

NIKOLA IVANIŠIN

ČASOPIS »SLOVINAC« I SLOVINSTVO U DUBROVNIKU

(*Primljeno za štampu na 8. sjednici U Odjela od 27. XII 1958.*)

Sudbina književnog Dubrovnika na početku 19. stoljeća podudarala se s ondašnjim njegovim političkim udesom.

Grad Dubrovnik, nekadašnje političko središte samostalne republike, postao je tada pokrajinsko naselje, isto kao što je taj isti grad – književno središte iz prijašnjih stoljeća – postao u kulturno-književnom smislu zabačena provincija.

Teško je bilo oživjeti književnim snagama u Dubrovniku nakon gove političke propasti 1806.–1815. godine. Dio tih snaga presahnuo je sam od sebe, jer su presahli i dubrovački književni izvori, na kojima bi te snage mogle crpsti životne sokove,¹ dio njihov izgubio se opet u besmislenom pasivnom otporu ne htjevši se prilagoditi novom vremenu.

Živost je nastala tek tridesetih i četrdesetih godina u vrijeme hrvatskog narodnog preporoda, koji se rasplamsavao i u znaku Dubrovnika i Dubrovčana.

Hrvatski ilirci, razvijajući svoju kulturno-političku akciju osloniše se na dubrovačke kulturne tradicije – u svojim publikacijama se »raspišaše« i »raspjevaše« o Dubrovčanima,² pripremiše izdanje Gundulićeva »Osmana«³ – pa se zbog Dubrovnika čak i zavadiše.⁴

Taj interes novog narodnog pokreta iz novog narodnog središta za zaboravljeni Dubrovnik prenuo je i do tada »usnule« Dubrovčane, pa

¹ Vidi prvi dio članka Stjepana Kastopila, »Pijerko Bunić i ilirizam«, »Dubrovnik« br. 1, 1956.

² Demeter je pisao o Gunduliću, Preradović je objavio pjesmu u slavu Dubrovnika, u »Danici« 1836. objavljeno je VIII. pjevanje Gundulićeva »Osmana« i t. d. – vidi »Danicu ilirsku« br. 34, 35, 36, 37, 1836.; br. 50, 51, 1838.; br. 42, 1839.; br. 19, 1842. i t. d.

³ To izdanje »Osmana« pripremio je Vjekoslav Babukić u izdanju Danice ilirske 1844. godine.

⁴ Stanko Vraz, jedan od najznačajnijih iliraca, nasuprot ilirskom javnom mnenju, napadao je mlade ilirce, koji »kopiraju stare Gunduliće i Palmotiće« – vidi A. Barac, »Književnost ilirizma« str. 238.

oni usrdno podupriješe hrvatska preporodna stremljenja. U Gajevoj »Danici« susrećemo mnoga njihova imena: Antun Roci, Pijerko Bunić, Antun Kaznačić, Matija Ban, Medo Pucić, a u »Zori dalmatinskoj« gdje se Medo Pucić posebno isticao širinom vidika,⁵ prilozi Dubrovčana odskakali su od tada uobičajenog književnog diletantizma.

U to vrijeme uspostavljaju se lična poznanstva i pismene veze između zagrebačkih i dubrovačkih iliraca – 1839. godine dopisuju se Vraz i Trnski s Antunom Roci,⁶ iste godine Trnski posjećuje Dubrovnik i proširuje poznanstvo, Vraz i Preradović dopisuju s A. Kaznačićem, a 1841. i sam Gaj posjećuje Dubrovnik.⁷

U vrijeme slabljenja preporodne aktivnosti 1843.–1848. i u Dubrovniku se to osjeća, tek kratki predah nastaje 1848, 1849,⁸ kada u Gradu izlaze »Avvenire« i »Rimembranze« i kad se i u njemu osjeća kratkotrajni – općenit zanos za Jelačića, kojemu ondašnji najvideniji Dubrovčani (Medo Pucić, Mato Vodopić i Antun Kaznačić) posvećuju prigodne stihove.

Poslije apsolutističkog razdoblja i novonastalih prilika u austrijskoj monarhiji od 1861. godine pa dalje Dubrovnik je zahvaćen političkom borbom, koja se razbuktala u Dalmaciji onog vremena. U žestini te borbe između narodnjaka i autonomaša rađao se i narodni preporod Dalmacije, pa je i tome novom narodnom pokretu Dubrovnik dao znatan prilog.⁹ Dubrovčani Niko Veliki i Rafo Pucići, Konstantin Vojnović, Miho Klaić, Marinica Giorgi, Pero Čingrija znatno su, na političkom polju, pridonijeli pobjedi narodne ideje. Uz njih su djelovali i Dubrovčani – kulturni preporoditelji: Medo Pucić, Đuro Pulić, Valtazar Bogišić, Antun Kazali, Luko Zore, Antun i Ivo Kaznačići, Mato Vodopić, Pero Budmani.

Šezdesete godine 19. stoljeća posebno su važne kao prekretnica u kulturnom, a i političkom životu grada; 1863. godine osnovana je »Narodna štionica« – žarište preporodne aktivnosti, a 1869. vlast u općini izborili su narodnjaci. Iste godine za načelnikovanja Rafa Pucića uveden je narodni jezik u osnovne škole i gimnazije,¹⁰ pa je tako ostvaren preduvjet za sređenije i sistematsko djelovanje u narodnom duhu.

Sedamdesete godine također su bile ispunjene važnim događajima, kako za Dubrovnik, tako i za cijelu Dalmaciju. 1875. godine car i kralj Franjo Josip demonstrativno se »prošetao« Dalmacijom. Ta njegova »šetnja« utjecala je na ustanak, koji je iste godine izbio protiv Turaka

⁵ A. Barac, »Književnost ilirizma« str. 64.

⁶ Fran Ilesić, »Dubrovčanin ilirac Antun Roci«, »Rešetarov Zbornik«, str. 353.

⁷ U kasnijem razdoblju tokom 19. stoljeća Dubrovnik su posjetili Kurelac, Kukuļjević, Jagić.

⁸ U to vrijeme Dubrovčani M. Pucić, Kaznačić, Kazali, surađuju u zagrebačkom »Slavenskom jugu«.

⁹ Vidi: Božo Cvjetković, »Dubrovnik u našem političkom i kulturnom preporodu od 1861. do danas«, Jubilarni broj »Narodnog lista«, Zadar 1912, str. 70.

¹⁰ Vidi: Grga Novak, »Prošlost Dalmacije«, knjiga II, Zagreb 1944, str. 405.

u Hercegovini. Ustanak se opet na poseban način odrazio u Dubrovniku i Dalmaciji – tamošnji narod je živo saosjećao s ustanicima, osnovani su bili i odbori za pomoć, a pojedini mladići su se, prebjegavši u Hercegovinu, i aktivno borili.¹¹

1876. izbio je i rat Srbije i Crne Gore protiv Turske. Taj rat, kao i hercegovački ustanak, pridonijeli su širenju srpske nacionalne svijesti daleko izvan granica dviju kneževina – jedino samostalnih država na slavenskom jugu. Uznemirenost i previranje zahvatilo je i ondašnju Dalmaciju, u kojoj se, pored dotadašnjeg sukoba između narodnjaka i autonomaša, javio i nov sukob u redovima samih narodnjaka, koji se – do tada jedinstveni – podijeliše prema svojim hrvatskim, odnosno srpskim nacionalnim osjećanjima.¹² Prvi su bili orijentirani na dotadašnje tradicije narodnog pokreta, t. j. na političku borbu za jedinstvo Dalmacije s banskom Hrvatskom, a drugi su se sve više počeli priklanjati slobodnom, dinamičnom srpstvu, koje je primamljivo zračilo iz dviju slobodnih kneževina.

1878. godine, za okupacije Bosne i Hercegovine, sukob se još više zaostrio, pa se i to realno odrazilo u vidu privremenog slabljenja narodnjaka protiv autonomaša.¹³ Otpočelo je dakle razdoblje stranačkog trvenja između Hrvata i Srba, koje je pridonijelo još većem slabljenju sveukupnih narodnih snaga Dalmacije – ukliještene između talijanskog i austrijskog imperijalizma.

U tako »zatrovanoj«, »naelektrisanjoj« situaciji javio se ondašnji književnik Dubrovnik kao posrednik i smiritelj. Ta nova aktivnost dubrovačkih kulturnih i književnih radnika nije bila rascjepkana kao do tada – od Gajeve »Danice«, preko zadarske »Zore« do povremenih kratkotrajnih »dubrovačkih« pokušaja (Rimembranze, Avvenire, Dubrovnik – Zabavnik i Cvijet narodnog književstva), nego je proizišla spontano – iznutra – iz samog grada – kao valjda posljednji izrazito dubrovački, samonikli književno-politički pokret. Vanjska manifestacija tog pokreta bio je »Slovinac«, »List za književnost, umjetnost i obrtnost«, koji je izlazio u Dubrovniku od 1. V. 1878. do 22. XII. 1884. godine.¹⁴

Pod književno-umjetničkom¹⁵ fasadom »Slovinca« »krile« su se dakle ne samo književno-umjetničke, nego i političke namjere izmirenja Hrvata i Srba u Dalmaciji onog vremena.

¹¹ Grga Novak, o. c. str. 387, Josip Bersa, »Dubrovačke slike i prilike« – poglavlje XIII, str. 267–277.

¹² Grga Novak, o. c. str. 412, 413.

¹³ Prilikom izbora za carevinsko vijeće 1879. godine u kotaru Benkovac pobijedili su autonomaši potpomognuti od tamošnjih Srba – vidi Grga Novak, o. c. str. 413.

¹⁴ Prije izlaska prvog broja »Slovinca« u toku 1878. godine razvila se opširna i zanimljiva prepiska između ondašnje dubrovačke i zadarske policije – vidi u zadarskom državnom arhivu »Atti presidiali dell. I. R. Luogotenenza della Dalmazia«, anno 1878, busta unica, categoria atti ripartiti 583.

¹⁵ Osim za književnost i umjetnost »Slovinac« je bio i list za obrtnost, ali u vezi s obrtnošću bilo je veoma malo – i to kraćih napisa.

U vrijeme pokretanja i izlaženja »Slovinca« glavne pokretačke ideje ondašnjeg života u Dubrovniku, bile su ideje narodnog buđenja – i onog dalmatinskog unutar monarhije, i onog »oružanog« u Hercegovini, koje je prethodilo okupaciji 1878., a i onog koje je zračilo iz Srbije i Crne Gore. Osobito se u Gradu vidljivo odražavalo ono što je bilo povezano s nevesinjskim ustankom i s ratom Srbije i Crne Gore protiv Turske.

U Dubrovniku su se u ono vrijeme nalazili mnogi izbjeglice,¹ ranjenici, dobrovoljci, s kojima su građani saosjećali – osobito predstavnici mladog naraštaja. To je bilo i doba svestranog širenja »Vukovog učenja o narodnom jeziku«, doba narodnih pjesama, koje su pjevali srpski, crnogorski vojnici, a po dubrovačkim ulicama i hercegovački izbjeglice. Kao i uvijek u burnim vremenima val narodnog gibanja zahvatio je inteligenciju – pa i intelektualnu elitu ondašnjeg Dubrovnika, među kojom prevladava shvaćanje o narodnom jeziku i narodnoj pjesmi kao o najvažnijim značajkama sveukupnog života narodnog.

Ta su shvaćanja dominirala i u »Slovincu« – novom časopisu, u kome je upravo takva inteligencija vodila glavnu riječ.

Poezija, proza, a i ostali dio časopisa u znatnoj su mjeri ispunjeni epskim duhom narodne pjesme.² U svim godištim časopisa objavljeno je oko 80 izvornih narodnih pjesama. Forma narodnog deseterca najuobičajeniji je način poetskog izražavanja – njom su se služili i najpoznatiji pjesnici »Slovinca«³ (Marko Car, Josip Bersa). Uz imena pjesnika, koji su sami stvarali svoje pjesme, javljala su se i imena sakupljača narodnih pjesama.⁴ Nerijetko se t. zv. »umjetnički« stihovi nisu ni razlikovati od narodnih – ni po motivu, ni po građi, ni po formi:

*Ne cvili mi lomna Crna Goro
Ne cvili mi Tvoje vitezove
Ustanuše svak ko silni oro
Gnijezdo brane, brane mili dom
Te padoše gdje ih slava zove
Ujerni Bogu i narodu svom*

(A. Kazali, Iz Davorija, »Slovinac« br. 6, 1878, str. 45).

¹ Vidi: Josip Bersa, »Dubrovačke slike i prilike« – poglavlje XIII, str. 267–277.

² Vinjeta sa simbolom narodne poezije – narodnim guslarom – bila je otisnuta na naslovnoj stranici svih brojeva »Slovinca«.

³ Vidi zaključni dio poglavlja »Poezija«.

⁴ Važniji sakupljači bili su: Dujam Srećko Karaman, koji je sakupljao narodne pjesme s područja Splita, »Slovinac« br. 19, 24, 1880; br. 14, 16, 32, 1882; br. 6, 1883; Kovačić Risto, »Slovinac« br. 15, 1880; Lucijanović Melko, koji je sakupljao narodne pjesme na Lastovu, »Slovinac« br. 17, 18, 22, 1881; P. R. (inicijali nepoznatog autora), koji je sakupljao narodne pjesme na otoku Hvaru, »Slovinac« br. 11, 13, 14, 1880; Stojadinović B., »Slovinac« br. 29, 1883; Kapić Jurica, »Slovinac« br. 19, 1881; Pucić Medo, »Slovinac« br. 3, 18, 1879; Alačević Miroslav, »Slovinac« br. 13, 1879; br. 5, 1880; V. P. (inicijali nepoznatog autora) objavio je varijantu narodne pjesme »Smrt Omera i Merime«, pod naslovom »Ne rastavlja dragu od dragoga«, »Slovinac« br. 7, 1880; Bogunović Miloš – sakupljač iz Srema, »Slovinac« br. 7, 1882.

Utjecaj narodnog duha i narodne pjesme isto tako je uočljiv u prozi časopisa. »Podlegli« su mu svi autori. Narodna vjerovanja, predrasude, praznovanja, praznovjerja veoma česte su teme »Slovinčevih« pripovjedača,⁵ osobito su često u prozi časopisa oživotvorene narodne predrasude o svećeniku izvoru svake kreposti i o ženi – idealnoj, krotkoj službenici muža i porodice.⁶ Narodnim duhom prožeti su i najdulji, najkvalitetniji prozni sastavi u časopisu. U pripovijesti Mata Vodopića »Na doberskijem razvalinam«⁷ »razrađena« je dobrim dijelom narodna misao, da je poturica gori od Turčina, a u priči Vida Vuletić Vukasovića »Đuro Harambaša«⁸ osnovni je motiv zasnovan na narodnoj zaštićenosti – »tko se ne osveti taj se ne posveti«.

O izravnom utjecaju narodne pjesme na prozu u »Slovincu« svjedoče i neka mjesta iz te proze, gdje su zanimljivi narodni stihovi skoro prepričani:

»Knezu se sprva pričiniolo da sanja, al se uvjeri, da je čudno žensko srce – te da nije blago ni srebro ni zlato, nego da je blago što mu je srcu drago« (»Đuro Harambaša«, »Slovinac« br. 16, 1884, str. 250).

»Ah moj Bože hude ti sam sreće! Da bi se mlada dotakla i zelenbora i on bi se zelen usahnuo ispod moje ruke« (»Đuro Harambaša«, »Slovinac« br. 16, str. 250, 1884).

U proznom dijelu časopisa objavljen je znatan broj izvornih narodnih pripovijedaka, koje je sakupio jedan od osnivača i glavnih suradnika »Slovinca« Vuk Vrčević.⁹ Najveća rasprava u časopisu pisana s naučnim pretenzijama posvećena je Vuku Karadžiću,¹⁰ simbolu narodne borbe i idolu, u kojeg su se ugledali i na kojeg su se pozivali suradnici časopisa.

I izrazito naučni prilozi, od ondašnjih naših najpoznatijih učenjaka tematski su vezani uz probleme narodne poezije – Valtazar Bogišić javio se u časopisu raspravom o bugaršticama, a Vatroslav Jagić studijom o Kraljeviću Marku.¹¹

*

⁵ U pripovijetkama M. Vodopića »Na Doborskijem razvalinam«, »Slovinac« br. 1–23, 1881; Vid. Vuletić Vukasovića, »Djevojčina špilja«, »Slovinac« br. 1–4, 1880; Stojana Kosovca, »Pusto srce«, »Slovinac« br. 16–20, 1883.

⁶ Vidi pripovijesti Pera Franasovića, »Nenadana utjeha«, »Slovinac« br. 2–5, 1879. »Zgode jedne porodice«, »Slovinac« br. 21–35, 1883. – vidi osim toga poglavlje u ovoj radnji pod naslovom »Proza«.

⁷ »Slovinac« br. 1–23, 1881, i dio članka »Pokretači i važniji suradnici »Slovinca«, koji se odnosi na M. Vodopića, »Dubrovnik« 1956, br. 4.

⁸ »Slovinac« br. 3–32, 1884, i dio poglavlja »Proza«, koji se odnosi na Vukasovićeve pripovijetke.

⁹ Vidi basne Vuka Vrčevića, »Slovinac« br. 9, 13, 17, 20, 22, 23, 1880; br. 6–23, 1881; br. 1, 2, 3, 4, 5, 21, 22, 1882; br. 1, 2, 1883.

¹⁰ Risto Kovačić, »Život i rad Vuka Stefanovića Karadžića«, »Slovinac« br. 1–18, 1881; osim toga vidi i poglavlje »Informativni članci, kritika, nauka«, u kome je riječ o toj Kovačićevoj studiji.

¹¹ Vidi: zaključni dio poglavlja »Informativni članci, kritika, nauka«.

Sav taj kult narodnih umotvorina u najširem smislu imao je u ondašnjem Dubrovniku i svoj aktualni politički izraz. To je bilo dubrovačko slovinstvo – odnjihano »među zidinama grada« u stihovima stare književnosti,¹² podržavano Kačićevim »Razgovorom ugodnim«, osvježeno iliristvom Ljudevita Gaja, a u vrijeme »Slovinca« aktualizirano Strossmayerovim jugoslavenstvom i napadima na to jugoslavenstvo u ondašnjoj Dalmaciji.¹³

Časopis »Slovinac« bio je sav prožet političkim programatskim slovinstvom – njegova poezija, proza, kritika, publicistika. Naziv časopisa, naslovi mnogih pjesama u prvim godištima izravno su podsjećali na novi slovinski pokret. Jovan Sundečić objavio je pjesme¹⁴ pod naslovom »Slovinac«, »Oj Slavjanko«; Stjepan Buzolić¹⁵ – »Pozdrav Slovincu«; Vid Vuletić Vukasović,¹⁶ »Slovinkinja vojnu na imendan«, »Slovinac i sinovi mu«, »Slovinkinja Dubrovniku«, »Slovincu na mlado ljeto« i t. d.

Duh i program slovinstva sadržan u brojnim stihovima u časopisu mogao se dočarati sa svega nekoliko stihova

*Srpska krvi i hrvatska
Der prihvati ruku,
Ter Slovincim budi bratska
I bugarskom puku*

I u prozi časopisa ideja slovinstva veoma je lako uočljiva. Pripovjedač Pero Franasović »širio« ju je u duhu svog svećeničkog poziva »na kršćanski način«,¹⁷ Mihail Vedropoljanin slikajući mladog dubrovačkog vlastelina pristašu slovinstva,¹⁸ Ivan Stojanović je raspravljao o slovinstvu u svojim filozofskim sastavima,¹⁹ Mato Vodopić je i boju djevojačkih očiju uporedio s »modrim slovinskim nebom«.²⁰ Kod Vida Vuletića Vukasovića u »Đuri Harambaši« slovinstvom je nadahnuta cijela pripovijest. Tu se spominju dubrovačke slovinske tradicije, slovinski dvorci, slovinska gostoljubivost – djevojke su »seke Slovinkinje«, grljenje je po »slovinskom« običaju, grad Dubrovnik je predvodnik slovin-

¹² Osobito u Gundulićevim i Palmotićevevim stihovima.

¹³ Strossmayer je podupirao »Slovinac« i slovinske napore u Dubrovniku, vidi njegovu poruku i članak: »Sve za vjeru i za domovinu«, »Slovinac« br. 1, 1880.

¹⁴ »Slovinac« br. 1, 1878; br. 16, 1881.

¹⁵ »Slovinac« br. 2, 1878.

¹⁶ »Slovinac« br. 12, 1878; br. 4, 18, 22, 23, 1879.

¹⁷ U svojim pripovijetkama – vidi bilješku br. 6.

¹⁸ U pripovijesti »Maroje«, »Slovinac« br. 10, 1879, str. 150.

¹⁹ O Ivanu Stojanoviću vidi u članku »Pokretači i važniji suradnici Slovinca«, »Dubrovnik« 1956, br. 4.

²⁰ »Milica bijaše gizdava djevojka; stasom malo omanja od Andje, plavokosa, oči modrijeh, onako modrijeh kao jedino na jugu može biti modro slovinsko nebo«, (Mato Vodopić, »Na doboarskijem razvalinam«, »Slovinac« br. 5, 1881, str. 76).

stva. Iako je Vid Vuletić Vukasović u svojoj pripovijesti opisao događaje iz 15. stoljeća²¹ ipak mu to nije smetalo, da u živo tkivo pripovijedanja »unese« aktuelnu slovinsku parolu iz druge polovine 19. stoljeća.

*Brat je mio koje vjere bio
Kada bracki čini i postupa*

Brojni informativni, kritički i naučni prilozi u časopisu također su »nabijeni« slovinstvom. Suština njegova očita je i u opširnoj Sundečićevoj studiji »Život i rad dra Božidara Petranovića« (»Slovinac«, 13–16, 1878. i 1–3, 1879), u kojoj on žigoše antislovinska bratoubilačka trvenja u Dalmaciji:

»Ta vrijeme je da prestanemo već jedanput udaljavati se od staze, koju nam zdrav razum i očevidan naš probitak ukazuje, jer ovako, ne odstupajući od širokog druma po kojem nas naše strasti, zanesenosti i zablude vode – čeka nas samo neizbježiva propast, da nas na vazda proguta. – Nemojmo se svadati i ne dajmo se cjepkati. U našoj svadi i u našem cjenkanju, tuđinci nalaze svukoliku svoju snagu; mi nalazimo svukoliku svoju utragu.«

(»Slovinac« br. 16, str. 188)

Pismo, kojim su pisani i štampani prilozi u »Slovincu«, bilo je zajedničko – i latinica i ćirilica, a jezik, kojim su se suradnici služili, nije nazvan ni srpskim ni hrvatskim nego »slovinskim« ili još češće »naškim«.

»Da kad smo Slaveni, kad nas je Bog sretno Slavenima stvorio moramo . . . naši govoriti, naši pisati, naši suditi, naši učiti, naši zapovijedati, naši slušati (Iz članka Pava Relje »Kratak nabozan politički katekizam«, »Slovinac« br. 28, 1884, str. 437).

»Tako se zaljubi u naš život, izuči naš jezik, poprini naše običaje, i stade pisati naše pjesme« (Iz članka o Marku Brueroviću, »Slovinac« br. 14, 1878, str. 157).

Vanjski izgled »Slovinca« bio je također dotjeran s posebnom »slovinškom« pažnjom, pa se iz ravnomjernog rasporeda brojnih slika znamenitih Hrvata i Srba, koje su razasute po svim godištim časopisa, može zaključiti, da se vodilo računa o nacionalnoj osjetljivosti pojedinih slovinskih »plemena«.

*

Djelovanje u duhu narodnog stvaralaštva i »slovinštva« u Dubrovniku krajem sedamdesetih i početkom osamdesetih godina 19. stoljeća bilo je izrazito lokalno obojeno. Korijeni suvremenog slovinstva izra-

²¹ On je opisao sukob između dubrovačke vlastele i konavoskih ustanika – vidi o tome D. Živanović, D. Vuković »Soko-grad u Konavlima«, Anali br. 3 Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku, str. 375, 376, i poglavlje »Proza«, gdje se govori o toj Vukasovićevoj pripovijesti.

stali su izravno iz dubrovačkih tradicija,²² pa su te tradicije obilno nadahnjivale novi pokret. I forma i sadržaj »Slovinca« podsjećaju na dubrovačke tradicije. Velik dio bakroreza objavljenih u časopisu prikazuje velike iz dubrovačke prošlosti.²³ Znatno broj informativnih popularnih članaka također je posvećen tim velikanima.

Dubrovačka prošlost zavlčila se i »pod kožu« »Slovinca« duboko u njegov sadržaj.

Najdulji i najvažniji spjev u časopisu »Objavljenje«²⁴ Luka Zore dobrim dijelom je vezan uz tu prošlost. Na važne momente iz prošlosti Dubrovnika podsjeća i tragedija Matije Bana »Marojica Kaboga« (objavljena u »Slovincu« br. 10–14, 1880).

I sam pomen imena glavnih ličnosti u književnim sastavima objavljenim u »Slovincu« izravno upućuje na dubrovačke tradicije.

U pomenutoj tragediji Matije Bana takva su imena: Marojica, Gjono, Vlagjo; u pripovijestima Vid Vuletić Vukasovića (»Djevojčina špilja« i »Đuro Harambaša«), Palo, Lukre, Baro; u priči Mihaila Vedropoljanina (Maroje, »Slovinac« br. 7–23, 1879) Nikša, Maroje, Made; u noveli Stojana Kosovca (»Pusto srce«, »Slovinac« br. 16–20, 1883) Ane Perova, Kata Vladika, Mara Matova, Luce Tomičica i t. d.

Jedna od najvažnijih pripovijesti časopisa (»Maroje« Mihaila Vedropoljanina) zapravo je proračunata glorifikacija dubrovačke prošlosti. U toj pripovijesti postoje i ovakva poglavlja: »Gospogja Made«, »Dubrovnik«, »Razgled grada«, »Uspomene predjašnosti«, »Crkve u Dubrovniku«, »Svečanost sv. Vlaha« i t. d. Na prošlost i tradicije u priči »Maroje« ne podsjeća samo pominjanje znamenitih dubrovačkih imena, nego i posebni staro-dubrovački način izgovaranja tih imena:

»Sada ću slijediti ja, preuze gospogja Made, veleći vam da medju pjesnicima javljaju se i žene: Cvijeta Zuzerinka . . ., dvije Bunice, Nike Gučetićeva i Kate Restinica« (»Slovinac« br. 14, str. 214).

Sadržaj priče Vid Vuletić Vukasovića »Đuro Harambaša«, zasnovan je na dubrovačkim tradicijama iz dalekog 15. stoljeća.

²² Vidi bilješku 12.

²³ Samo u »Slovincu« 1883. godine objavljene su slike Đura Baljivog, Rajmunda Kunića, Jakete Palmotića, Brnje Kaboge, Brnje Zamanja, Gjona Palmotića, Benedikta Steya, Gjiva Gundulića – vidi prvi dio poglavlja »Informativni članci, kritika, nauka«.

²⁴ »Objavljenje«, spjev od 7500 deseteraca, publiciran u nastavcima u »Slovincu« 1883, 1884. U tom spjevu sadržano je sve ono što je pokretalo slovinstvo (narodni duh, prošlost jugoslavenska i dubrovačka), a i čovječanstvo kroz vjekove (Kopernik, Luter, Garibaldi, Mazini, Kant – Laplace) »Sadržajna i formalna strana spjeva podsjeća na Danteovu »Božansku komediju«, naravno bez Danteove poetske snage – bez ozbiljnije književne vrijednosti. Iz cijelog djela izbijaju karakteristike njegovog autora – romantičara, prosvjetitelja, Slovinca, liberala, materijaliste – antiklerikalca. Zbog odveć liberalnih i neobičnih, za ono vrijeme ideja, »Objavljenje« je u svom vremenu uzvitalo burne polemike i diskusije te je vrijedno kao prvorazredni političko-publicistički dokument onog vremena. – Vidi o »Objavljenju« u poglavljima »Odras stranih književnosti« i »U svom vremenu«.

Najslavniji pjesnik starog Dubrovnika – njegov simbol – Ivan Gundulić veoma često se pominje u »Slovincu« – njemu je posvećena jedna studija, o njemu se raspravlja u naučno-polemičkim sastavima, njime su nadahnuti najozbiljniji filozofski spisi.²⁵

Jedna od najozbiljnijih rasprava koje su objavljene u časopisu »Gradija za historiju dubrovačke pedagogije« Vice Adamovića (u »Slovincu« br. 1–36, 1882) također je vezana uz dubrovačke tradicije.

Pažljiv odnos suvremenih Slovinaca prema tradicijama uslijedio je i zbog sentimentalne svijesti o njihovu malom gradu, koji je u prošlosti unatoč toga što je bio malen ipak bio političko i kulturno središte.²⁶ Osim toga pri uočavanju kulta dubrovačkih tradicija u »Slovincu« treba imati na umu, da su na fizionomiju časopisa znatno utjecali i izravni potomci dubrovačke vlastele: Niko Veliki Pucić, Medo Pucić, Nikša Gradi.

Ali nije samo »stari« Dubrovnik bio »prisutan« na stranicama »Slovinca«, nego i novi – suvremeni – »savremenik« »Slovinčev«:

»Reći ćemo dakle, da se naša istorija zbiva u Dubrovniku; ali razumijmo se dobro – ne u Dubrovniku Gundulića, Palmotića, ni Žurkovića, već u Dubrovniku Bana Bogišića i Budmanija; koji Dubrovnik, ako i nije više što je nekad bio: slovinska Atina, dalmatinska Venecija, i što ti ja znam: ono je svedjer jedna od naših najljepših slava, i hoš li neš li, jedini grad na našem primorju ne izuzevši ni varoši Boke Kotorske – u kom su vlastelin i postolar jednako uljudni i gostoprимljivi, u kom fratri čitaju i razumiju Andriju Kačića Miošića, a djevojčice u klobučiću hrane na noćnom stolu, uz »Pjesme« Branka Radičevića, »Talijanke« Meda Pucića; dočim se gospoda u cilindru pozdravljaju putem sa narodnijem »Zdravo bio«, a gradska omladina – domaća uzdanica – ponosito glavu pomalja, iznoseć na javje svoju ovjerovljenu krštenicu.« (M. Car, »Mileva«, »Slovinac« br. 3, 1883, str. 42, 43).

Novi – suvremeni Dubrovnik došao je u »Slovincu« do izražaja u vrlo zanimljivoj, šarolikoj i za javnost vrlo primamljivoj rubrici »Sitnice«.²⁷ U toj rubrici potaknuta su neka »dubrovačka« pitanja, kojih je puna važnost bljesnula tek u budućnosti: izgradnja pruge, podizanje spomenika Gunduliću, razvitak dubrovačkog brodarstva i t. d. U »Sitnicama« Slovinci su popularizirali sami sebe – hvalili svoje članke,

²⁵ A. T. (valjda Adolf Weber Tkalčević), »Ivan Frano Gundulić«, »Slovinac« br. 36, 1883, str. 561; L. Zorc, »Književni pretres«, »Slovinac« br. 9, 1878, str. 91; Risto Kovačić, »Zabavica novijem učenjima Gundulićeva Osmana«, »Slovinac« br. 24, 1880, str. 489; Stojan Novaković, »Prilog k tumačenju Osmana«, »Slovinac« br. 5, 1879, str. 76.

²⁶ Prema onoj Tomaseovoj: »Ragusa e piccola citta si, ma e capitale«, (I. Stojanović »Žagarac« br. 35, 1883, str. 542).

²⁷ Rubrika »Sitnice« postojala je u svim godištimama i svim brojevima »Slovinca«.

objavljivali osmrtnice, kad bi umro neko od njih. S osobitom su pažnjom u toj rubrici obavještavali javnost o momentalnom boravku svojih sugrađana – najdarovitijih Slovinaca Vlaha Bukovca i Valtazara Bogišića, koji se iz Dubrovnika otisnuše u široki svijet.²⁸

Posebnu draž »Sitnica« pojačavali su povremeni polemički članci, kojima se Slovinci raspravljaju; ili međusobno ili s drugim publikacijama.²⁹ U »Sitnicama« su povremeno objavljivani različiti kurioziteti iz strane štampe, zatim bibliografski podaci i historijske zanimljivosti. Iz »Slovinčevih« »Sitnica« strujio je život ondašnjeg Dubrovnika – trgovački, kulturni, zabavni pa i intimni.³⁰

Osim »Sitnica«, skoro u svim brojevima »Slovinca« objavljivane su zagonetne šarade Rafa Šarića, zanimljivi epigrami Nika Lepeša, a katkad i zagonetke, pitalice, logogrifi, šaljive nadgrobnice i t. d.

Sve su to bili lagani, »jeftini« književni prilozii, sračunati na interes šire javnosti i na popularizaciju časopisa. Osobito su bile popularne šarade Rafa Šarića, koje su željno i nestrpljivo iščekivane, jer je svaki slijedeći »Slovinac« donosio juedno i odgovor na šaradu objavljenu u prethodnom broju. Pitalice, epigrami i nadgrobnice Nika Lepeša su poznate po ironično-podrugljivom tonu u odnosu prema ženama. Taj ton je i inače prožimao cijeli časopis i značajan je za njegovu unutrašnju fizionomiju.³¹

Evo jedne takve »pitalice« Nika Lepeša:

Što je od perja lakše? Prah

Što je od praha lakše? Dah

Što je od daha lakše? Sjena

Što je od sjene lakše? Žena

Sličan ton izbija i iz ove njegove nadgrobnice:

Grob je ovdje mojoj ženi

Tako je pokoj njoj i meni

²⁸ Vidi zaključni dio poglavlja »U svom vremenu«, u kojem se govori o znamenitim ljudima, koji su izrasli iz slovinškog dubrovačkog kruga.

²⁹ Vidi poglavlje »U svom vremenu«.

³⁰ I ovakva »interna«, intimna gradska vijest mogla je biti objavljena u »Sitnicama« »Slovinca«...

»Onomadne smo se naježili kad je gradska policija uz pripomoć žandara, zametla mrežu i uhvatila deset-petnaest javnijih ali skrivenijih bludnica u sred bijelog dana uz graju i čudo gomile čeljadi... I ovo nam je poklon prosvjete, koja nas je iscrvotočila. Sl. općina najbolje bi učinila, kad bi javna dobro uređena bludilišta pripustila, jer barem tako ne bi se kužio mladi naraštaj.«

³¹ Između ostalog vidi i »Dnevnik jedne usidjelice«, »Slovinac« br. 12, 1880, str. 328.

Ovakvi i slični prilozi, kojih je objavljeno na desetine u svim godištima »Slovinca«, nisu imali ništa zajedničko s ozbiljnim namjerama »Slovinčevih« pokretača – ni s narodnom pjesmom, ni sa slovinštvom, ni s dubrovačkim tradicijama, ali ti prilozi su također imali svoje čitače, od kojih je ovisio »Slovinac«. Takvi čitači su predstavljali svakodnevni – vječni Dubrovnik – Dubrovnik »sa Place«, koji su više zanimali zanimljive doskočice Rafa Šarića i jeftini duhoviti vicevi Nika Lepeša nego ozbiljne političke i književne brige »Slovinčevih« pokretača.³²

³² Nikola Ivanišić, »Pokretači i važniji suradnici časopisa »Slovinac«, »Dubrovnik« 1956, br. 4.

POEZIJA*

U »Slovincu« je od prvog do zadnjeg broja objavljeno vrlo mnogo stihova, pa se stječe dojam, da je redakcija časopisa glavnu pažnju poklanjala pjesmama i pjesnicima. Nisu u časopisu objavljivane samo kraće lirske pjesme, nego i zamašniji prilozi u stihu – narodne pjesme, drame, prijevodi, koji su često – štampani u nastavcima u nekoliko brojeva i u više hiljada stihova – zauzimali znatan dio raspoloživog prostora.¹ Ogromna većina tih stihova ima uglavnom dokumentarno značenje kao svjedočanstvo duha i ukusa onog vremena. Ni narodne pjesme, ni drame u stihu, ni pjesničke prijevode, koji su svojevremeno publicirani u »Slovincu«, više nitko ne čita – narodne pjesme zbog njihove sadržajne i formalne zastarjelosti,² drame zbog toga što su već davno mrtve i za pozornicu i za lektiru,³ a prijevode zbog toga, što već odavno o istim stvarima postoje bolji prijevodi.⁴

* Vidi sasvim drukčije intoniran moj članak »Značajke lirike u Slovincu« »Anat« Hist. inst. Dubrovnik, br. 2, 1953.

¹ Samo Zorino »Objavljenje« štampano u nastavcima 1883., 1884. u 18 brojeva »Slovinca« iznosilo je preko 7500 stihova. Zamašni prilozi u stihu bile su i narodne pjesme, kojih je objavljeno oko 80, pa i drame u stihu Matije Bana (u br. 10–14, 1880; br. 11–15, 1881; br. 7–11, 1882; br. 3–7, 1884) te brojni pjesnički prijevodi, vidi na pr. prepjev Luka Zore II. pjevanja Tassove »Gerusalemme Liberata«, »Slovinac« br. 11–12, 1883.

² A i zbog izbora, jer u »Slovincu«, osim varijante »Smrt Omera i Merime«, »Slovinac« br. 7, 1880. nije objavljena nijedna vrednija narodna pjesma.

³ U svoje vrijeme neke drame Matija Bana, najpoznatijeg pisca drama u »Slovincu« postigle su znatan uspjeh i kod publike i kod književne kritike... vidi A. Weber, »Sud o pozorišnom djelu Mejrimi spisanim po Matiji Banu«, »Neven«, 1852, br. 42–46.

⁴ Uporedi suvremeni prevod Leopardijevе pjesme »Silviji« (u izdanju Male biblioteke, izd. »Zora«, Zagreb) sa prijevodom iste pjesme u »Slovincu« (u broju 16, 1884).

U »Slovincu« su objavljivane i pjesme starijih pjesnika⁵ (Đuro Hidža, Petar Kanavelović, Augustin Draganić), zatim stihovi pjesnika, koji nisu spadali u uži krug oko »Slovinca«⁶ (August Harambašić, Đura Jakšić, Zmaj Jovan Jovanović), ali kolikogod bili značajni ti prilozi, oni nisu znatnije utjecali na poetsku fizionomiju »Slovinca«. Kudikamo su bili značajniji pjesnici-suvremenici, stalni suradnici, koji su objavljujući u »Slovincu« kraće lirске pjesme uspjeli tijekom vremena da oforme i njegov lirski profil.

To su bili: Ban Matija, Bersa Josip, Biokovac Grgur, Buzolić Stjepan, Car Marko, Gradi Nikša, Kaznačić Ivan, Kaznačić Antun, Kamenarović Pavo, Kazali Antun, Kosovac Stojan, Liepopilli Antun, Orahovac Tomo, Orlović Pavo, Petranović Bogoljub, Pucić Medo, Radičević Filip, Račeta Slavo, Radojica (pseudonim), Sundečić Jovan, Vukasović Vuletić Vid i dr.

*

Mnogi od njih objavljivali su ljubavne stihove (Ban, Bersa, Biokovac, Car, Kaznačić I., Orlović, V. V. Vukasović).⁷ To su uglavnom bile jednolične romantičarske pjesme, »stihovano« fraziranje o ljubavi, izraženo s mnogo »teških« riječi, uzdaha i jadikovanja, ali s malo dubine, duha i istinskog nadahnuća. Pretenciozni »ljubavni« naslovi tih ljubavnih pjesama djelimično svjedoče sami za sebe: »Svom Anđelu« (Radojica, »Slov.« br. 14, 1878, str. 156), »Sjećaj me se« (M. Car, »Slov.« br. 4, 1879, str. 53), »Iskra Crnooki« (G. Biokovac, »Slov.« br. 23, 1879, str. 355), »Osamljenje« (I. Kaznačić, »Slov.« br. 2, 1882, str. 17), »Zanosi« (M. Ban, »Slov.« br. 2, 4, 5, 1883, str. 25, 61, 72), »Ne vjeruješ« (Radojica, »Slov.« br. 14, 1883, str. 229), »Snivo sam je« (Radojica, »Slov.« br. 14, 1883, str. 230), »Zbogom« (I. I. D., »Slov.« br. 24, 1883, str. 383), »Praštanje« (Gj. Maletić, »Slov.« br. 30, 1883, str. 466), »Evo ti srce« (Radojica, »Slov.« br. 6, 1884, str. 91), »Čežnja« (M. Car, »Slov.« br. 7, 1884, str. 110), »Jesenska sjetnost« (J. Bersa, »Slov.« br. 3, 1884, str. 482) i t. d.

Iza takvih zvučnih naslova često bi slijedili gromoglasni romantičarski stihovi, u kojima su pjesnici »uzdisali«, »umirali«, »preznojavali se«, preklinjali, pominjali nebo, mjesec, zvijezde, grobove, ali uza sve to rijetko kada su uspijevali da se snažnije i uvjerljivije izraze.

⁵ Vidi br. 6, 1882; br. 24, 1880; br. 13, 1880.

⁶ Vidi br. 27, 1883; br. 21, 1884; br. 24, 1884.

⁷ Jedan od najznatnijih ljubavnih pjesnika u »Slovincu« bio je i Jovan Sundečić – vidi o njemu u članku »Pokretači i važniji suradnici Slovinca«, »Dubrovnik« 1956, broj 4.

Evo tipične dvije strofe, kakvih je mnogo objavljeno u časopisu⁸ – napisao ih je Radojica – jedan od najupornijih stihotvoraca-ljubavnika.

Ne vjeruješ

*Ne vjeruješ ne vjeruješ
Jadovanja moja stara
Tri godine kako ljubim
Nebnoga mi gospodara*

*Nemio mi svijet cio
Na sunčeve mrzim zrake
Mjesecu se onda svetim
Kad zalazi za oblake*

(»Slovinac« br. 14, 1883, str. 229)

Matija Ban, također uporni pjesnik-ljubavnik, okretnije je izražavao svoje osjećaje.

Zanosi

*Ljubio sam... oh! bajna li bješe!
Zrak ljepote među svim dijevam!
Ljubio sam i kad tebe vidim
Još o onoj ljubavi snijevam.*

*Ulas njezina, kao god i tvoja,
U čistom se zlatu prelivala,
U očima njenim, kao u tvojim,
Neka svjetlost nebeska je sjala.*

(»Slovinac« br. 4, 1883, str. 61)

Josip Bersa, najbolji pjesnik u »Slovincu«, objavio je najuspjelije ljubavne stihove.

Želja

*S tobom, s tobom, dušo krasna,
Posred mora i tišine,
Mjesečina kad je jasna.
Ljubeci se od miline,
Sve lutati tamo amo
Ko da za svijet mi ne znamo.*

⁸ Vidi J. Sundečić, »Slovinac« br. 13, 1879; V. Mihaljević, »Slovinac« br. 3, 1880; E. Božić, »Slovinac« br. 9, 1881; Radojica, »Slovinac« br. 14, 16, 1883; br. 6, 9, 14, 15, 17, 1884.

*Ti bi ruke obavila
Oko vrata oko moga,
Čelo bi mi izljubila
Plamom srca žestokoga.*

*A talasi ko za šalu,
Ljuljali bi ladu malu*

(»Slovinac« br. 16, 1884, str. 253)

Neke ljubavne pjesme iz »Slovinca« značajne su i po tome, što su bile povod razmirica unutar časopisa neposredno pred kraj njegova izlaženja svršetkom 1884. godine.

Konzervativno orijentirani Slovinci napadali su ljubavne pjesme Marka Cara, Josipa Berse i Pava Orlovića, jer su u tim pjesmama ljubavni osjećaji bili izraženi otvoreno, neuvijeno, navodno na štetu javnog morala i sablazan »čudoredne« javnosti.⁹ To su bile pjesme »Čeznja« M. Cara, »Jednoj Dumni« J. Berse i »O dulce corpus« P. Orlovića.

Izražavajući mladenački iskreno svoje ljubavne osjećaje M. Car u svojoj pjesmi napisao je i ovakvu strofu:

*Divne sreće! Sa medenih usta
Sisat, blažen, ambroziju rajsku
te bezbrižno, lutajući okom,
na se stiskat tu ružicu majsku*

(»Slovinac« br. 7, 1884, str. 110)

Mladi pjesnik Josip Bersa opjevao je tužno bitisanje mlade redovnice i njeno besmisleno odricanje od života. Jedna od 12 strofa njegove pjesme glasi:

*Oj sestrice, koliko si puta
obnoć, kada mlada duša luta
posred mora svoje mašte žarke
posred sjaja jedne zrake jarke,
koliko s' puta na prozor skočila
ko pomamna krevet ostavila*

(»Slovinac« br. 14, 1884, str. 209)

Pavo Orlović je u slavu »božanskog« ženskog tijela ispjevao 19 temperamentnih momačkih strofa. Evo jedne od njih:

*Ueć bih te, raju, na grudi svino,
i dosadne ti koprene skino,
a ne bih tebe pitao vilo,
jel ti i srce, ko tijelo milo*

(»Slovinac« br. 22, 1884, str. 337)

⁹ Vidi poglavlje »U svom vremenu« – dio, koji se tiče polemike između konzervativnih i liberalnih Slovinaca.

Konzervativnim Slovincima, koji su se »zgražali« zbog slobodnije izrečenih erotskih raspoloženja nije toliko bilo stalo do ugroženog morala, koliko do toga da onemogućie mlade progresivne pjesnike – prištaše liberalnih političkih shvaćanja, koji su sve čvršće i čvršće zauzimali pozicije u »Slovincu«. ¹⁰

*

Osim ljubavnih u »Slovincu« je objavljen i niz patriotskih pjesama, u kojima je opjevana borba za slobodu protiv Turaka. Najviše je takvih stihova objavljeno 1878. godine u vrijeme okupacije Bosne i Hercegovine i neposredno iza ratova Srbije i Crne Gore protiv Turske. U svojim antiturskim lirskim raspoloženjima pjesnici »Slovinca« bili su jedinstveni, jer su upravo Turci bili prva i neposredna prepreka ostvarenju njihova zajedničkog slovinškog programa. U toj lirskoj borbi protiv Turaka nisu smetale ni uobičajene »slovinške« razmirice, pa su se na istoj liniji našli Slovinci Srbi Tomo Orahovac i Medo Pucić, kao Slovinci Hrvati Antun Kazali i Antun Liepopilli.

Jedinstveni u mržnji protiv Turaka oni su u stihovima upotrebljavali i ovakve izraze: »Ture gadno« (M. Pucić, »Srbi na Kosovu«, »Slovinac« br. 1, 1878, str. 3), »krvopija«, »mrcina«, »kopilina«, »zmija« (A. Liepopilli, »Krstas vijek«, »Slov.« br. 16, 1878, str. 181), »Gnusni Osman«, »turski gad« (A. Kazali, »Iz Davorija«, »Slovinac« br. 7, 1878, str. 57).

U njihovim stihovima opjevana je Srbija i Crna Gora¹¹ kao oslonci u oslobodilačkoj borbi, a izrazi kao: »kleti Turčin«, »sloboda zlatna«, »krst časni«, »slavna pogibija«, vrlo često pokazuju osnovnu, patriotsku intonaciju i suštinu tih pjesama.

U patriotskoj poetizaciji Srbije i Crne Gore osobito se istakoe pjesnici – katolički svećenici A. Kazali i A. Liepopilli. Opijevajući¹² herojske podvige Crnogoraca, Kazali upoređuje Crnu Goru sa Spartom, a Crnogorce Leonidom i njegovih 300 junaka. On poput Mažuranića i Njegoša prigovara Evropi¹³ njezin nehaj prema našoj borbi – i ukazuje na našu mučnu stoljetnu sudbinu.

*Mri na kocu tužni Slavjanine
Pri tvom krstu, pri tvojoj slobodi*

(Iz »Davorija«, »Slovinac« br. 7, 1878, str. 57)

Antun Liepopilli, ekstremni klerikalac, koji je svojedobno žestoko napadao političku orijentaciju »Slovinca«, ¹⁴ u svome kršćansko-antiturskom zanosu proslavio je Srbiju i Srbe

¹⁰ Vidi zaključni dio poglavlja »U svom vremenu«.

¹¹ I drugi pjesnici u stihovima su slavili Srbiju i Crnu Goru – vidi A. Višić, »Crnogorci«, br. 3, 1879.

¹² A. Kazali, »Iz Davorija«, »Slovinac« br. 6, 7, 1878.

¹³ Osobito se okomio na Englesku – vidi »Iz Davorija«, »Slovinac« br. 7, 1878.

*Oj Srbije – majčin sine!
ti ne gledaj vlastit jad;
biće rane izvidane
ak ustraješ samo sad*

(»Krstiš vije«, »Slovinac« br. 16, 1878, str. 181)

Borbeni antiturski zanos nije ostavljao Slovince ni poslije 1878. godine, pa je u tom pogledu zanimljiva pjesma Đure Jakšića, koja je objavljena u broju 21, 1884. godine. Iz velikog izbora najpoznatijeg srpskog pjesnika onog doba redakcija »Slovinca« našla je za shodno da objavi pjesmu, koja je ujedno bila i otvoreni poziv za borbu protiv Turaka.

*Pa tu su zalud sela, zborovi,
Zalud mladića žarke besede,
Kojima braću zovu u pomoć,
Pokazujući rukom slabačkom
Na časovnika crne brojeve:
Dvanajsti je sat
U krvi pada brat
U rat u rat!
U krvav hajde boj!
Kad Srbin čuti – o bože moj!*

(»Još jedna ubojna«, »Slovinac« br. 21, 1884, str. 330)

U patriotsku liriku spadaju i pjesme, u kojima je opjevan politički program »Slovinca« – bratska sloga i suradnja među jugoslavenskim narodima. Takve pjesme su pisali: A. Liepopilli, N. Gradi, M. Vodopić, V. V. Vukasović, M. Pucić, B. Petranović, G. Biokovac, V. Mihačević, T. Orahovac i dr.

Evo jedne tipično programatske »slovsinske« strofe:

*Oj Hrvate desno krilo
I Srbije oko moje
Bugarine davna silo
I Slovenče uz vas troje*

Ostali autori pisali su slične stihove. Žrtvujući se zahtjevu vremena, svijesno služeći određenom političkom programu oni su dosljedno utkiivali u stihove svoja slovsinska priželjkivanja. Pritom su na razne načine fiksirali »spasonosnost« slovsinstva – neminovnost sloge i suradnje na slavenskom jugu. V. V. Vukasović pozivao se na prošlost evocirajući Krešimira, Simeona, Dušana (»Slovinac i sinovi mu«, »Slov.« br. 18, 1879), Nikša Gradi »molio je Boga« da on »u mir svede Hrvate i Srbe« (»Nikšina molitva«, »Slov.« br. 15, 1878), Mato Vodopić »proklinjao

¹⁴ Vidi poglavlje »U svom vremenu«, sukob »Kat. Dalmacija«—»Slovinac«.

je« onog ko »razdvaja« braću (»Što je vila«, »Slov.« br. 3, 1878), Bogoljub Petranović upozoravao je na posljedice »nesloge i razdora« (»Blizanci«, »Slov.« br. 22, 1879), Medo Pucić sav očajan uskliknuo je

*No moguće je li bože
da Slovinci s' ikad slože*

(»Bugarska«, »Slovinac« br. 12, 1879)

Neki pjesnici su čitave pjesme posvećivali slovinstvu.¹⁵ Bogoljub Petranović spjevao je »Blizance« i »Bratsku svadju« (»Slov.« br. 22, 1879, br. 13, 1880), V. V. Vukasović »Dva žrtvenika sloge i nesloge« (»Slov.« br. 1, 1880), pod inicijalom K. objavljena je pjesma »Slozi« (br. 20, 1879), nekoliko pjesama sadrži i u naslovu simboličnu riječ Slovinac.¹⁶

Brojniji su bili pjesnici, koji su se »usput navraćali« na slovinstvo i posvećivali mu nekoliko strofa ili stihova – V. Mihaljević u pjesmi »Zamami me« (»Slov.« br. 3, 1880), M. Vodopić »Što je vila« (»Slov.« br. 3, 1878), Medo Pucić »Bugarska« (»Slov.« br. 12, 1879), Tomo Orahovac »Najveća rana« (»Slov.« br. 2, 1880), A. Liepopilli »Krstas vije« (»Slov.« br. 16, 1878).

»Slovinski« stihovi isticani su i u člancima i studijama o pjesnicima. Autor napisa o Medu Puciću (L. Zore »Medo Pucić«, »Slov.« br. 23, 1882) nije propustio da citira stihove, kojima je »upozoravao« na slovinstvo.

*Što će Srbin bez Hrvata
Što i brat bez brata
A bez Srbina Hrvat
Što bez brata brat*

Isto tako i pisac članka o Stjepanu Buzoliću (V. V. Vukasović »Stjepan Buzolić«, »Slov.« br. 19, 1879) nije zaboravio naglasiti »slovinske« stihove

*Domovina moja, gdje je
Mili rode moj?
Gdje glas huči tvoj
Srb i Hrvat gdje stanuje
Bugar i Sloven*

Favoriziranje proqramatskih »slovinskih« stihova dolazilo je do izražaja i onda, kada se radilo o izboru iz djela pjesnika, koji nisu spadali u uži krug oko »Slovinca«. Zanimljivo je, da je redakcija, odabirući pjesme u ono vrijeme veoma popularnih južnoslavenskih pjesnika Zmaia Jovana Jovanovića i Augusta Harambašića odabrala samo dvije pje-

¹⁵ Pored ostalih i Jovan Sundečić, »Staro gini novo sini«, »Slovinac« br. 1, 1880.

¹⁶ Naslovi tih pjesama pominju se u poglavlju »Narodna poezija – slovinstvo – prošli i savremeni Dubrovnik«.

sme – i to one, u kojima je otpočetak do kraja očita slovinska politička tendencija. To su pjesme¹⁷ »Šta se čuje« Zmaja Jovana Jovanovića i »Odziv« Augusta Harambašića. Zmajeva pjesma zapravo je poziv Srbima u Hrvatskoj da surađuju s Hrvatima protiv zajedničkog neprijatelja

*Zato Srbi čujte, čvrsto stojte sada
Na braniku, gdje je i zakon i pravda!
Ojačajte snagu patnika Hrvata,
Neka zna, da ima u nevolji brata;*

Harambašićeva pjesma je odgovor Zmaju – evo njenog početka

*Hvala tebi, starče, na tom bratskom glasu
Ti ko prorok kažeš pute našem spasu*

Svršetak pjesme je »slovinska« parola u dva stiha

*Uzdajmo se u se i u našu slogu
pa će vidjet svijet, što srodna braća mogu*

Programatski »slovinski« stihovi bili su veoma brojni i »posvudašnji« – osobito u prvim godištim »Slovinca«, kada su davali ton cijelom časopisu. U slijedećim godištim bilo ih je sve manje, tako da u u posljednjem razdoblju »Slovinčeva« života skoro potpuno presahli.

Poetska vrijednost »slovinske« lirike bila je minimalna zbog toga, što ona nije nastala iz pjesničkih, nego iz praktičkih pobuda. U svojoj suštini ta lirika bila je najobičnija – politički intonirana – versificirana publicistika.

*

Za lirsku fizionomiju »Slovinca« značajne su i brojne prigodne pjesme, koje su objavljivali mnogi autori u svim godištim časopisa.¹⁸ Pjesme te vrste najčešće su nastajale slučajno – od prigode do prigode – bez nekog dubljeg uzroka, pa je u vezi s tim očita i njihova eventualna književna vrijednost. Pisane su povodom raznih zgoda; vjeridba, vjenčanja, imendana, rodendana, javnih priredbi, smrtnih slučajeva, zatim u počast rođaka ili znamenitih pojedinaca i t. d. Mnoge takve pjesme imale su opisne naslove, iz kojih se točno razabirao povod njihova nastanka, tako da i ti naslovi daju svojevrsno obilježje časopisu¹⁹

¹⁷ Zmajeva pjesma preštampana je iz novosadskog lista »Starmali«, a Harambašićeva iz zagrebačkog »Pozora«.

¹⁸ Važniji prigodničari u »Slovincu« bili su: Jovan Sundečić, »Slov.« br. 5, 29, 1882; br. 8, 14, 19, 1883; br. 27, 1884; Pavo Kamenarović, »Slov.« br. 3, 1881; Josip Modrić, »Slov.« br. 10, 1881; Nikša Gradi, »Slov.« br. 3, 1881; br. 30, 1882; V. V. Vukasović, »Slov.« br. 17, 1879; br. 8, 1881; br. 9, 21, 1882; Filip Radičević, »Slov.« br. 30, 1883; br. 23, 1884; M. Arbanas, »Slov.« br. 30, 1882; Stojan Kosovac, »Slov.« br. 2, 1883; J. Simeonović-Copić, »Slov.« br. 24, 1884.

Preuzvišenom gospodinu
baronu
Josipu Filipoviću
Vrhovnom zapovjedniku
c. k. vojske
u Bosni i Hercegovini
Pohodećemu
Boku Kotorsku

Niz prigodnica nastao je povodom raznih imendana, pa su takve pjesme bile ujedno i čestitke u stihovima. Ponekad su takve čestitke »dobivali« poznatiji Slovinci,²⁰ a ponekad su one upućivane običnim građanima od njihovih rođaka.²¹

I smrtni slučajevi bili su čest povod nastanku prigodnih stihova, jer su tokom izlaženja »Slovinca« pomrli njegovi najvažniji pokretači i suradnici. Mnogo »prigodnih suza« »proliveno« je povodom smrti Meda Pucića,²² Nika Velikog, Vuka Vrčevića, Đura Pulića, I. A. Kaznačića, Pera Franasovića.

*Nad grobom
Ivana Augusta Kaznačića*

*Uijenac plela Ravijojla vila
Savrh Srgja visoke planine,
Pa naričuć vila besjedila.
Da je čuju brda i doline.*

*Avaj, rode, sinak ti premine!
Ja sam njega mlada zadojila
Te povela pod kršne urvine
Gdje sam bila Marka spokojila;*

*A sad, vajmeh, smrt mi ga otela,
I u crnu zemlju ga zamijela,
Da boravi vječni san uz Uka,
Meda, Djura, ... (desna moja ruka!)
Oj Dubravo, baš si potamnijela,
Kaznačića svog si poželjela.*

(V. V. Vukasović, »Slovinac« br. 7, 1883, str. 108)

¹⁹ Vidi prigodnice: J. Sundečić, »Slov.« br. 5, 29, 1882; br. 8, 19, 1883; br. 27, 1884; V. V. Vukasović, »Slov.« br. 21, 1879; Z. J. Jovanović, »Slov.« br. 16, 1879; Savo Račeta, »Slov.« br. 6, 1880; br. 11, 1882; A. Kaznačić, »Slov.« br. 30, 1882.

²⁰ Jovan Sundečić, prilikom sv. Jovana, i t. d.

²¹ Neki A. F. u dva je navrata stihovima čestitao imendan svojoj sestri – vidi »Slovinac« br. 15, 1881; br. 21, 1884.

²² Samo povodom smrti Meda Pucića spjevano je desetak prigodnih tužbalica. Vidi bilješku br. 15 u članku »Pokretači i važniji suradnici Slovinca, »Dubrovnik« 1956, br. 4.

Veoma česta forma prigodnog žaljenja u stihovima bili su epigrafi, koji su objavljivani redovno na naslovnim stranicama – i to obično svečanim slovima i u svečanom tonu. Bili su ti epigrafi svojevrsna smjesa proze i poezije i nerijetko se iza njihove blještave forme krila i jezična smušenost i neizradenost.

Evo jednog dijela epigrafa posvećenog »Imenu i uspomeni Đura Daničića«

K o j i
Čelinjim nastojanjem
Naše stare spomenike isisa,
Sabra i na knjigu izniže riječi
mravinjačkim trudom
Jezika nam pravila ukaza
I zakone sklopi,
Dogradi što Uuk osnova.
Neumrlim knjigama
Slovo nam i rod razglasi
Pri potonjem najvišem djelu
Napora i natega
Avaj nesrećno prije roka
žrtvom pade.

(»Slovinac« br. 34, 1882, str. 529)

Prigodničari su u »Slovincu« nerijetko »oplakivali« i svoje umrle rodake.²³ Matija Ban je ožalio »svog sina«, »svog brata Đurda«, »svoju milu Slavku«; Bogoljub Petranović se »rasplakao« »Na grobu Tonke uzor supruge«, a Savo Račeta »prilikom smrti svoje sestre Darinke«.

Prigodne pjesme objavljivane su ponekad umjesto »uvodnih članaka« uz novogodišnje brojeve »Slovinca«. Redovno su te pjesme bile pisane u narodnom stilu, a nerijetko su u njih bile utkane i slovinske programatske parole.²⁴

*

Romantičarska ljubavno-patriotsko-prigodničarska lirika »Slovinca« u Dubrovniku osamdesetih godina prošlog stoljeća u mnogome podsjeća na poeziju, koja je u četrdesetim i pedesetim godinama cvala u hrvatskoj i srpskoj književnosti oko zagrebačkog i novosadsko-beogradskog književnog središta. Razlika je samo u tome, što su se i u hrvatskoj i srpskoj književnosti četrdesetih godina javili talenti, koji su dublje i originalnije opjevali svoje vrijeme (Mažuranić, Preradović, Branko, Njegoš), dok u Dubrovniku u osamdesetim godinama među pjesnicima »Slovinca« nije bilo značajnijih talenata. Samo rijetki pjesnici – Slo-

²³ Vidi J. Sundečić, »Slovinac« br. 27, 1884.

²⁴ J. Sundečić, »Slovinac« br. 1, 1880; Starina Novak (pseudonim Vuka Vrčevića), »Slovinac« br. 1, 1881; br. 1, 1882.

vinci uspjeli su da se u svojim stihovima okretnije izraze i da koliko toliko »razbiju« tugaljivu lirsku ljubavno-prigodno-slovinSKU monotoniju časopisa. To su bili (već pomenuti) Marko Car i Josip Bersa.

Marko Car je u svojim pjesmama, kao i u kritikama, više istupao kao načitan literat, nego kao originalni stvaralac, ali uprav je ta njegova načitanost ono što posebno zrači iz njegovih stihova čineći ih svježijim i »drukčijim« od ostalih. Iz njegovih stihova osjetio se u »Slovincu« dašak Evrope i svjetske književnosti – kao moto uz naslove svojih pjesama stavljao je probrane stihove svjetski poznatih umjetnika, a u samim stihovima pominjao je »divnog Horaca«, »velikog Goethea«, Van Dyka, Byrona²⁵ i t. d.

Živeći ne samo s književnom, nego i s ostalom umjetničkom problematikom svog vremena, Car je ponekad pisao pjesme nadahnjujući se uspjelim likovnim ostvarenjima. Pjesmu »La grande Iza« napisao je pod neposrednim dojmom uspjele Bukovčeve slike.

C'est la beaute du corps
c'est l'art italien, c'est l'enfant
grec, sensuel et plastique

*U vlažnom joj oku blagi zračak blista,
kao kamen dragi, bistri ametista;
kroz rumene usne od skupa korala
proviruju zubi bjelji od kristala.
L'jebo 'e d'jete istom s kupališta šljeglo
vrane kose splelo, pa na uznaK leglo;
biser-kaPlje cure sa ružična tijela
kog ne krije plašta ni koprena bijela;
mirisave dojke ne mogu da s' spoje
no ko sn'ježne grude naperene stoje;
Cijelo biće trepti rekao bi dana
da oskače živa ta vilinska radnja.
Oj ljepoto gola, ti si vila himna
Spram suštine tvoje, šta je mašta dimna
Umjetniče bajni, tom nagošću čilom
ljepotu si sazda' rafaelskim stilom
Iza tvoja, vjeruj, ko što 'e mene smela
I blaženog s neba čisto bi zan'jela*

(»Slovinc« br. 8, 1884, str. 123)

Dok je Marko Car djelovao u »Slovincu« više kao bizarni »neobični« Evropejac nego kao istinski pjesnik, Josip Bersa je više bio prirodni izborni stvaralac – i od svih stihotvoraca »Slovinca« najviše Pjesnik. Ni u njegovim stihovima nema slovinSKO-prigodničarskog pomodarstva, a ljubavne pjesme su mu najnadahnutije i najličnije.

²⁵ Vidi pjesme M. Cara »Čežnja«, br. 7, 1884, »Euphorionovoj sestri«, »Slov.« br. 13, 1884.

U jednoj takvoj pjesmi, slikajući nemirnu i nestrpljivu pčelu kako ispija krotki, nevini cvijetak, oživio je trajno aktualni odnos između muškarca i žene – od vatrenih poljubaca i požudnog ispijanja »mladosti tvoje«, do smirenog počivanja među »njenim bijelim liskama«

*Oh sačuvaj na tvom krilu
Sanjalačku glavu moju;
Ja ću piti s mednih usta
Ružičastu mladost tvoju.*

*Ti ćeš biti cvijetak krasni,
A ja pčela što ga pije
Pusti, pusti žudnu pčelu
Pa neka se i opije*

*Pa kad ono čudno pjanstvo
Srce ispije žedne pčele
Ti sahrani pčelu tužnu
Među tvoje liske bijele*

(»Oh sačuvaj«, »Slovinac« br. 23, 1884, str. 253)

Iz Bersinih stihova osjetila se u »Slovincu« dotad neobična živost i šarolikost opjevanih motiva. Njegova odulja pjesma »Panteon« (»Slov.« br. 8, 1884) svojevrsna je himna mladosti i ljepoti, u kojoj su sintetizirani ljubavni i estetski ugođaji. Potaknut svojom mladošću i do srži prožet romantičarskim vizijama, Bersa je u toj pjesmi »u zagrljaju sa svojom dragom« opjevao ljepote klasične Grčke – njene Akropole, Partenona – i kroz stupove Partenona – njenog žarkog sunca, plavog neba i plavog mora

*Ovdje dušo daj mi da te ljubim
Pod nama je Egejsko more
Sve nasuto kitnim otocima;
Po njem plovi hiljada brodova;
Tu se vile igraju s talasim,
Tu se ragja ogrijalo sunce
Da pozdravi u šumi hramove
I Minervi oklop pozlaćeni.
Ovdje ovdje budi boravište,
Našem dušo srcu mladenačkom.
U zaklonu Minervina štita
Neka danci prolaze čestiti
Palićemo žrtve na oltaru
Gledajući u nebo plavetno,
Uvijek tako nebu se moleći
Jedan s drugim vječno zagrljeni*

(»Panteon«, »Slovinac« br. 8, 1884, str. 115)

Dok su mnogi »Slovinčevi« stihotvorci opijevali krupna društvena i narodna pitanja: borbu za slobodu domovine, za ostvarenje bratstva i jedinstva, Bersa se nadahnjivao na običnijim stvarima i pojavama – on je pjevao o moru, morskim hridinama, plavim obzorjima. Razlika između njega i njih je u tome, što se iza njegovih »običnih« inspiracija redovno nazirao iskreni pjesnički doživljaj, dok takva doživljaja kod većine stihotvoraca u »Slovincu« nije bilo – unatoč njihovih »velikih« tema i velikih ambicija.

Nije stoga ni čudo da neki Bersini stihovi mogu pobuditi pjesnička raspoloženja nezavisno od mjesta i vremena svog prvog objavljivanja

*Naokolo hridi zadrhtaše,
Zadrhtaše na nebu bogovi,
Zadnji galeb nad ponorom prođe,
Pa noć tamna cijelu zemlju zavi
Leži lira zlatna sakrhana,
Na vrh krši među ljutom dračom;
Kroz redove popucalih žica
Divlji vjetar vrišti kano jauk*

(»Morska elegija«, »Slovinac« br. 27, 1884, str. 428)

Značenje Josipa Berle i njegova pjesnička svježina u »Slovincu« je u tome, što je on živio i radeći u doba raspjevanog, ali poetski nemoćnog slovinstva znao pjesnički osjetiti i »najobičniju« dražest galebova leta po neizmjernim plavim prostorima

*Galeb lebdi, niti znade što su
Pozlačene na nozi verige;
Uč' veselo gdje ga želja nosi
Sivo krilo širi u vazduhu*

(»Galeb«, »Slovinac« br. 28, 1884, str. 433)

Romantičar formalno, kao i ostali Slovinci, Bersa bi po nekim svojim uspjele izraženim stihovima mogao u svoje vrijeme stati uz bok poznatijim pjesnicima romantičarima u južnoslavenskim relacijama.

I Car i Bersa, iako su se – prvi po svojoj naobrazbi, a drugi po talentu – ipak izdvojili iz mase versifikatora, ipak se nisu mogli osloboditi jedne zajedničke komponente, koja je prožimala cijeli časopis. To je bila forma njihovih pjesama – narodni osmerci i deseterci – uglavnom zajednička za cijelu liriku u »Slovincu«.

Iz načina uređivanja »Slovinca« osjeća se, da njegovi urednici nisu imali posebnog smisla za književne vrijednosti. Glavni cilj uredništva bilo je širenje političkog slovinskog programa,¹ pa je tom cilju bila podređena književna »politika« časopisa. Težeci k ostvarenju svojih političkih ideja Slovinci se nisu trudili da objasne aktualna književna pitanja – čak izgleda, da im ni neki osnovni književni pojmovi nisu bili jasni. To je osobito očito iz onog dijela časopisa, u kojem su objavljeni prozni prilozi – bez mjere, ukusa, kriterija i bez posebnog odnosa prema umjetničkoj prozi. Naučni sastavi, narodne pripovijetke, informativni članci često su imali prednost pred izvornim pripovijetkama i novelama.² A upravo su te pripovijetke i novele najveća književno-historijska vrijednost časopisa – i zbog svoje političke funkcije, jer su na nov način originalno i živo poslužile širenju »slovinstva«, i zbog svoje književne vrijednosti, jer su u njima ponekad na umjetnički način izraženi djelići života Dubrovnika 19. stoljeća.

Važniji Slovinci pripovjedači bili su: Pero Franasović, Mihail Vedropoljanin, Vid Vuletić Vukasović, Stojan Kosovac, Josip Bersa i Marko Car.³ Njihovi prozni prilozi nose mnoge zajedničke značajke. Jedna od tih značajki je romantičarski historizam, – sklonost temama obavitim maglom historije⁴ – anonimni Slovinac objavio je »historičku« pripovijest »Braća Crnomiri«,⁵ u kojoj je opisao događaje s početka 11. stoljeća, a Vid Vuletić Vukasović priču iz »starostavne knjige« »Đuro Harambaša«⁶ sa sadržajem iz 15. stoljeća.

Anonimni pisac u priči »Braća Crnomiri« opisao je otpor naroda jednog korčulanskog sela protiv nepravdi novopridošlog mletačkog kneza. Opisujući narodnu borbu pripovjedač je »proslavio« hrabrog i pravičnog narodnog vođu Petra Crnomira i legendarne Neretvljane, koji su još prije 11. stoljeća uspješno tukli Mlečane.⁷ Okosnica pripovijetke V.

¹ To je bilo i formalno vidljivo iz nekoliko puta objavljivanog »slovinškog« programa: »Slovinac« držeći se svaгда svog programa, traži da na književnom polju združi i pomiri dva plemena Hrvate i Srbe, koji su se na svoju štetu zavadili i razdijelili« (»Slov.« br. 39, 1882, str. 576).

² U »Slovincu« 1882. objavljena je u svih 36 brojeva u nastavcima naučna studija Vice Adamovića: »Grada za historiju dubrovačke pedagogije«, rasprava Marcela Kušara: »Povijest razvitka našeg jezika hrvatskog i srpskog« »zauzela je« polovinu posljednjeg godišta »Slovinca« (od 17–36 broja 1884. godie), od 1880. do 1883. objavljeno je u »Slovincu« desetina basana Vuka Vrčevića. O brojnim informativnim člancima objavljenim u »Slovincu« vidi početak poglavlja »Informativni članci, kritika, nauka«.

³ Osim njih i Mato Vodopić – vidi o njemu u članku »Pokretači i važniji suradnici Slovinca«, »Dubrovnik« 1956, br. 4.

⁴ To se tiče i Vodopićeve priče »Na dobroskijem razvalinam«, u kojoj je književno fiksiran jedan detalj iz historije naše stoljetne borbe protiv Turaka – vidi članak »Pokretači i važniji suradnici Slovinca«, »Dubrovnik« 1956, br. 4.

⁵ U »Slovincu« br. 14–21, 1880.

⁶ »Slovinac« br. 3–32, 1884.

⁷ Na kraju ove pripovijetke pisac je »podsjetio« na spomen-mjesta, koja su još u njegovo vrijeme »podsjećala« Korčulane na davno probujalu narodnu borbu.

V. Vukasovića također je narodna borba – u ovom slučaju ustanak konavoskih seljaka protiv dubrovačke vlastele sredinom 15. stoljeća. U središtu te pripovijetke je pobunjeni narod, njegova pravedna borba, njegov legendarni, tajanstveni vođa – osvjetnik Harambaša Đuro. Opisujući događaje, koji su se desili na području bivše Dubrovačke Republike, pisac je uspio da mjestimično realistički »pokaže« suštinu života u maloj republici – ne samo otmjenost, gospodstvo, kulturu, nego i grozničavu borbu za opstanak – spletke, prijevare, intrige. U njegovoj pripovijeci naslikani su mudri diplomati, lukavi svećenici, dobrodušni, ali primitivni bogumili; jedan dubrovački diplomat čak gine u borbi protiv ustanika, jednog svećenika špijuna ozlojeđeni narod kamenuje, jednog bogumila taj isti narod slavi kao svog predvodnika. Uživljujući se u događaje, koje opisuje, pisac je uspio da nam dočara živost i atmosferu krvavih okršaja u Konavlima, zatim prijatni ugođaj »ćakulanja« u zatišju unutar gradskih zidina, kod krčmarice Gjive na Prijekome, pa i zgode i nezgode na dvorovima hercegovačkih feudalaca u zaleđu Dubrovnika. Cijelu pripovijest oživljava sentimentalna tragična ljubav narodne djevojke Milice i narodnog osvjetnika Harambaše Đura. Posebno značenje pripovijesti je i u tome, što su u njoj, valjda prvi put u našoj književnosti, literarno oživljeni i afirmirani bogumili kao ispravni ljudi – borci za pravdu i slobodu.

I anonimni pisac pripovijetke »Braća Crnomiri« i autor »Đura Harambaše«, iako su opisivali događaje povezane uz narodnu borbu iz dalekih stoljeća, ipak su, bar na posredan način, »dotakli« i problematiku svog vremena, druge polovice 19. stoljeća, kada su u Dalmaciji i Dubrovniku narodna previranja bila na vrhuncu.

Te aktualne probleme mnogo će jače i neposrednije dotaći pripovjedači Slovinci – sudionici i svjedoci o suvremenim događajima.

U nekoliko pripovijedaka na razne načine dodirnut je prelomni događaj u životu Dubrovnika krajem sedamdesetih godina 19. stoljeća – okupacija Bosne i Hercegovine sa strane Austrije.⁸ U pripovijesti »Nenadana utjeha«⁹ Pero Franasović pisao je o okupaciji kao o presudnom događaju za ekonomski život Dubrovnika. Na realan način, služeći se često »jezikom« ekonomike, Franasović je istakao važnost gruške luke, mogućnost izgradnje pruge, investiranja kapitala u Bosni i Hercegovini i potrebu djelovanja u zaleđu Dubrovnika – sve s ciljem »da nas ne preteknu neprijatelji Nijemci i Mađžari«.

Stojan Kosovac u svojoj priči »Pusto srce«,¹⁰ istina samo uzgred, potakao nas je na razmišljanje o ljudskim dramama, koje je prouzročila okupacija – naslikao je turskog bega, kako »po turski« sjedi na gruškoj »rivi« i rezignirano razmišlja o svom udesu čekajući brod, da ga preveze u Malu Aziju:

⁸ Vidi bilješku br. 44 u članku »Pokretači i važniji suradnici Slovinca«, »Dubrovnik« 1956. br. 4.

⁹ Vidi bilješku br. 6 u poglavlju »Narodna poezija – slovinstvo – prošli i savremeni Dubrovnik«.

¹⁰ Vidi bilješku br. 5 u poglavlju »Narodna poezija – slovinstvo – prošli i savremeni Dubrovnik«.

»Malo dalje od nje na istoj klupi sjedio neki turski beg, pušio lulu i gledao more gdje se gubi u jasni zrak . . . Za vremena hercegovačke zapreme prodao sve svoje i sklonio se u Gruž da čeka zgodu hoće li se vratiti u svoj zavičaj ili ići u Aziju . . . Neki kmet hercegovački koji je bio na vaporu približi se begu:

– E, beže, gdje ćeš?

– Gdje i ti.

– Da vidiš makljene?

– Jok!

– A da zašto?

– More . . . Da, more, mislim domala u Stambul pak hoću da vidim hoće li mi biti kako na moru«.

(»Slovinac« br. 17, 1883, str. 262)

Okupacija Bosne i Hercegovine poslužila je ondašnjim pripovjedačima kao dobra prilika za izbor novih »bosansko-hercegovačkih« tema. Sadržaj pripovijesti »Crte iz hercegovačke zapreme«¹¹ Ivana Miletića potpuno je »hercegovački«, dok je suština priče »Bosanski patnici«¹² Nikifora Dučića opet potpuno »bosanska«. U prvoj priči opisana je romantičarska ljubav dvoje Mostaraca – Srbina Jefeta i muslimanke Fatime, u drugoj su prikazane patnje dva pravoslavna popa Bosanca – njihovo progonoštvo iz Bosne i njihov povratak u Bosnu.

*

Dotičući u svojim pripovijetkama važne događaje bitne za duh vremena u kojem su živjeli – pripovjedači Slovinci opisivali su i ljude u vrtlogu događaja uspijevajući pokatkad da preko tih ljudi ostave još jače i punije svjedočanstvo o svom vremenu.

Iz nekih njihovih pripovijedaka može se na pr. mnogo toga »doznati« o životu žena Dubrovnika i okolice u prelomnom 19. stoljeću, kada slabe konzervativne tradicije i kada mučno sebi krče put nove liberalne ideje o ženi i njenoj ulozi u društvu. Opisujući svoje ženske likove pripovjedači Slovinci oživljavali su ujedno i trajno aktualni sukob konzervativnih i liberalnih shvaćanja o ženi.

U autobiografskoj pripovijeci »Zgode jedne porodice«¹³ Pero Franasović opisujući svoju majku prikazao je ujedno idealnu kršćansku ženu, koja se žrtvuje za porodicu – i koja sve tegobe života podnosi krotko, smireno – »u strahu božjem«. Takva žena »mora uspjeti« ona postizava »čuda«, snalazi se u teškim situacijama, spasava porodicu, doživljava sreću svoje djece i nalazi vlastitu smirenost i utjehu. Opi-

¹¹ »Slovinac« br. 17–19, 1881.

¹² »Slovinac« br. 1–3, 1882.

¹³ Vidi bilješku 6 u poglavlju »Narodna poezija – slovinstvo – prošli i savremeni Dubrovnik«.

savši tu jaku idealnu ženu, koja je idealna unatoč tome što »ne umije romane čitati ni kukurijekati uz glasovir«¹⁴ Franasović se htio suprotstaviti tada pomodnim shvaćanjima, po kojima je žena pored brige za porodicu mogla i romane čitati, pa čak i svirati uz glasovir.

Moderna žena – sušta protivnost Franasovićeve majke – prikazana je u pripovijeci Stojana Kosovca »Pusto srce«. To je Marica Beneša, dražesna ljepotica, koja se suprotstavlja stoljetnim tradicijama – uči strane jezike, čita francuske romane, »svira pjanoforat«, pa čak napušta vlastitog muža i bježi s voljenim čovjekom. Postupivši tako ona doživljava nesreću – gubi duševnu ravnotežu, postaje predmet ogovaranja i na kraju tragično umire.

Između tih dviju krajnosti – od krotke »kršćanke«, koja smireno podnosi jaram stoljeća, do suvremene žene, koja ponekad sluša i glas »vlastitog srca« – »kreću se« i ženski likovi u pripovijestima »Slovinca«.

Jelka iz priče »Maroje«¹⁵ Mihaila Vedropoljanina i Sofija iz pripovijesti »Mileva«¹⁶ Marka Cara svojom čednošću i vjernošću podsjećaju na Franasovićevu »ženu«, dok niz ostalih žena postupa u stilu Marice Beneše – »po glasu vlastitog srca«.

Milica u »Đuri Harambaši« ostavlja nametnutog verenika, Mileva u istoimenoj pripovijesti »odabire« oficira-kicoša, a odbacuje »dobrog«, »pristojnog« čovjeka, kojeg joj preporučuje majka, Deša iz priče »Atavizam«¹⁷ – od anonimnog autora – dopušta si čak i »kućnog prijatelja«, za kojeg se i udaje poslije smrti svog muža.

*

I iz načina, na koji su opisani muški likovi u pripovijestima »Slovinca«, osjeća se karakteristični dašak 19. stoljeća dubrovačkog – ostaci gospodarstva, liberalizaciju života, trijumf novih ilirsko-slovinških ideja, trijumf vitalnog i vječno živog dubrovačkog puka.

U pripovijesti V. V. Vukasovića »Djevojčina špilja«¹⁸ opisan je gospodar Palo »iscumijehali« dubrovački vlastelin, »framesun« ateist. On nije ni sjena svojih slavnihih predaka – ne muče ga državničke brige, nego obične – ljudske, pa se izživljava napastujući lijepe djevojčice po okolini grada.

Njemu nasuprot u pripovijeci »Maroje« prikazan je ponosni dubrovački vlastelin gospodar Nikša,¹⁹ koji živi od prošlosti, za prošlost i koji

¹⁴ »Slovinac« br. 35, 1883, str. 548.

¹⁵ »Slovinac« br. 7-23, 1879. – vidi bilješku 18 u poglavlju »Narodna poezija – slovinstvo – prošli i savremeni Dubrovnik«.

¹⁶ »Slovinac« br. 3-10, 1883.

¹⁷ »Slovinac« br. 30-36, 1882.

¹⁸ Vidi bilješku 5 u poglavlju »Narodna poezija – slovinstvo – prošli i savremeni Dubrovnik«.

¹⁹ On je poetski prethodnik gospara Lukše iz III. dijela Vojnovičeve »Dubrovačke trilogije« – vidi zaključni dio ove studije.

jedva čeka da dođe kraj nesnosnom ropskom životu. Mrzovoljan, rezigniran, ali dosljedan u svom uvjerenju gospodar Nikša organski ne podnosi novotarije; mrzi nove knjige, novi Dubrovnik, nove ideje, pa i vlastitu ženu, koja mu, kako on reče, »bješe rodila roba«.

U istoj pripovijeci naslikan je Maroje, sin gospara Nikše, izdanak nepobjedive životne struje, koja je potekla iz redova degradirane dubrovačke vlastele u 19. stoljeću. Maroje je pristaša novih ilirskih ideja – on poštuje prošlost, ali vjeruje u budućnost držeći da je »spas Dubrovnika u slovinstvu«.

Osim gospara osuđenih na propast i njihovih sinova, koji nalaze spas u slovinstvu, u pripovijestima »Slovinca« oživljeni su i obični ljudi – pučani, koji u svakodnevnom vrtlogu životne borbe nemaju kad da misle ni o gospodarstvu ni o slovinstvu. U pripovijeci »Djevojčina špilja« susrećemo ih pri različnim zgodama kao vrijedne radnike, poslušne službenike, žestoke ljubavnike i obijesne vragolane, koji »na smrt prestraše« gospara Pala i onemogućuju ga u napastovanju lijepih »pupčarica« njihovih djevojaka. U priči »Đuro Harambaša« prikazani su Šipanjani, Lopuđani, Kalamotezi, Riječani kao vojnici Republike protiv konavoskih ustanika. Odlazeći u borbu oni samo što ne plaču, ne gine im se za interese vlastele, jer je bolje »istezat šabaku na Rijeci«, nego po Konavlima »vrat lomiti«.

A kad dođe do žestoke bitke na Mrcinama, ribar Marin bježi iz borbe, skriva se »pod handraču« i »spašava glavu«. Opisujući taj Marinov »nejunački« postupak pisac je i nehotice simbolizirao trajno žive osobine Dubrovčana – loših vojnika i dezertera, koji su uvijek pretpostavljali obični mirni život primamljivoj, ali često zlosretnoj vojničkoj slavi.

I ostali obični ljudi – tipični sudionici dubrovačkog 19. stoljeća »sudjeluju« u pripovijetkama »Slovinca« – oficiri-ženskarci, zavodnici, koji redovito »otimlju« žene »dobrim«, »pristojnim« muževima (u pripovijetkama »Pusto srce«, »Mileva«), pa i studenti sa svojim posebnim problemima – na studijama u Beču i na, tokom čitavog 19. stoljeća, aktualnoj studentskoj relaciji Dubrovnik–Beč (»Maroje«).

Skoro u svim pripovijestima »prisutan« je i trajni sudionik narodnog života u Dubrovniku i okolici – svećenik, župnik – »gospar parok«.

U pripovijestima Petra Franasovića on je glavno lice, pokretač i prekretna radnje, opisan s najpozitivnijim svojstvima – donosilac utjehe, sreće, blaženstva i strogi branilac vjekovima »uhodanog« reda.²⁰ Takav je i u priči »Djevojčina špilja« gdje »pozitivno« utječe na gospara Pala, koji »od ateiste postaje spiritista«, takav je i na početku priče »Maroje« u krugu kršćanske obitelji, gdje se mnogo cijeni njegova opomena, »da je veliki grijeh vjerovati u zle duhove«.

²⁰ Po toj konzervativnoj slovinskoj liniji objavljena je u »Slovincu« »Školska ikona«, novela Laze Lazarevića, koja po umjetničkim kvalitetama nadvisuje sveukupnu prozu »Slovinca«, ali koja na pr. s pripovijetkama P. Franasovića ima neke zajedničke značajke – ljubav prema tradicijama, patrijalhalni duh, idealizacija svećenika, kult starih običaja i t. d.

Ali nije svećenik uvijek pozitivno prikazan. Pri kraju pripovijesti »Maroje« raskrinkan je pop Miho, kao zlopamtilo i »zločinac po zvanju«, a u »Đuru Harambaši« fratar Martin,²¹ kao podlac – obavještajac – uzročnik nesreće.

Iz načina, kako su prikazani svećenici u pripovijestima »Slovinca«, jasno se osjeća sukob²² ondašnjih konzervativnih i liberalnih shvaćanja. Pisci konzervativci pisali su o svećenicima samo pozitivno, dok su pisci liberali, pored pozitivnog iznosili i negativnosti – govoreći u svojim pripovijestima preko svojih lica oni su ponekad »izricali« i sudove o ulozi klera u historiji Dubrovnika. Dio te uloge »osvijetlio« je V. V. Vukasović opisujući sudbinu fra Martina (u priči »Đuro Harambaša«), a i Mihail Vedropoljanin u pripovijesti »Maroje«, gdje gospar Nikša izjavljuje, da »ne samo trešnja obori Dubrovnik, nego i jezuiti, kojima bi predano odgojenje mladeži«.

*

Opisujući svoje likove pripovjedači »Slovinca« znali su dočarati situacije i oživjeti atmosferu, u kojoj ti likovi djeluju.

U Franasovićevim pripovijetkama dominira kršćanska atmosfera – »strah božji« i »sram ljudski« – »po propisima« katoličke crkve. Radnja priče »Djevojčina špilja« odvija se u atmosferi praznovjerja – vjerovanja »da mrtvi straše«, u »Crtama iz hercegovačke zapreme« prevladava ugođaj sevdaha – žestoke istočnjačke ljubavi, »Mileva« je priča o malograđanima, lažnoj gospoštiji – »dobro očuvanim«, »zgodnim« majkama i njihovim brigama da udome svoje lijepe kćeri.

Većinu pripovijedaka prožima mnogostruko raznolika atmosfera Dubrovnika 19. stoljeća. To je najjasnije vidljivo u pripovijesti »Maroje«, gdje pisac nije samo ispričao fabulu, nego je rekao o Dubrovniku sve što zna – o njegovoj prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Osobito je živo prikazao intimni ugođaj života dubrovačke gosparske kuće u tridesetim godinama 19. stoljeća²³ – mrzovolju i skepsu starog vlastelina – domaćina, optimizam i vjeru u budućnost njegovog sina, skromnost, povučenoost njegove žene, čednost, ljupkost seoske djevojke – njegove sluškinje, koju u stilu svojih predaka »napastuje« mladi vlastelin.²⁴

²¹ Njega su kamenovali konavoski ustanici zbog toga, što je u njihovim redovima spletkario i špijunirao u prilog Dubrovačke Republike – vidi o njemu i u poglavlju »Odras stranih književnosti« u onom dijelu, gdje se govori, da Slovinci nisu uvijek idealizirali Talijane (fratar Martin bio je Talijan iz Kalabrije).

²² Taj sukob je neprekidno tinjao u »Slovincu«, da se rasplamsa potkraj 1884., pri svršetku »Slovinčeva« života.

²³ »Slovinac« br. 9, 1879, str. 131, 132, 133.

²⁴ Reagiranjem djevojičino na nasrtljivost mladog »gospara« bilo je također profinjeno – »gosparsko«:

— »Ama znaš, da si zla.

— Biću, odgovori Jelka, osobito sa gosparima, koji diraju sluškinje.

— Ali si mi ti mila.

— Hvala vam velika, nijesam dostojna vašeg milovanja«.

(»Slovinac« br. 13, 1879, str. 196).

U pripovijestima »Slovinca« osobito plastično je dočarana atmosfera besposličarenja, ugodnog časkanja, ogovaranja. Glavni nosioci takve atmosfere su, u Dubrovniku vječno žive ženske i muške »kundurice«. Pripovijest »Pusto srce« počinje i završava »kundurovanjem«. ²⁵ »Zločeste« usidjelice, a istovremeno »skladne djevojčice« Ane Perova, Kāta Vladika, Mara Matova, Luce Tomičica svojim ogovaranjem zagorečavaju život ženi, koja je ostavila nevoljenog muža i pobjegla s voljenim »oficalom«, ali kad ta žena tragično umre, te iste »kundurice« smažu snage za »žaljenje« i »prolijevanje suza«.

Anonimni pisac u priči »Atavizam« pokazao je, da nisu samo žene u Dubrovniku bile »kundurice«, nego i muškarci. Cijela njegova priča zapravo je duhovito svjedočanstvo o dubrovačkom »muškom« kundurovanju – bilo to uz kamin, čibuk, tursku kafu – za zimskih noći po vilama na Lapadu i Konalu, ili u »spicariji« ²⁶ Rafa Šarića na Placi – uz žamor ulice i vječno zanovijetanje slučajnih prolaznika.

U »spicariji« je osobito bilo živo, jer je ona bila stjecište intelektualne elite grada. U njenim skromnim prostorijama raspravljalo se o trajno živim pitanjima književnosti i umjetnosti, ali i o svakodnevnim gradskim »laganim« zgodama i nezgodama: o »jadnom gosparu Nikši«, kojeg vara žena, o Konavljanima, koji se u Veneciji čude kako tamo već djeca »govoru« mletački, o »doturu« Ivu, koji je rekao da nije veterinar, kad mu je prijatelj dobio da se ne bi kod njegov liječio, o prevodenju riječi Porto-gallo s ciljem, da se ismiju preporodne težnje o stopostotnoj upotrebi narodnog jezika, i t. d. Po svemu izgleda, da se u »spicariji« više časkalo o laganim, nego što se je raspravljalo o ozbiljnim stvarima. Kako drukčije protumačiti činjenicu, da je anonimni pripovjedač u osamdesetim godinama slikajući atmosferu »spicarije« iz prvih deseniya 19. stoljeća ispričao samo duhovite, ali jeftine viceve, koji su se nekad u »spicariji« pričali i koji su se, iz generacije u generaciju »održali« u intimnom krugu grada. Čini se, da »spicarija« nije bila nikakva »akademija« ni naučno središte Dubrovčana prve polovine 19. stoljeća, nego više stjecište duhovitih, dokonih ljudi, koji su povremenim uspjeljem vicevima oživljavali tugaljivu tipično provincijsku atmosferu »trajnog« besposličarenja – časkanja – kundurovanja.

*

Iako pripovijesti u »Slovincu« sadrže mnoge realističke elemente – u njima su mjestimično oživljeni djelići iz ondašnjeg dubrovačkog života – ipak su sve te pripovijesti pisane zastarjelim romantičarskim načinom.

Tematske oznake naše klasične romantike – narod, narodna borba, narodni junaci, narodna prošlost i t. d. – osobito su vidljive u najvažnijim i najdužim pripovijestima (»Na Doborskim razvalinama«, »Đuro

²⁵ Vidi »Pusto srce«, »Slovinac« br. 16, str. 246; br. 20, str. 314, 1833.

²⁶ O »spicariji« Šarićevoj vidi u knjizi Josipa Berse »Dubrovačke slike i prilike« – poglavlje XV, str. 286, 296.

Harambaša«, »Maroje«). Romantičarska manira osjeća se i u manjim proznim sastavima, u kojima su »obrađeni« pretežno realistički sižeji. Radnja Franasvoičeve priče »Nenadana utjeha« odvija se preko pisama. U mnogim pripovijetkama uočljiv je, tipično romantičarski odnos pisac-čitalac. Budući da pripovjedači – Slovinci redovno nisu bili stvaraoci, oni su, »uplećući se« u tok vlastitog pripovijedanja, više »smetali« nego pomagali čitaocima. To »smetanje« osobito je bilo drastično u priči »Djevojčina špilja«, gdje je pisac »ukratko« navijestio i »ispričao« događaj, pa se tek onda na dugo i široko raspricao o njemu. U »Crtama iz hercegovačke zapreme« pisac, u neprilici kako da otpočne pripovijest, »donio je« bocu »šljive«, pa uz pijuckanje rakije otpočeo je razgovor s glavnim licem i tako »razvio« fabulu. U inače uspjeljoj noveli »Pusto srce« pisac se na veoma banalan način »uple« u tok pričanja i »uvjerio« čitaoca o svojoj pripovjedačkoj savjesnosti:

»... ja se spominjem lijepo, kako je to bilo i ne bih svojim čitaocima rekao jedno za drugo za živu glavu.«

U romantičarskom stilu ispričane su i ljubavne fabule, kojima su »začinjene« sve važnije pripovijesti, a junaci pripovijedaka nerijetko su »smješteni« u izrazito pozitivne ili izrazito negativne romantičarske kalupe (osobito u Vodopićevoj priči »Na Doborskim razvalinama«).

*

Posebno značajan nedostatak pripovijedaka objavljenih u »Slovincu« je njihova kompozicija. Kao da je autorima nedostajao svaki smisao za mjeru, proporcije – odnos detalja prema cjelini. Fabule skoro svih pripovijesti bez potrebe su razvučene, tako da vrlo često pripovijedanje »lebdi u zraku« bez osnove na kojoj bi počivala i bez okosnice oko koje bi se odvijala radnja. Osobit primjer loše kompozicije je pripovijetka »Maroje«. Glavna fabula te priče razbijena je na nekoliko sporednih, pa je čitalac vrlo često u nedoumici i jedva uspijeva da prati osnovnu nit pripovijedanja.

Nemajući osjećaja za kompoziciju pripovjedači – Slovinci još su manje imali smisla za unutarnju strukturu svojih pripovijedaka. Zapleti i raspleti u njima ne nastaju psihološki uvjerljivo »iznutra« iz toka pripovijedanja, nego slučajno, nametnuto – izvan prvotnog, organskog zahvata piščeva. To posezanje za vanjskim sredstvima redovno je djelovalo naivno i neuvjerljivo. U nekim pripovijetkama zapleti se raspleću pomoću pisama, koja stižu slučajno – izvana,²⁷ a u »Đuri Harambaši« sudbonosni, prelomni sukob »rješava« sv. Vlaho, koji zaista »pada s neba«.²⁸

²⁷ U pripovijestima »Nenadana utjeha« i »Djevojčina špilja«.

²⁸ Usred žestokog boja, u kome su Dubrovčani bili pred porazom, njihov vođa zavapi: »Pomози ga sveti Vlasi!... Tada »stiže« pomoć i ratna sreća se okrene u korist Dubrovčana. (»Slovinac« br. 30, 1884, str. 471, 472).

Naivnost je dolazila do izražaja i pri opisima pojedinih zgoda. Pero Franasović u nastojanju da što vjernije dočara pisak brodske sirene napisao je: »žvi, žvi, žvii«, i time potakao čitaoca na smijeh... Komičan prizvuk – bez obzira na tragiku prikazanog – ima i opis Fatimine smrti u priči »Crte iz hercegovačke zapreme«:

»Oh Jefto moj, zar mi još živiš? Oh srećna je tvoja Fatima umirući na tvojim grudima. Zbogom Je . f . . to«. (»Slovinac« br. 19, 1881, str. 391).

Svoje »neosjećanje« suštine posla, kojim su se bavili pripovjedači–Slovinci, ponekad su izražavali nesvjesno, spontano. Na taj način je Stojan Kosovac »izbjegao« opisivanje gruške luke:

»Kakav je Gruž i njegova luka, to su drugi pisci opisali prije mene; čemu bih ja« (»Pusto srce«, »Slov.« br. 17, 1883, str. 262).

Iz nekih pripovijesti osjeća se unaprijed postavljena teza, koju treba »obraniti«, pa takve priče svojim stilom podsjećaju na stil školskih zadaća. Pripovijest »Djevojčina špilja« kao da je napisana zbog toga, da se opravda župnikova teza »da mrtvi ne straše«, a pripovijest »Ātavi-zam« da se dokaže ispravnost ondašnjeg suvremenog učenja o nasljeđivanju.

*

Jedan od rijetkih pripovjedača–Slovinaca, koji nije »podlegao« zajedničkim manama, bio je Josip Bersa. Kao i u svojim lirskim pjesmama, on je i u pripovijestima nastupio originalno i samostalno. Njegove dvije kratke novele (»Putem« u br. 27, 1884 i »Bajadera« u br. 30, 1884) po svemu se razlikuju od ostalih proznih sastava. U njima nema patriotsko-slovinčkog balasta, kompozicijski su zaokružene, psihološki uvjerljive i bez »osnovnih grešaka« tako čestih u proznim sastavima »Slovinca«.

Novela »Putem« kratka je, sažeta priča, događaj iz života – blizak svim vremenima. Na kontrastu mlada – tek procvala – djevojka i stara – davno okorjela – usidjelica pisac je uspio da »pokaže« čar i ureptalost mladosti, kao i besmislenost »vječnog« djevojaštva. Piščevo kazivanje još je punije i uvjerljivije pri slikanju usidjelice koja »razbija« okove svog lažnog ponosa, uvida promašenost usidjeličkog života i ozarena lica poziva mladu djevojku na sunce, koje će obasjati njenu »pobjedničku« mladost.

Kratka prozna crtica »Bajadera« opet je skica iz života i opet doživljaj. Na veoma impresivan način pisac je u toj crtici opisao svoja tjeskobna platonska preživljavanja pored usnule zanosne ljepotice, koju je upoznao za jedne kazališne predstave.

U tim svojim kratkim prozama Bersa nije istupio samo kompozicijski vještije i psihološki upečatljivije od ostalih, nego je svoje pripovijesti pisao i osebnijim – sažetim stilom.

Početak novele »Putem« – slikanje vlaka, kojim odlaze usidjelica i djevojka – jedar je, zgusnut, podsjeća na impresionistička slikarska platna:

»Na štaciji zvono, je po treći put zazvonilo, konduktijer je u hrapavu trublju zatrubio, i željeznica dišući iz ogromnijeh prsi zaleti se kao crna aždaja. Još za zadnji put proviri po koja bijela ručica da zamahne ubruscem, još po koji pozdrav, pa sve se u gusti dim obavi i nestade pred očima prijatelja i poznanika.«

(»Slovinac« br. 27, 1884, str. 420)

I drugi pripovjedači »Slovinca« uspijevali su po katkad, da u svojim opširnim prozama daju žive, pa i realistične opise. Na taj način je Marko Car u pripovijesti »Mileva« opisao »dobro situiranu« građanku:

»Gospodja Rogička ne bijaše ni lijepa ni gruba, ni mala ni velika, imadjaše četrdeset godina i deset hiljada fjorina prihoda, bijaše udovica i, kao što je čitatelju već poznato, mati jedne kćeri, lijepog djeteta od sedamnaest godina.«

(»Slovinac« br. 3, 1883, str. 43)

Ne samo opisi, nego i dublji sadržaji bljesnuli su ponekad u proznim sastavima časopisa. Iz osebnijno izrečenog monologa dubrovačke »kundurice« u pripovijeci »Pusto srce« osjeća se sve ono prelomno i bitno u 19. stoljeću dubrovačkom – demokratizacija života, ustuk konzervativnih, prodor liberalnih ideja. Mlade Dubrovkinje ne pletu više »bječve« zatvorene »iza persijana«, nego se slobodno šecu i očičkaju s »oficálima«:

»Što ćete veljaše ona svijet se izopačio. Nema sad onijeh djevojčica skladnijeh, ušesnijeh, koje od straha ne bi pogledale na čovjeka. Dan današnji djevojčice po vas božji dan kičaju na prozoru čekajući oficálíca da im struže sabljicom po ulici i da im namigiva, jer razumjeti ih, a koji će ih djavo bože mi oprosti razumjeti, kad ne umiju naški nego laprdaju ono njihovo. I ne plete se bječvíca više.« (»Slov.« br. 16, 1883, str. 246)

Pripovjedači–Slovinci nisu dakle samo opisivali život u Dubrovniku 19. stoljeća, nego su ga mjestimično i književno fiksirali.

Osim toga oni su u svojim pripovijestima »sačuvali« isječke iz dubrovačkog govora – melodioznog, tečnog, osebnijno lijepog – onakav, kakav se nekad govorio po dubrovačkim domovima i ulicama. To »spasavanje« posebnog dubrovačkog govornog stila nema samo lokalno, nego i opće značenje. Taj profinjeni govorni stil jedinstven je svjedok visoko razvijene i stoljećima njegovane gradske kulture, koja je cvala unutar zidina Dubrovnika.

Odmah na početku pripovijesti »Pusto srce« susrećemo se s finesama osebnog dubrovačkog govora:

»– O! dobri došli! Blažene oči!

– Vas dobriješ našli, kako ste? Kako vam gospodar, djeca? Da, bog pomaže, dobro: hoćete li vjerovat da sam vas se upravo uželjela.« (»Slovinac« br. 16, 1883, str. 246)

Evo i razgovora Dubrovčanina i Dubrovkinje u pripovijesti »Djevojčina špilja«:

»O čemu govorite, jadan gospodaru Palo, najviša mi je čast, kad mi se ukazete, to bi žudjela da bude češće, a ne katkada iz milostinje... može se reći, da vam teče med iz usta, tako milo i razborito besjedite...

To su vaša skladna usta moja gospo gja, toliko slobodno ja ne zaslužujem.« (»Slovinac« br. 1, 1880, str. 3)

I »posjete bolesniku« u istoj pripovijesti:

»Ne gospo služite se vi slobodno on vas časti i čuti, pa će mu odmah na bolje netom vas ugleda.« (»Slov.« br. 2, 1880, str. 21)

Ako se pripovijesti u »Slovincu« ocjenjuju kao umjetnička djela, onda je njihova vrijednost minimalna, jer su autori tih pripovijedaka samo ponekad dosegali nivo umjetnika. Ali ako se te pripovijesti promatraju kao književno-historijski dokumenti jednog vremena, onda je njihova vrijednost kudikamo veća, jer iz njih možemo najviše doznati o životu Dubrovnika 19. stoljeća. Nikakve naknadne rekonstrukcije na osnovu istraživanja arhivskih dokumenata ne bi nam mogle dočarati ono, što su nam uspjeli dočarati pripovijedači–Slovinci kao sudionici davno prohujalih dana, kao dobronamjerni neposredni svjedoci o njima.

INFORMATIVNI ČLANCI, KRITIKA, NAUKA

Mnogi suradnici »Slovinca« pokazali su sklonost za lagano – žurnalističko pisanje, pa je to našlo odjeka u vrlo šarolikom informativnom dijelu časopisa. Veći dio takvih priloga objavljen je »nevezano« pored poezije i proze, dok se znatno manji dio nalazi u zasebnim rubrikama.¹

¹ Jedna od najvažnijih bila je rubrika »Književnost«, u okviru koje su od 1878. do 1881. objavljeni brojni članci: o Njegošu, Martiću, Brueroviću (»Slov.« br. 7, 10, 13, 1878), Đorđiću, Preradoviću, M. Banu, Sundečiću (»Slov.« br. 1, 15, 17, 23, 1879), Kazaliju (»Slov.« br. 13, 1880), Miličeviću (»Slov.« br. 5, 1881). O rubrici »Nauka« vidi zadnji dio poglavlja. Nekoliko članaka objavljeno je pod općim naslovom »Pre-tres književni« – (»Slov.« br. 2, 1879) i »Književna ocjena« (»Slov.« br. 12, 1881; br. 34, 1883; br. 11, 1884).

Tâ »u prvi mah« nepreglednost samo je prividna, jer se iz sveukupno objavljenih informativnih sastava osjeća jasna i sistematski usmjerena namjera onih, koji su te priloge svrstavali u časopis. I zbog tema, koje su »dotaknute« i njima – i zbog načina, na koji su »dotaknute«.

Preko dvadesetak članaka tiče se velikana iz dubrovačke prošlosti² – od Ilije Crijevića u 15. do Marka Bruerovića u 19-tom stoljeću. Skoro svi su zastupljeni³ – i »veliki pjesnik« Gundulić i »slavni astronom« Bošković i »matematičar svjetskog glasa« Getaldić i »spasilac Republike« Stjepan Gradić. Pored njih: Cvijeta Zuzorić, Dominko Zlatarić, Dinko Ranjina, Gjono Palmotić, Marojica Kaboga, Nikolica Bunić, Đuro Hidža i ostali. Dio tih članaka preveden je i »prenesen« u »Slovinac« iz popularne knjige Martechinija »Galleria dei Ragusei illustri«,⁴ autori nekih članaka bili su Talijani: Ferrario (o Đuri Baljivom), F. Ambrosoli (o Stijepu Gradiću) i N. Tomaseo (o Brnji Zamanji i Gjonu Resti). Članak o Dinku Zlatariću zapravo je smanjen Kukuljevićev sastav objavljen u Zagrebu 1855., a članak o Dinku Ranjini preštampan je iz prethodnika »Slovinca« – časopisa »Dubrovnik« (Cvijet narodnog književstva). Domaći autori-prevodioci odnosno prenosioци tih članaka bili su slovenski aktivisti: Luko Zore, Ivo A. Kaznačić, Đuro Dević, Đuro Ban, Niko Lepeš. Članci su većinom kratki, informativni, pisani po shemi životopis-djela. U njima je naglašena svijest o značenju dubrovačkih tradicija i o vezama tih tradicija sa suvremenim slovinstvom. Slovenska obojenost te ljubavi za rodni grad i njegove tradicije vidi se i iz načina, na koji su napisana imena i prezimena znamenitih Dubrovčana. Ignac Žurković (mjesto Giorgi), Đuro Ferić Gvozdenica (mjesto Ferić), Ignjat Stojković (mjesto Stey), Andio Boždar (mjesto Angelo Bosdari).

Suvremena slovenska borba za čistoću jezika i pobjedu narodnosti osjeća se iz tih članaka. U napisu o Marku Brueroviću istaknuta je njegova ljubav za narod, narodne običaje, narodni jezik. Kod Ignjata Đorđića zapažen je »pjesnički jezik«, a Đuro Ferić je »prvi preteča našeg Vuka«, jer je prije njega »prvi proučavao narodne pjesme« i t. d.

Oslon na tradicije, strepnja nad ugroženom narodnošću, borba za jezik – tipične romantičarske značajke – opet su došle do izražaja u jed-

² Većina tih članaka objavljena je u »Slovincu« 1882., 1883. Uz članke su bile objavljivane i slike – vidi bilješku 23 u poglavlju »Narodna poezija – slovinstvo – prošli i savremeni Dubrovnik«.

³ Marko Bruerović (»Slov.« br. 13, 1878), Nikola Bunić Vučićević (»Slov.« br. 18, 1878), Ignjat Đorđić (»Slov.« br. 1, 1879), Marojica Brnje Kaboga (»Slov.« br. 16, 1878), Ruder Bošković (»Slov.« br. 2, 1882), Cvijeta Zuzorić (»Slov.« br. 3, 1882), Đuro Hidža (»Slov.« br. 4, 1882), Dominko Zlatarić (»Slov.« br. 6, 1882), Marin Getaldić (»Slov.« br. 7, 1882), Serafim Crijević (»Slov.« br. 10, 1882), Đuro Ferić (»Slov.« br. 12, 1882), Faustin Galjuf (»Slov.« br. 15, 1882), Dinko Ranjina (»Slov.« br. 19, 1882), Ilija Crijević (»Slov.« br. 25, 1882), Đuro Baljivi (»Slov.« br. 3, 1882), Rajmund Kunić (»Slov.« br. 5, 1883), Jaketa Palmotić (»Slov.« br. 10, 1883), Brnja Kaboga (»Slov.« br. 20, 1882), Brnja Zamanja (»Slov.« br. 25, 1882), Gjono Palmotić (»Slov.« br. 28, 1883), Benedikt Stey (»Slov.« br. 30, 1883), Stjepan Gradić (»Slov.« br. 2, 1884), Anselmo Bandur (»Slov.« br. 6, 1884), Andio Boždar (»Slov.« br. 15, 1884), Gjono Resti (»Slov.« br. 19, 1884) i Sabo Dolci (»Slov.« br. 32, 1884).

⁴ Antun Martechini: »Galleria dei Ragusei illustri«, Dubrovnik, 1841.

nom dijelu napisa u »Slovincu«. Pored toga što su ti napisi i sami po sebi u svoje vrijeme značili solidnu i potrebnu informaciju o važnim ličnostima iz prošlosti Dubrovnika.

Specifičan kontinuitet sa člancima o znamenitim »starim« Dubrovčanima čine sastavi o suvremenim Slovincima – suradnicima časopisa, u kojima su se oni uzajamno hvalili (odnosno žalili kad bi umro netko od njih). Pored već pomenutih članaka Luka Zore⁵ (o M. Banu, J. Sundečiću, A. Kazaliju, V. Vrčeviću, M. Vodopiću) takve sastave su pisali: Vid Vuletić Vukasović (o Stjepanu Buzoliću, »Slov.« br. 19, 1879. i Peru Franasoviću, »Slov.« br. 4, 1884), Marko Car (o Vlahu Bukovcu, »Slov.« br. 6, 1881), zatim autori, koji su se potpisivali inicijalima: S. C. (o Peru Budmaniju, »Slov.« br. 34, 1883) i M. K. (o dru Ivu Kaznačiću povodom njegove smrti, »Slov.« br. 11, 1883).

I ovi članci su kraći – informativni, pisani redovno sa zanosom – podignutim tonom, sadrže uglavnom bibliografske podatke. Skoro u svim člancima autori žele svojim prijateljima sreću u životu i uspjeh u radu, a ukoliko su ti prijatelji mrtvi, onda naglašavaju žaljenje i žele »vječni pokoj« (Zore: N. V. Puciću, M. K.: Dru Ivu Kaznačiću, V. V. Vukasović: Peru Franasoviću).

Nije ni čudno, kad se ima u vidu nastanak ovih sastava, da su oni od početka do kraja prožeti programatskim slovinštvom. Jezik, narodnost, bratstvo Srba i Hrvata, ljubav za narodnu pjesmu – to su norme, bez kojih se ne može zamisliti dobar Slovin, pa je prirodno, da su naglašene u člancima, kojima Slovinci hvale jedni druge.

Luko Zore u svojim člancima nije zaboravio naglasiti, da je Matija Ban »neumorno radio na polju narodne prosvjete«, da je Jovan Sundečić – pravoslavni pop prijatelj i »pobratim« Mije Pavlinovića – katoličkog popa, da je i Antun Kazali »plodonožno radio na polju narodnje prosvjete«, pa i Mato Vodopić, kod kojega je »tvrda u Boga vjera i narodno osjećanje«. Vodopićeva »Tužna Jele« je »primjer pučkog dubrovačkog jezika«, a »Marija Konavovka« izrazita »narodna pripovijest«.

Slično Zori postupali su i ostali autori. Pišući o Stjepanu Buzoliću V. V. Vukasović istakao je, da je Buzolić »poznati prevodilac narodnih pjesama na italijanski jezik«, te da mu je »otac čakavac, a majka štokavka«. Isti autor je u posmrtnom prigodnom sastavu pisao o Peru Franasoviću kao o nosiocu »slovinške iskre«, koji se »bavio narodnim umotvorinama« i koji nije bio »čangrizav da dijeli braću« (t. j. Srbe i Hrvate). Istu misao o »nedijeljenju braće« pomenuo je M. K. u članku o dru I. A. Kaznačiću. U članku o Peru Budmaniju, povodom njegova odlaska u Akademiju zbog rada na Rječniku, autor je Budmanijev rad shvatio kao posao »na najljepšem spomeniku svega našeg naroda«, kojim će on proslaviti mjesto »gdje je nikao« (t. j. Dubrovnik).

⁵ Vidi o tim člancima u sastavu o Luku Zori članak »Pokretači i važniji suradnici Slovincu«.

Očito je, da je takvim programatsko-prigodnim člancima bio cilj stvaranje jednog čvrsto povezanog narodnog žarišta oko redakcije časopisa. To žarište činili su Slovinci, koji su hvalili, a i oni koji su bili hvaljeni u člancima. I jedni i drugi mogli su si unutar svojih redova i dopustiti nezdrave familijarnosti, ali su zato prema vani istupali jedinstveno⁶ – u stilu jasno ocrtanog romantičarski intoniranog slovinstva.

Ipak u nekim njihovim člancima osjećaju se i širi slobodniji – ne strogo programatski – prizvuci. Članci Luka Zore (o Sundečiću i Kazaliju) »nabijeni« su, ne samo »slovinstvom«, nego i liberalnim, antikleikalnim duhom,⁷ a u članku Marka Cara o Vlahu Bukovcu nema ni »slovinске« ni bilo kakve druge tendencije. Car je bio »iznad događaja« – o Bukovcu je pisao isključivo kao o umjetniku pominjući pritom, po svom običaju, slike francuskih slikara i stihove francuskih pjesnika.

Nadograđujući na lokalnim tradicijama i »učvrstivši se« uzajamnim pohvalama i poticajima dubrovački Slovinci su malo pomalo »razvijali« svoj front i u širinu – težeći k općejugoslavenskim vidicima. »Provirivši« tako izvan zidina svog grada – izvan užeg slovinškog kruga – oni su u svom časopisu objavili preko dvadeset članaka o najpoznatijim Jugoslavenima 19. stoljeća. Iz kakva-takva »jugoslavenskog« rasporeda tih članaka osjeća se da oni i opet nisu zaboravili na svoju slovinšku kulturno-političku »strategiju« – pa su u člancima obuhvatili⁸ dva Slovenca (Franc Prešern, Ivan Bleiweis), osam Hrvata (Franjo Rački, Josip Juraj Strossmayer, Stanko Vraz, Petar Preradović, Franjo Krežma, Milan Makanec, Franjo Kurelac, Ivan Kukuljević) i četrnaest Srba (Dimitrije Petaković, Milovan Vidaković, Ljuba Nenadović, Antun Hadžić, Ničifor Dučić, Đorđe Maletić, Vladan Đorđević, Stojan Novaković, Dositej Obradović, Stjepan Mirov Ljubiša, Milan Cvetić, Zmaj Jovan Jovanović). Autori tih članaka bili su: Luko Zore, Vuk Vrčević, Anton Trstenjak, Đuro Dević, Marko Car, M. Dimitrijević i još nekolica, koji su se potpisivali inicijalima. Članci su bili većinom kratki – pregledno pisani i potrebni u svoje vrijeme zbog informiranja javnosti.⁹ Duh njihov bio je sličan onom, koji je prožimao slične sastave o znamenitim ljudima iz prošlog i suvremenog Dubrovnika. Opet je narodnost bila u središtu – uz ljubav za Dubrovnik, dubrovačko slovinstvo, dubrovačku intimnu atmosferu.

Vraz je prikazan kao »neumorni promicatelj Slovinstva«, Kurelac kao »zaslužni narodni radnik«, Bleiweis kao »otac slovenskog naroda«, Ku-

⁶ Znatniji izuzetak je A. Liepopilli, koji je surađivao u »Slovincu« 1878, 1880, da bi ga kasnije napustio i pisao protiv njega – vidi poglavlje »U svom vremenu«, sukob »Kat. Dalmacija«—»Slovinac«.

⁷ Liberalizam Slovinaca razbuktat će se postepeno u široki pokret, koji će bitno utjecati na fizionomiju časopisa – vidi poglavlje »U svom vremenu« – polemika unutar »Slovinca«.

⁸ Vidi »Slovinac« br. 21, 1880; br. 24, 1881; br. 14, 1879; br. 15, 1879; br. 1, 19, 1880; br. 13, 24, 1881; br. 33, 1884; br. 20, 22, 23, 24, 1880; br. 14, 16, 21, 1881; br. 34, 24, 1883; br. 21, 29, 33, 1884.

⁹ Neki članci pisani su veoma ozbiljno i prelazili su nivo informacija – vidi na pr. članak o Vrazu (»Slov.« br. 19, 1880) i Kurelcu (»Slov.« br. 24, 1881).

kuljević »zagovarač sloge Srba i Hrvata«, Makanec borac za njihovo sjedinjenje. U članku o Preradoviću istaknuto je žaljenje »što i Dubrovnik nije bio pri prijenosu pjesnikovih posmrtnih ostataka iz Beča u Zagreb«, a u sastavu o Kurelcu napomenut je njegov boravak u Dubrovniku, gdje je Kurelac djelovao »bodeći, zagovarajući, svjetujući«.

I krupnija »opća« pitanja ponekad su dotaknuta – autor članka o Vrazu kritizirao je Prešerna i Slovence, »koji su napadali Vrazovo ilirstvo«, a pisac sastava o Kurelcu konstatirao je, da Kurelčeva »Riječka škola iščeznu pred onom narodnijeg pjesama i dubrovačke knjige«.

I u ovim člancima ima neslovinških, ne uskoprogramatskih navještaja. U članku o Prešernu naglašen je njegov liberalizam, Luko Zore pišući o Ljubiši opet je »unio« antiklerikalnu notu, Marko Car je pisao o Franji Krežmi isključivo kao o »glasovitom hrvatskom violinisti«, a da pritom nije navlačio u »slovinške vode«.

Pišući o znamenitim Jugoslovenima svog stoljeća dubrovački Slovinci nisu samo željeli informirati svoje sugrađane, nego i slovinški djelovati izvan grada na prostoru cijelog južnog slovinstva – koje je po svojim tradicijama izraslo u Dubrovniku i koje se nanovo »probudilo« opet u Dubrovniku.

U ponekom od tih brojnih informativnih članaka sadržani su i elementi književne kritike – od kritičke konstatacije, preko pokušaja analize do izricanja kritičke ocjene.

Pojedine opaske s kritičkim primjesama bile su često brzoplete i primitivne: u Zorinom članku o Sundečiću pominje se »7800 komada pjesama« (kao da se pjesme mogu brojiti na komade), autor¹⁰ članka o Njegošu ističe, da je Vladika od Sime Milutinovića »postigao poetička pravila« (kao da stvaraoci poput Njegoša postižu ili uče pravila poetike), u istom sastavu istaknuta je tvrdnja, da je Njegoš »najbolji naš dramatik« (kao da nije preusko ocijeniti Njegoša kao isključivo dramskog pisca).

Nerijetko bi se u takvim člancima našla nazovi kritička primjedba, koja ne znači ništa:

»... Hoće li se ko u tome uvjeriti (t. j. o vrijednosti Preradovićevih pjesama, I. N.) neka čita njegova pjesnička djela« (iz članka o Preradoviću, »Slovinac« br. 15, 1879, str. 235).

Ili pak znači veoma malo:

»... On je bio pravi pjesnik, koji je srcem pjevao i čistijem jezikom svoje misli odijevao« (iz istog članka, str. 235).

Banalne nekritične fraze također nisu bile rijetke:

»... Ja ne vjerujem da ima koga, ko je »Gjuliće« Z. J. Jovanovića čitao, a da nije poletio na lakim krilima ljubavi u svjetove viših osjećaja« (iz članka o Z. J. Jovanoviću »Slovinac« br. 29, 1884, str. 458).

¹⁰ T. j. Vuk Vrčević – vidi »Slov.« br. 7, 1878.

Opet fraze, pa makar i zvučne, u kritici konvencionalne:

»... Sundečićeve se pjesme uopće odlikuju čistoćom i bogatstvom jezika, ljepotom oblika, plemenitošću mašte i dubinom snažna osjećaja« (iz članka o J. Sundečiću, »Slov.« br. 24, 1879, str. 377).

Tek tu i tamo bilo je i prihvatljivijih kritičko-teoretskih misli:

»... Hoće li jedna umjetnost ideju lijepoga da predstavi i iznese, to će ona samo onda moći, ako je po svojoj formi savršena« (iz spomenutog članka o Zmaju, str. 457).

I kritika kritike vrlo oštra – oštroumna – iznad svega ispravna izrečena je u tim člancima:

»... U nas se mnogo bombasto hvali, a malo solidno ispituje, još manje ocjenjuje; kritika je u povoju, još ponaj iše tepa« (iz članka o Dimitriju Petakoviću, »Slovinac« br. 29, 1880, str. 391).

Nije u »Slovincu« književna kritika bila »u povoju« samo zbog toga, što su Slovinci »mного bombasto hvalili« i premalo »solidno ispitivali«, nego u prvom redu zbog toga, što oni nisu bili načisto s time što je književnost, pa su im u vezi s tim i pojmovi o književnoj kritici bili nejasni. Iako su živjeli i djelovali u osamdesetim godinama 19. stoljeća, oni se ipak nisu mogli osloboditi uskog romantičarskog shvaćanja iz tridesetih, četrdesetih godina, po kojemu je književnost samo sredstvo narodne borbe, a književnik samo nužan učesnik u toj borbi.¹¹ Rukovodeći se takvim shvaćanjem oni često nisu uočavali značajke književnosti i kao umjetničke discipline, pa su dopuštali, da se književnost shvaća u »širem smislu«, a književnicima da se smatraju i oni, koji to izravno nisu bili.¹² Ipak unatoč takvim shvaćanjima, u časopisu su objavljeni izrazito književno-kritički članci, u kojima su se u relacijama onog vremena lučile književne od neknjiževnih vrijednosti.

Jedan takav tipičan članak je napis¹³ Luka Zore o zbirci pjesama Gavrila Manojlovića, koja je izišla u Zagrebu 1881. godine.

Iz Zorina kritičkog nastupa u tom članku proizlazi, da on nije osjećao funkcionalnu povezanost sadržaja i forme u pjesničkom djelu. On svoju kritiku dijeli na »vanjsku i unutarnju« prema tome, da li kritizira formu ili sadržaj:

»Kako je obično tu našu ocjenu na dvoje dijelimo na vanjsku i unutarnju ekonomiju. Počnimo s tanjeg kraja, s vanjske uredbe pjesama.«

¹¹ Svaki iole poznatiji naučni ili javni radnik, koji je u bilo kojoj struci nešto napisao, bio je smatran književnikom.

¹² Na primjer Čedomir Mijatović, Vatroslav Jagić, Valtazar Bogišić, Josip Djelčić. Za »slovinško« poimanje književnosti značajno je, da je još u »Slovincu« br. 11, 1884. godine, u rubrici »Književna ocjena« prikazano naučno-historijsko djelo Josipa Djelčića »Dello sviluppo civile di Ragusa«.

¹³ »Slovinac« br. 12, 1881.

Analizirajući taj »tanji kraj«, t. j. pjesničku formu, Zore je i postigao najveći kritičarski domet. Filolog-praktičar, sljedbenik tada već zastarjele filološke kritike, on je zapažao gramatičko-pravopisne propuste »krive oblike« i »smjelo izvedene riječi«. Pritom nije uvažavao slobodnije pjesničke zahvate pa je kritiziranom pjesniku »preporučio« učenje narodnog jezika i studiranje gramatike:

»No tomu se može doskočiti unaprijeda čitajući primjere narodnjeg jezika i sprijateljujuć se s dobrom gramatikom.«

Osobito su zanimljive primjedbe o stihu – »naravnom i nenaravnom metru«. Po Zorinom mišljenju u umjetničkoj poeziji jedino je preporučljiv prokušani metar narodnih pjesama.

»A što se metra tiče, oh tu treba da se ražalimo gorko, ali ne na pjesnika, nego na novu nesrećnu školu, koja uvada nove nenaravne metre, kad imamo naših lijepih i naravnih... dosta je otvoriti zbirku Vukovih ženskih pjesama, pak odmah svane. Gdje se je pjesnik držao narodnjeg metra tu je obično i ritam dobar (a to je i naravno), a gdje je pošao za novotarijom, kad čitaš jednodinokratine pjesmice uzdrži te da ne baciš knjigu.«

Najveći nedostatak zbirke je »etimologički« način pisanja, pa Zore kritizirajući pjesnika izriče protest protiv svih pristalica etimološkog pravopisa:

»Da li etimologičari hoće još jednu teškoću naprtiti našem kukavnom narodu uz ostale rane...«

Analizirajući »vanjsku« formalnu stranu Manojlovićevih pjesama Zore se u prvom redu predstavio kao jezični stručnjak. U »središtu« njegove kritike je borba za čistoću jezika, pa otuda preporuka gramatike, isticanje Vukovih pjesama i borba protiv »etimologičara«.

Prešavši na drugi dio svoje ocjene – na analizu »unutarnje vrijednosti« Manojlovićevih pjesama Zore je potpuno »podbacio«. Kao izraziti filolog nije se snalazio u estetskim pitanjima, pa se zadovoljio jeftinim pohvalama i nekritičkim tvrdnjama o »najmilijim sonetima«, »uprav lijepim mislima«, »vrlo lijepim pjesmicama«, »lijepim roman-cama« i t. d.

Te nekritične, »lagane« primjedbe dovele su ga do toga, da je Manojlovića usporedio s Njegošem, a svoju raspravu »potkrijepio« zaključkom, po kome je Manojlović »ovim svojim pjesmama položio svjedočanstvo odlučnoga svoga pjesničkoga zvanja.«

Elementi filološke kritike osjećaju se i u opširnijem članku¹⁴ S. Kastrapelija o pripovijestima S. M. Ljubiše, u kojem autor istupa kao uvjereni pristaša Vuka i branilac Ljubišina čistog narodnog jezika.¹⁵ Ali

¹⁴ »Slovinac« br. 21, 22, 1882.

¹⁵ Na toj liniji je i Castrapellijeva jezična polemika s Adolfom Weberom, koja ispunjava znatan dio njegove kritike (»Slov.« br. 22, 1882, str. 339–342).

Kastrapeli nije, poput Zore, u svojoj kritici najviše rekao kao filolog-praktičar, nego je pokušao govoriti i o stalim, ne strogo filološkim, kvalitetima Ljubišinih pripovijedaka. Osnovna težnja njegova raspravljajnja bila je da dokaže, kako je Ljubiša naš Njegoš u prozi, pa je u tom smislu vršio usporedbe, pozivao se na strane autore, uočavao estetske i moralne elemente:

»Osim bogata jezika, jezgrovite misli, psihologijskog oštrog motrenja, koje sve spada estetiци – moralni momenat i točka oko koje se vrti sav Ljubišin rad jeste antiteza između truleži mlatačke vlade i čistog i zdravog junačkog naroda bokeljskog.«

Stil Ljubišine proze – poetsku jedrinu bujnost i prirodnost njegove rečenice – Kastrapeli je povezo s veličanstvenom prirodom rodnog crnogorskog pejzaža:

»Ljubiša rođen u onom kraju našeg naroda gdje je sama priroda htjela da pokaže svu svoju grozovitost podigavši one goleme i kršaste planine, a među njima i Lovćen, taj naš Olimp, koji je pjesničku dušu Njegoševu uzbudio i nadahnuo u onom kraju gdje je opet ista priroda pokazala i svoju divnu ljepotu vijuganjem onog vilinskog zaljeva, kojemu na obalama raste poma, limun, maslina i čedar, pod onim plavim nebom i žarkim suncem, a na pogledu sinjeg mora – Ljubiša veli, rođen u tom kraju shvaćao sve te ljepote grozne i ubave, pak nije moglo biti da to sve ne nadahne i njegovu pjesničku dušu i da se taj predio sav ne ogleda u djelu njegovu.«

Iako je Kastrapeli po svojim vidicima daleko nadvisio Luka Zoru, ipak je i on kao kritičar ostao u granicama uobičajenog filološko-epskog slovinstva. Noviteti, koji su došli do izražaja u njegovoj kritici, nisu mogli prigušiti njene glavne značajke: epski duh, borbu za narodni jezik, pozivanje na Vuka, isticanje Njegoša¹⁶ i t. d.

Međutim ipak – unatoč duhu vremena, stavu redakcije, pa i mišljenju većine suradnika književna kritika u »Slovincu« nije ostala u granicama uskog programatskog slovinstva. To svjedoči nekoliko književno-kritičkih sastava, u kojima se ne pridaje toliko značenje ni Vuku, ni narodnoj pjesmi, ni narodnom jeziku, pa ni Njegošu.¹⁷

Takav jedan članak, važan više po novim svježim idejama, nego po svojoj vrijednosti, objavio je Pavo Orlović.¹⁸ Prikazujući knjigu Marka

¹⁶ Osim Gastrapellija i ostali Slovinci u svojim raspravama i člancima veoma često su se pozivali na Njegoša – vidi L. Zore »Mladi dani Veljkovi«, br. 12, 1881, Č. (šifra nepoznatog autora) »Pjesme Milorada P. Šapčanina«, »Slov.« br. 10, 1884 i t. d.

¹⁷ Tu spadaju i književno-kritički članci M. Cara – vidi o njima u članku »Pokretači i važniji suradnici Slovinca«.

¹⁸ »Slovinac« br. 20, 1883, str. 447.

Cara »Za kišljive dnevi«¹⁹ on je odmah s početka istupio žustro, temperamentno i bezobzirno u odnosu na dotadašnje vrijednosti:

»Reći ćemo odma mi nijesmo sljedbenici one smiješne književnosti zlatnijeh idejala i fantazija, praznijeh slova i aspiracija, vrhunarnavnog heroizma i požrtvovanja, nepristojna plača i zdvanjanja, čovjeku i čovječanstvu mi se klanjamo, a prirodu, čija je on najplemenitija čest, obožavamo.«

Nove ideje iz Orlovićeva napisa značile su pokušaj razbijanja okamenjenog, ustajalog, romantičarskog slovinstva. Prema tim idejama, nisu toliko važne slovinske svetinje – naš legendarni heroizam, narodna pjesma, Vuk, Njegoš – nego suvremena kulturna Evropa, od koje treba učiti i na koju se treba ugledati.

»Gospodin Car znade tako uzvišeno osjećati, tako zgodno pisati, tako vješto stvorove svoje žarke fantazije novijem životom zadahnuti, da bi uprav grehota bila, kad bi se on na ovom svom prvom prelijepom pokušaju zaustavio, on koji obožava neumrla remekdjela jednog Balzaka, jednog Floberta i nenatkriljivog Zole, čija je naturalistička reforma jedina u današnjoj socijalnoj demoralizaciji koja se sa vještačkog pogleda logičnom, a s umanitarnog korisnom može nazvati.«

Orlovićev sastav djelimično je bio i krajnji domet idejnog raspona književne kritike u »Slovincu« – od samouvjerenog ali konzervativnog slovinstva, do nesigurnog ali naprednog isticanja »naturalističke reforme«.

Osim ozbiljnijih napisa, iz kojih se razabirao kritički metod i idejni stav kritičara, u »Slovincu« je objavljen niz kritičkih napisa bez izgrađenog metoda i bez obrazloženog stava. U takvim člancima kritičari su redovno nekritički hvalili one o kojima su pisali uništavajući na taj način smisao i svrhu posla kojim su se bavili.

Po logici takve kritike²⁰ Grga Martić prikazan je kao veliki pjesnik, M. Đ. Miličević »izvrstan pripovjedač«, a Milorad Šapčanin također znamenit pjesnik.

Pohvalni i usto poluanonimni sastav u slavu pjesama Milorada Šapčanina dao je povoda Matiji Banu da otvoreno napadne takvu kritiku:

»Dvoboj će biti i zanimljiv i poučljiv. Nanj sam se riješio ne zato što bih mislio, da sam nepogriješiv (to mišljenje ostavljam budalama), nego što mi se čini, da se ovako najbolje može već jednom u nas iskorijeniti anonimnost i pseudonimnost kritičarska,

¹⁹ To je zbirka novela izdata u Dubrovniku 1883. u nakladi knjižare Dragutina Pretnera.

²⁰ Vidi o Martiću, »Slov.« br. 10, 1878; o Miličeviću, »Slov.« br. 5, 1881; o Šapčaninu, »Slov.« br. 10, 1884.

suzbiti arogancija onih, koji se bez dovoljno znanja i spremne lakomisleno upuštaju u javno ocjenjivanje književnih proizvoda i raščistiti polje zdreloj, učenoj kritici« (iz članka M. Bana »Književni dvboj, »Slovinac« br. 14, 1884, str. 216).

I takva – »zdrela i učena« kritika došla je do izražaja u »Slovincu«. Njeni autori bili su: Risto Kovačić (»Život i rad Vuka Stefanovića Karadžića«, »Slov.« br. 1–17, 1881; »Branko Radičević«, slov.« br. 16, 17, 1880), Luko Zore (»Medo Pucić«, »Slov.« br. 23, 1882; »Đuro dr. Pulić«, »Slov.« br. 19, 1883), Jovan Sundečić (»Život i rad dr. Božidara Petranovića«, »Slov.« br. 13–16, 1878, i 1–3, 1879), M. Zglav (»Dr. Ljudevit Gaj«, »Slov.« br. 2, 1883). Nastojeći da pišu »zdrelo i učeno« svi su se oni služili, ne samo kritičarskim, nego i literarno-historijskim metodama, pa su im napisi i prerasli nivo književne kritike. To su zapravo bile opširne studije, pisane ozbiljno i u ondašnjim relacijama naučno – u njima su obrađeni životopisi pisaca, njihova djela te društvene prilike, u kojima su pisci djelovali i stvarali ta djela.

Rasprava Rista Kovačića o Vuku Karadžiću tipičan je dokument takve kritike. Objavljivana u nastavcima od osamnaest brojeva ta rasprava sadrži sve elemente književne studije – od građe na kojoj je zasnovana preko metode kojom se služio pisac do rezultata koji je postigao.

Kovačić je svoju raspravu otpočeo pedantno, »profesorski« – s dalekosežnim namjerama. U opširnom uvodu uza zvučne romantičarske slovinke fraze pominje i literaturu u predmetu, priča o njemu »sve što zna«, »razbacuje se« učenošću, pominje Dobrovskog, Kopitara, Miklošića, a citira Sreznjevskog, Jagića, Rajkovića. I tek poslije dugog uvoda »prelazi na stvar«, objašnjava metod i ciljeve svoje rasprave:

»Upotrebiću ovo g. Rajkovića, i dalje Sreznjevskoga, pa zatim i pisma Vuku g. Sandića, g. Novakovića i g. Jagića, te doći, dok je Vuk stekao i u našem narodu koji će mu rad slaviti kako mu ga slaviše dotle velikani drugih naroda, do Branka Radičevića i g. Đura Daničića, pa odolen dalje dok je preminuo. Za ovim dohodi odgovor na pitanje od koje koristi bi Vukov rad i po nas i po tuđi svijet, i što zasluži Vuk uprav svojim radom svome imenu.«

Zatim slijedi citiranje pisama (Goethea, Grimma, Rankea), s analizama i mjestimičnim zaključcima, pa pominjanje znamenitih ljudi (Heine, Benjamin Franklin, Muratori) i na kraju usporedbe, jer »uporedimo li Heineov život s Vukovim nalazimo dosta sličnosti.«

Pišući o Vuku i o onima, koji su s njime dolazili u dodir, Kovačić pravi mnoge digresije, udaljuje se od predmeta, »razvlači« raspravu i zapleće njenu osnovnu nit. Govoreći o knezu Mihailu, Mušickom, Simi Milutinoviću, Danteu i t. d. on »zaboravlja« Vuka, pa se opet na njegov navraća. Usto ističe i pedagoške kvalitete svoje rasprave, misleći, da će njegovo kazivanje o Vuku i druge potaći na rad. Zatim analizira Vukova djela – jedno po jedno – od zbirki narodnih pjesama do pri-

jevoda Novog Zavjeta, pa opet pominje literaturu i autore – domaće i strane. Pritom postupa neuravnoteženo, pa i nesuvislo – odviše citirajući nerijetko se »gubi«, a pri pominjanju imena stranih autora rasplinjuje se do besmisla. Dovoljno je spomenuti, da je u vezi s Vukom pored Nijemaca, Rusa, Čeha, Talijana, koji su koliko toliko bili s njim povezani, pomenuo i Rimljanina Julija Cezara, pa i Amerikanca Đorda Vašingtona.

Polazna tačka Kovačićeve rasprave bila je ispravna. On je proučio arhivske dokumente, pročitao znatnu literaturu, postavio si cilj, ali u hodu do cilja pri obradi te opširne građe nije znao da se snađe – sistematizira – organizira posao. Obimna naučna »aparatura« u njegovim nespretnim rukama samo mu je otežala posao. Cilj je ostao nedostignut »Život i rad Vuka Stefanovića Karadžića« zamršen i zamagljen nevjешtim zahvatom vrijednog profesora, ali loša učenjaka.

Slične sastavu o Vuku su i manje Kovačićeve studije o M. Đ. Milićeviću i Branku Radićeviću. I u njima dominira težak »proforski« stil, lažna učenost, nekritičnost, brojni citati i olako upotrebljena strana imena.

Osim profesora Rista Kovačića jedan drugi profesor je objavljivao književne studije u »Slovincu«. To je bio Luko Zore, koji je neposredno poslije smrti znamenitih Slovincaca Meda Pucića i Đura Pulića napisao o njima opširne rasprave. Želeći nastupiti što učenije i temeljitije, Zore je, poput Kovačića, svoje studije otpočeo dugačkim uvodima, citatima, pominjanjem stranih – često suvišnih imena. U raspravi o Medu Puciću to nesuvislo pozivanje na strance odvijalo se od rimskog pjesnika Horacija pa do, tada suvremenog, francuskog slaviste Louisa Legera. Ipak, unatoč jasno izraženim naučnim ambicijama, Zore je opet uglavnom došao do izražaja kao praktični najodgovorniji Slovinc – njegove rasprave su samo produbljenja i ponekad studiosna svjedočanstva o Medu Puciću narodnom borcu, preporoditelju, pokretaču i osnivaču »Slovinca« i o Đuru Puliću – čelik-karakteru, vrijednom radniku i poštenom Slovincu. Čim je Zore pokušao da »iziđe« izvan »slovinških« okvira, bio je nesiguran – nenaučan.

Pri izboru i tumačenju Pucićevih pjesama kao i pri objašnjavanju Pulićeve filozofije postupao je diletantski – bez dubljeg osjećanja poezije i bez osobitog smisla za filozofska pitanja.

Tumačeći Medovu patriotsku poeziju nerijetko je citirao vrlo loše stihove. Evo očitog primjera, kako je bio »zaveden« formalnim onomatopjskim efektima:

*Sa Kosova grakće vran
Na Kosovu turski han,
Srb izlije krv zaman!
To je srpski rata plan,
Rataplan, rataplan, rataplan
Plan, plan, rataplan*

Kao promašeni filozof uskih provincijskih vidika pokazao se Zore braneći Pulića-filozofa, »koji je pisao protiv Kanta i Hegela i njihovih sljedbenika, koji niježu realnost božjem bitisanju.«

Kovačevićem i Zorinim književnim studijama u mnogome je slična radnja Jove Sundečića o B. Petranoviću. To je opširan opis života, književnog i političkog rada tog poznatog dalmatinskog preporoditelja. U radnji dominiraju tendenciozne slovinske, ponekad vrlo konzervativne namjere. Njenu vrijednost umanjuje i familijarni prijateljski ton i u vezi s njim pominjanje sasvim suvišnih, nevažnih momenata.²¹ I iz te radnje izbija nastojanje, da se što stručnije i temeljitije obradi tema, pa se Sundečić koristio Petranovićevom autobiografijom, kao i studijom Franje Račkog o njemu.

Od svih književno-historijskih studija objavljenih u »Slovincu« najvrijednija je rasprava o Ljudevitu Gaju. Njen autor M. Zglav najspretnije se služio naučnim pomagala. Nije se izgubio u beskonačnim i neumjesnim citiranjima, nego je kratko i sažeto prikazao Gajevo značenje u doba Ilirskog pokreta. Njegove formulacije o političkoj dalekovidnosti Gajevoj, o hrvatskom političkom udesu »kroz vjekove« i o Ilirskom pokretu kao posljedici određenih društveno-historijskih prilika, iako izrečene na zastarjeli način, mogu se s malim ispravkama i danas prihvatiti. U oskudnoj literaturi o Gaju Zglavova rasprava mogla bi i danas zauzeti dolično mjesto. On se dakle od svih »Slovinčevih« književnih historika najviše približio istinskoj nauci.

Pri konačnom ocjenjivanju književno-historijskih studija u »Slovincu« važno je istaći, da su autori ovih studija pisali svoja djela u vrijeme relativnog cvata književne historije na južnoslavenskom prostoru. To je bilo doba Vatroslava Jagića, Stojana Novakovića, Valtažara Bogišića, Armina Pavića i Franje Markovića. Zeleći dostići svoje uzore, koji su živjeli u većim središtima i radili u pogodnijim prilikama, autori studija Slovinci pokazali su mnogo dobre volje i utrošili mnogo radne energije. Rezultati njihova nastojanja bili su međutim skromni. Ambicije im nisu bile u srazmjeru s mogućnostima, a osim toga »ubila« ih i »daleka« provincija. Grčević se u slavnom, ali provincijskom Dubrovniku, bez biblioteka i bez stručnih konzultacija, oni više nisu ni mogli postići.

*

U težnji za naučnom obradom pojedinih pitanja Slovinci su u svom časopisu objavili i nekoliko neknjiževnih, izrazito kvalitetnih studija. Najvažnija je svakako rasprava Marcela Kušara »Povijest razvitka na-

²¹ »Ka što je pok. Salgeti kumovao mome prvome Peru, kojega sam se lišio u Zadru 1862. godine: tako isto i plemenita gospođa Ana Petranovićeva bila mi je kumom kćerki prvoj Ljubici, koju mi je također u Zadru nemila smrt otrgnula 1867. godine« (Jov. Sundečić »Život i rad dr. B. Petranovića«, (»Slovinac« br. 15, 1878, str. 177).

šega jezika hrvatskog ili srpskog od najstarijih vremena do danas« (u »Slovincu« br. 17–36, 1884). Ta rasprava je u svoje vrijeme značila najveći domet na svom području pa i danas ima određeno značenje.

Pored Kušareve značajna je i rasprava Vicka Adamovića »Građa za historiju dubrovačke pedagogije« (u »Slovincu« br. 1–36, 1882), zatim Đorđa Maletića »Građa za istoriju srpskog pozorišta« (br. 33–36, 1882).

Zanimanje za nauku i njenu popularizaciju urednici »Slovinca« pokazali su i time, što su pokrenuli rubriku pod naslovom »Nauka«, u kojoj su objavili nekoliko kraćih informativnih članaka o ondašnjim najpoznatijim južnoslavenskim učenjacima. Iz te rubrike naša javnost se upoznala sa životom i djelom Franja Miklošića (»Slov.« br. 9, 1879), Đure Daničića (»Slov.« br. 10, 1879), Valtazara Bogišića (»Slov.« br. 2, 1880), Konstantina Jirečeka (»Slov.« br. 5, 1880), Vatroslava Jagića (»Slov.« br. 10, 1880).

Neki od tih učenjaka su i surađivali u časopisu. Bogišić je objavio studiju »O svezi među bugaršticama i umjetnim pjesništvom u Primorju« (u »Slov.« br. 10–16, 1878), Jireček se javio člankom »Nastojanje starih Dubrovčana oko proširenja granice« (»Slov.« br. 4–5, 1879), a Jagić raspravom »Marko Kraljević u narodnim umotvorinama« (»Slovinac«, br. 24, 25, 1882).

Osobito su značajne Bogišićeva i Jagićeva rasprava.

Bogišić u svojoj studiji problem ostavlja otvorenim. On smatra, da je pri rješavanju »sveze među bugaršticama i umjetnim pjesništvom u Primorju« najvažnije proučiti pojavu osmerca u našoj starijoj poeziji, u kojoj su bili vidljivi utjecaji narodne bugarštice i u kojoj je još u 16. stoljeću dominirao dvanaesterac.

Jagićeva rasprava je plastičan portret poetiziranog Marka Kraljevića, ali i naučna studija, u kojoj je prikazan i skromni historijski lik Markov.

I Bogišićeva i Jagićeva studija pisane su naučno – na najvišem nivou onog vremena, ali i književno-jedrim odmjerenim stilom – bez slovinških fraza, bez uobičajenog patosa i bez suvišnih citiranja i pozivanja na strance.

Dva valjda najveća Slovinca onog vremena, živeći i radeći u evropskim središtima i na evropskoj razini, bili su iznad grozničavog i nestrpljivog dubrovačkog slovinstva, koje je iz malog Dubrovnika izgledalo jedino i spasonosno, ali koje se iz Bogišićevih i Jagićevih evropskih perspektiva moglo sagledati i na trezniji, realniji način.

Zbog svoje vrijednosti, a i zbog samog pojavljivanja u časopisu, Bogišićeva i Jagićeva rasprava značile su za »Slovinac« veliku moralnu podršku.

ODRAZ STRANIH KNJIŽEVNOSTI

Iako su dubrovački Slovinci odviše forsirali lokalni, a i jugoslaven-ski patriotizam, oni se ipak nisu potpuno »izgubili« u tom svom žestokom, dinamičnom, ali provincijskom slovinstvu. Po svojim osjećanjima oni su bili uvjereni narodnjaci, ali po kulturi daleko su nadmašili uske narodne okvire. Neki od njih bili su intelektualci na internacionalnom, evropskom nivou – pa se to odrazilo i u »Slovincu«, u kome su u veoma znatnoj mjeri zastupljene strane kulture i književnosti.¹

Taj »sudar« kulturne Evrope s tek probuđenim balkanskim slovin-stvom mogao se i desiti jedino u Dubrovniku, koji je od svih jugosla-venskih gradova, tokom stoljećā, bio najviše internacionalan i najbliže Evropi. U doba izlaženja »Slovinca«, iako je Dubrovnik bio »gluha« austrijska provincija, ipak su još bile žive »internacionalističke« kul-turke tradicije iz prošlosti. Tada su živjeli izravni potomci vlastele i pučana iz doba Republike, a s njima zajedno i klasični jezici i talijanski jezik i sjećanje na Francuze, koji uništise Republiku, a i na Austri-jance, koji je »naslijediše«.

Nije pretjerano reći, da su svi poznatiji Slovinci, uporedo s borbom za afirmaciju svog rođenog poznavali još i klasične jezike, pa talijanski (koji se predavao u osnovnoj i srednjoj školi) i njemački (koji je bio jezik administracije i koji upoznaše u Beču na studijama).

Naobrazba Slovinaca bila je široka »svjetska« bez specijalističkih produbljanja stručne grozničavosti pa i ograničenosti.

Niko Veliki Pucić poznao je »sve filozofske sisteme«² (pa je tako i mogao blagotvorno utjecati na pokretače i suradnike »Slovinca«). Medo Pucić govorio je »sve evropske jezike«³ (naučio ih u raznim evrop-skim središtima, u kojima je povremeno boravio). Pero Budmani važio je kao učenjak, »koji zna sve«⁴ (to se djelimično vidi i iz »Slovinca«, gdje je osim s ruskog i francuskog prevodio i sa staroindijskog).

Pored Slovinaca—enciklopedista« djelovali su i Slovinci—specija-listi«. Ivan Stojanović posebno se bavio filozofijom, Antun Kazali pre-vodio je Šekspira, Marko Car se iskazao kao poznavalac francuske knji-ževnosti, Niko Lepeš talijanske, St. Pavlović njemačke, Ljudevit Bukvić ruske.

Najjače se u »Slovincu« odrazila talijanska kultura i književnost. Tome »prodor« talijanstva pogodovale su i objektivne oklnosti – žive

¹ I »Slovinac« je bio zabilježen u nekim inostranim publikacijama – vidi »Re-form« (Beč, 1883, br. 1), »Sagen und Märchen der Südslaven« (Leipzig, 1884, str. 47–49).

² To je o njemu zabilježio Ivan Stojanović: »Ovaj čovjek (t. j. Niko Veliki, op. I. N.) tumačio je Plauta, Tacita, Livija, Horaca, poznao je sve filozofske sisteme«.

³ Moglo bi biti predmetom cijele studije što je i koliko, boraveći po raznim evrop-skim središtima, Medo Pucić učinio na propagiranju slovinstva.

⁴ Vidi J. Bersa »Dubrovačke slike i prilike« – poglavlje XI, str. 237–247.

tradicije o ekonomskim i kulturnim vezama s Italijom, a i činjenica što se Dubrovnik poslije propasti Republike našao u sklopu Dalmacije, u kojoj je nova austrijska vlast favorizirala Talijane.

Početak i polovinom 19. stoljeća prilike su u Dalmaciji bile veoma teške, a osobito je sa »slovinskog« stajališta situacija bila porazna. O toj situaciji ovako je pisao Slovinac Jovo Sundečić pozivajući se na Talijana Tomasea:

»Dalmacija . . . nije gotovo imala nikakve prave narodne samosvijesti. Sve što je učenijega bilo, to je kao slijepo pristajalo uz talijanštinu, koju nam je više narinula bila austrijska uprava za prvijeh trideset, četrdeset godina; nego li mletačka za sve vrijeme svog vladanja« (iz studije Jove Sundečića: »Život i rad dr. B. Petranovića«, »Slovinac« br. 14, 1878, str. 158).«

Poslije razbuktavanja narodne borbe od šezdesetih godina pa sve do kraja stoljeća malobrojni⁵ Talijani i njihove pristaše bili su politički uglavnom onemogućeni.⁶ Ali ostala je njihova kultura, kojom su se zanosili i najvatreniji Slovinci, pa i njihov jezik, koji su svi poznavali.

Kulturni profil jednog uvjerenog Slovinca iz osamdesetih godina bio je ovakav:

»Baš u to doba počne Buzolić sinovski njegovati narodni jezik, a u isto doba učiti također srcem talijanski . . ., te se bio ponajviše udubo u učenje Dante-a, Alfieri-a, Parini-a, Foscola, Monti-a, Manzoni-a, Tomasea, Balbi-a, Rosmini-a, Gioberti-a, Pelica, A'azegli-a, Cantu-a i t. d.« (iz članka o Stjepanu Buzoliću, »Slov.« br. 19, 1879, str. 299).«

Pod utjecajem talijanske književnosti najvredniji i najodgovorniji Slovinac Luko Zore pišući o talijanskom romantizmu nabacio je misao, da su naši narodni preporodi nastali izravno pod utjecajem talijanskih romantičarskih ideja:⁷

Nije čuda, da te ideje, kako i vas književni napatuk pregjašnjih vjekova prebrodiše sinje more te nadahnuše naše Vuka, Branka, Gaja, Vraza, Njegoša, Preradovića i ostale da naš narod prekaljuju novim mislima i preporučaju« (»Medo knez Pucić«, »Slov.« br. 23, 1882, str. 354).

Zbog potpunijeg razumijevanja oduševljenja naših Slovinaca za talijansku književnost veoma je važno naglasiti, da Talijani u vrijeme

⁵ Ali su zato bili kulturniji, ekonomski jači i nacionalno svjesniji.

⁶ Vidi: Grga Novak, »Prošlost Dalmacije«, II. knjiga, str. 412-413.

⁷ Ljubav Luka Zore prema italijanskoj kulturi nije se kosila s njegovim »slovinским« ubjedenjima, koja su uključivala i borbu protiv talijanskog jezika u Dalmaciji - vidi Zorin istup protiv upotrebe talijanskog jezika na kazališnim predstavama u dubrovačkom biskupskom sjemeništu (»Sjemenište«, »Slov.« br. 3, 1883, str. 46).

»Slovinca« nisu bili smatrani nacionalnim neprijateljima. Netom su se bili oslobodili Austrije i ujedinili, pa su na antiaustrijskoj liniji imali dodirnih tačaka sa Slovincima, kojima je tek predstojalo i oslobođenje i ujedinjenje.

Talijanska književnost posebno je zablistala u »Slovincu« preko brojnih djela, koje su Slovinci prevodili s mnogo smisla i ukusa. Najznačajniji talijanski pisci bili su »poslovinjeni«, »ponašeni«⁸ – Tasso, Foscolo, Pelico, Leopardi, Carducci i Stecchetti. I romantičari, ali i prvi realisti. I najznačajnija djela njihova: klasični ep »Gerusalemme liberata«, romantičarska poema »I sepolchri« i lirске pjesme »Silviji« i »Italiji«.

Slovinci su prevodili i manje poznate romantičare:⁹ Bernija, Giustija, Maffeija, Passeronija, Alcardija, Guerrinija, Gozzija. Od samog Maffeija preveli su šest kraćih pjesama. Najviše je preveden De Amicis – suvremenik »Slovinca« – popularni publicista i lični prijatelj Marka Cara, koji je uglavnom i prevodio njegova djela.¹⁰

Slovinci su veoma ozbiljno shvaćali prevodenje s talijanskog, pa se u časopisu razbuktala oštra i dugotrajna polemika¹¹ o vrijednosti prevoda Foscolove poeme »I Sepolchri«. O ozbiljnom i svrsishodnom shvaćanju prevodenja svjedoči i činjenica, što nisu prevedeni samo znameniti pisci, nego i znameniti Talijani – borci za nacionalnu slobodu (Foscolo, Pelico, Leopardi), a i borci za društveni progres (Stecchetti, Carducci).

Osim što su prevodili djela talijanskih pisaca Slovinci su povremeno i pisali o njima. L. Zore objavio je kraći članak o Tomaseu,¹² Ivan Stojanović »neke opaske« o Ariostu,¹³ Marko Car »biografično-kritičnu crticu« o Carducciu.¹⁴

⁸ Torquato Tasso, »Jerusolim Oslobođen« (»Slov.« br. 11, 1884), Ugo Foscolo, »O grobovih Ipolitu Pindemontu« (»Slov.« br. 8, 1879), Silvio Pelico, »Mati« (»Slov.« br. 26, 1883), Giacomo Leopardi, »Italiji« (»Slov.« br. 3, 1883), »Silviji« (»Slov.« br. 16, 1884), Giosue Carducci, »Oda kraljici talijanskoj« (»Slov.« br. 19, 1882), Stecchetti, Pjesme (»Slov.« br. 15, 1880).

⁹ Vidi »Slovinac« br. 12, 1878, str. 130; br. 14, 1880, str. 267; br. 6, 9, 20, 1881, str. 93, 166, 410; br. 3, 5, 7, 12, 1882, str. 42, 72, 110, 185; br. 22, 1881, str. 458; br. 35, 1883, str. 536; br. 7, 1884, str. 110; br. 16, 1884, str. 251.

¹⁰ »Pišćevom privolom« (t. j. privolom E. de Amicisa, op. I. N.) Marko Car je preveo: »Čitanje rječnika«, »Slov.« br. 4, 1880, »Ljubav za knjigu«, »Slov.« br. 5, 1880; »Mladenost«, »Slov.« br. 10, 1880. Ivan Stojanović preveo je: »Jedan drugi jajar« (»Slov.« br. 18, 1879).

¹¹ Fr.: »Srpsko-hrvatski prevodi Foscolove pjesme o grobovima«, »Slov.« br. 22, 1884; L. Tomanović: »Pred optužbom veleizdajce«, »Slov.« br. 24, 1884; Stjepan Buzolić: »Dvije tri primjedbe gospodina Fr.«, »Slov.« br. 25, 1884; Fr.: »Zbog dostojanstva umjetnosti«, »Slov.« br. 27, 1884; L. Tomanović: »Radi sporazumljenja«, »Slov.« br. 30, 1884; Fr.: »Da zaglavimo«, »Slov.« br. 33, 1884; L. Tomanović: »Završna«, »Slov.« br. 34, 1884.

¹² »Slovinac« br. 9, 1881.

¹³ »Slovinac« br. 12, 1882.

¹⁴ »Slovinac« br. 26, 1884.

Prevodeći Talijane i pišući o njima Slovinci su se neosjetno saživljavali s talijanskom kulturom, pa su je na ovaj ili onaj način unosili i u vlastite tekstove.¹⁵ Najduži spjev, koji je objavljen u časopisu – Zorino »Objavljenje«¹⁶ – napisan je pod izravnim utjecajem Dantea, koji je u Zorinom spjevu prisutan, ne samo kao nadahnjivač, nego i kao ličnost – učitelj i zaštitnik autora »Objavljenja«.

Na različite načine su Italija i Talijani »prisutni« i u pripovijestima »Slovinca«. Dio radnje proznog sastava »Maroje« odvija se u Italiji, jedna od važnijih ličnosti te proze je Talijan, glavna ličnost priče »Pusto srce« umire u Italiji, u pripovijesti »Đuro Harambaša« proslavljena je Italija:

»Čudo al je istina, da je slovinski sin u ono glubo doba zavolio divotu i krasotu. Pa kako i ne bi odgojio se u slavnoj Italiji, koja je i mlade Dubrovčane poticala na dične podvige i lovor-vjence« (»Slovinac« br. 4, 1884, str. 58).

Ali iako su Slovinci bili do srži prožeti talijanskom kulturom, ipak nisu uvijek samo slavili Italiju. Ponekad su opisivali detalje iz naše stoljetne borbe protiv Venecije (u priči »Braća Crnomiri), a ponekad su makar nehotice »ukazivali« na vjekovnu zlosretnu suštinu našeg zapadnog susjeda – fratar Martin – intrigant i špijun iz priče »Đuro Harambaša« rođeni je Kalabrez iz Taranta i kao takav spletkari za Dubrovačku Republiku protiv ustanika, u isto vrijeme dok poklisari Venecije šuruju s ustanicima protiv Dubrovnika.¹⁷

Svoju privrženost talijanskoj kulturi Slovinci su potvrdili i u brojnim kraćim informativnim sastavima. Pisac članka o Stanku Vrazu uporedio je Vrazove epigrame i satire s »oštrinom Leopardijevom«, Marko Car kao moto za svoj sastav o Franju Krežmi uzeo je stih Petrarke, u sastavu o Cvijeti Zuzorić preštampana su dva Tassova soneta, autor članka o R. Kuniću napomenuo je, šta je o Kuniću rekao »besmrtni Alfieri« i t. d.

Pišući o vlastitoj kulturnoj prošlosti Slovinci su poticali i krupnija pitanja naših i talijanskih kulturno-političkih odnosa – pisac članka o Njegošu utvrdio je za Tomasea, da je »najveći italijanski književnik, ali i »naš zemljak«, autori članaka o Faustinu Galjufu i Rajmondu Kuniću »prigovarali su« Talijanima, što te naše ljude »svojataju za sebe«.

¹⁵ Ovako na primjer Sundečić otpočinje svoju pjesmu »Blago vami«, »Slovinac« br. 18, 1879.

Aoh Dante i Petrarko
Aoh Tasso vrli!

Značajan vid unošenja talijanske kulture u tekstove »Slovinca« su i brojni citati, izreke i sl. na talijanskom jeziku.

¹⁶ Vidi bilješku 24 u poglavlju »Narodna poezija – slovinstvo – prošli i savremeni Dubrovnik«.

¹⁷ Vidi V. V. Vukasović »Đuro Harambaša«, »Slov.« br. 20, 1884, str. 316, 317 – vidmi bilješku 21 u poglavlju »Proza«.

Prvak talijanske književnosti Dante Alighieri »svuda se susreće« u »Slovincu«. Osobito su česti »susreti« s Danteom u studijama Rista Kovačića:

»Što je Danteova »Božanska komedija« bila Klimentu VII. i De Medicima, to su mogli biti mitropolitu Stratimiroviću i gospodarima srpskih zemalja, kad je Vuk oko rječnika radio, Dositej i naše junačke narodne pjesme« (iz studije o Karadžiću, »Slovinac« br. 12, 1881, str. 233).

Leopardi nije upoređivan samo s Vrazom, nego i s Jakšićem, pa i Brankom:

»Leopardi i Branko jednaki odnosno na veličinu književnosti, onaj talijanske, a Branko naše, jednaki u plemenitosti svrhe, kojom sa znanjem lebdije u dičnoj čežnji, da dragim svojim narodima što pravije koristi budu« (iz studije o Branku, »Slovinac« br. 17, 1880, str. 330).

Poređenja s talijanskim piscima bila su ponekad ozbiljna, argumentirana – bez površnosti i slovinske »sladunjivosti«. Usporedba s Manzoniem u Castrapellijevoj studiji »Kritične primjedbe pripovijestima Šćepana Mitrova Ljubiše« provedena je ozbiljno na osnovu usporedbe Manzonijeva i Ljubišina teksta. Iz takva »komparativnog« Castrapellijeva raspravljanja slijede citati iz »Promessi sposi« i iz Ljubišine proze:

»Prije svega slika Ružina u »Skočidjevojci« sjeća nam Luciju u Manzonijevom romanu. Krotka ćud i jedne i druge jedna je te ista, grabež Ružin, koji nije uspio ima u sebi nešto slična grabežu Lucijinu, koju su Inominatovi ljudi počinili. Šta više Serafin Popović na jednom mjestu puki je fra Hristofor« (»Slovinac« br. 21, 1882, str. 324).

Pišući o našim piscima i problemima Slovinci su nerijetko »obrađivali« i cijela poglavlja iz talijanske književnosti. Luko Zore je u studiji o Medu Puciću sažeto prikazao talijanski romantizam,¹⁸ a Risto Kovačić polemizirajući o Gunduliću s Arminom Pavićem opširnije je pisao o šesnaestom stoljeću talijanskom.¹⁹

I u odlučnu polemiku, koja je prethodila propasti »Slovinca« »umiješale se« Talijani – iz odnosa prema njima mogla se odrediti suština te polemike. Konzervativni Slovinci napadajući nove književne²⁰ i po-

¹⁸ Luko Zore, »Medo knez Pucić«, »Slovinac« br. 23, 1882, str. 354.

¹⁹ Risto Kovačić, »Zabavica novijim učenjima Gundulićeva Osmana«, »Slovinac« br. 24, 1880, str. 480.

²⁰ Konzervativni Slovinac Vlaho Bogdan napadajući realizam i verizam u »Slovincu« pozivao se na Talijana Rapisardija, koji je »svoje kolege« realiste i veriste nazvao »gli idealisti della porcheria« (Vlaho Bogdan »Dragi uredniče«, »Slovinac« br. 33, 1884, str. 526).

litičke ideje napadali su ujedno i na Carduccia i Stecchettia – protagonisti tih ideja – istovremeno dok su ih liberalni Slovinci branili i pozivali se na njih.

*

Uz talijansku i francusku književnost također se u znatnoj mjeri odrazila u »Slovincu«. Tome je uzrok drevni dubrovački afinitet prema romanskim kulturama, a i »francuske« tradicije, sve od Dubrovčanina, francuskog akademika Rugja Boškovića, dubrovačkih »Sorboneza« i »gjakobina«, koji su se zanosili francuskom kulturom i čitali »zabranjene knjige«, pa do francuskih »soldata«, koji 1806. godine navijestiše uništenje Republike.²¹

Simboličnu povezanost s Francuskom u doba njena »prodora« u Dubrovnik krajem 18. i početkom 19. stoljeća predstavlja ličnost Marka Bruerovića rođenog Francuza, ali odraslog i uvjerenog Dubrovčanina. Na lokalni patriotizam Marka Bruerovića, Dubrovčani su bili ponosni i zbog toga, što je on bio »znameniti primjerak onog naroda, koji poradi okretnosti svoje i bistrine davao je zakone cijeloj Evropi i prema kojemu i u nas vlada najveća simpatija« (Iz članka o Marku Brueroviću, »Slovinac« br. 14, 1878, str. 157).

Ta »najveća simpatija« Dubrovčana prema francuskom narodu i kulturi očitovala se i time, što su u »Slovincu« bila prevedena djela poznatih francuskih književnika²² – Molicera, Berangera, Hugoa, Merimea, de Musseta, Gautiera, Dumas-filsa.

Najupečatljiviju formalnu francusku intonaciju dali su »Slovincu« prijevodi Moliеровih komedija, kojih je od 1879. do 1884. objavljeno desetak²³ (1879. »Mizantrop«, 1880. »Ilija Kuljaš« i »Ženidba usilovana«, 1881. »Jarac u pameti« i »Nauk od mužova«, 1882. »Nauk od žena« i »Kritika nauka od žena«, 1883. »Tarto«, 1884. »Gjono, aliti gost«), ali najefektnije francuski duh je prodro preko Dumasove priče »Gospoda s kamelijama«, koju 1882. godine prevede Marko Car.²⁴ To je bila najčitanija pripovijetka u časovisu. Njen neobično zanimljivi sadržaj, njena golicava pariška atmosfera, veličina i bijeda njene glavne junakinje toliko su uzbudili i zainteresirali čitaoce, da su konzervativni elementi našli za shodno da napadnu pripovijest i javno upozore na njenu »štetnost«. Iz tog »napada« na »Gospodu s kamelijama« jasno

²¹ Najcjelovitiju i jedinu studiju o stoljetnim odnosima između starog Dubrovnika i Francuske napisao je Mirko Deanović (*Anciens contacts entre la France et Raguse*, Zagreb, 1950).

²² Moliere, »Slov.« br. 6–11, 1879; br. 23, 24, 1879; br. 5–57, 1880; br. 15, 1880; br. 7–19, 1880; br. 13–17, 1882; br. 26–28, 1882; br. 20–24, 1883; br. 19, 1884; Berangera, br. 16, 1878, str. 245; Hugo, br. 11, 1883, str. 13; Merime, br. 1, 1878, str. 9; De Musset, br. 8, 1881, str. 196; Gautier, br. 8, 1884, str. 123; Al. Dumas-fils, br. 8–29, 1882, str. 122–453.

²³ »Molierov teatar« bio je osobito popularan u Dubrovniku 18. stoljeća – vidi M. Deanović: »Le theatre de Molière à Raguse au XVIIIe siècle«, Paris 1954.

²⁴ U broju 8–29, 1882.

se ocrtala linija sukoba između konzervativnih i liberalnih elemenata u »Slovincu«²⁵ – od narodne pjesme, koju su svesrdno prihvaćali konzervativci do »nenarodne« zapadne Evrope, uz koju su pristajali liberali:

»Šta će nama pokraj Mejrime i Kosovke djevojke tugje eterije, ti galički vampiri (tj. gdje s kamelijama I. N.), koji štioću truju svaki osjećaj o ženskoj čistoći i idealnosti« (M. Car »Pornografija?«, »Slovinac« br. 14, 1884).

Najuporniji širitelj francuskog duha u »Slovincu« bio je Marko Car. On je u svim svojim priložima na različite načine popularizirao Francuze.²⁶ Često ih je hvalio i pozivao se na njih, ali ponekad je hvaleći iznosio i kritičke primjedbe:

»Ja se klanjam talentu Emila Zole, osobito kad čuveni francuski romanopisac ovako opredjeljuje zadaću umjetnika: »en art il n'y doir etre plus d'ecoles, ni de formules, ni meme de pontifes: il n'y a que la vie, un champ immense ou chacun peut étudier a sa maniere«. Ako je ovo katekizam nove škole, ja mu skidam pokornu kapu s glave... ali kad mi Zola u ove diple udari: L'oeuvre d'art devient un proces verbal, rien de plus; elle n'a que le merite de l'observation exacte, de la penetration plus ou moins profonde de d'analyse, de l'enchainement logique des faits, kad mi Pontifex Maximum nove škole nešto takova odvali, onda se ja njegovim dogmima rebeliram, kao svakim drugim dogmima bez obzira na proroka« (iz članka M. Cara »Jedna mlada sila«, »Slovinac« br. 5, 1884, str. 76).

Caru su ponekad i u samom »Slovincu« prigovarali zbog njegove pretjerane »francuštine«, ali taj prigovor bio je ujedno i kompliment. Pavo Orlović kritizirajući Carevu knjigu »Za kišnjive dnevi«²⁷ primijetio je, da je »aristokratski svijet« u toj knjizi isuviše »pariški« opisan, ali istovremeno je to »pariško opisivanje« uporedio sa »zlatnom jabukom u koju su svi grizli«.

Od francuskih autora dosta često je u »Slovincu« pominjan Louis Leger – objavljen mu je jedan članak, a u svojim studijama pozivaju se na njega Luko Zore i Risto Kovačić.

U zaključnoj »internoj« polemici²⁸ Slovinci su svoja idejna razmimoilaženja diferencirali i prema francuskim autorima, na koje su se pozivali. Liberali su isticali Voltairea, Diderota, Rousseaua, Hugoa, a konzervativci Renana, Nodillaca, Navillea, Didiera.

²⁵ Vidi III. dio poglavlja »U svom vremenu«.

²⁶ Poznavao je francuski jezik, volio francusku kulturu, čak se i dopisivao s videljivim Francuzima – vidi pismo Al. Dumasa-filsa Marku Caru, »Slov.« br. 2, 1883, str. 30.

²⁷ U »Slovincu« br. 29, 1883, str. 447.

²⁸ Vidi III. dio poglavlja »U svom vremenu«.

Zanimljivo je, da su Slovinci o relucionarnom demokratu Leonu Gambeti pisali kao o »najvećem sinu Francuske«, ograšenom rodoljubu, državniku i besjedniku« (»Slovinac«, br. 2, 1883, str. 30).

*

Osim ljubavi prema talijansko-francuskoj romanskoj kulturi Slovinci su osjećali ljubav i pažnju prema kulturno-književnim vrijednostima slavenskih naroda. Privrženost Slovinaca slavenstvu očitovala se unatoč tome, što njihov program nije bio panslavistički, nego južnoslavenski, a i unatoč činjenici, što je Rusija glavna slavenska sila bila politički protivnik države, u kojoj je »Slovinac« izlazio.

Najviše je naravno u »Slovincu« posvećeno prostora ruskoj kulturi i književnosti. Vid Vuletić Vukasović objavio je sonet²⁹ povodom dolaska na prijesto ruskog cara Aleksandra III., Ljudevit Bukvić javio se pričom iz života ruskog plemstva.³⁰

Osobito su značajna »Pisma iz Rusije« povremeno objavljivana 1880. i 1881. godine. To su bile književno pisane sažete informacije, iz kojih su čitaoci »Slovinca« dobivali prilično živu sliku o kulturno-književno-političkim prilikama u ondašnjoj Rusiji.

U članku »Najnovija književnost ruska« anonimni Slovinac preporučio je ruske novine »mješte talijanskih i njemačkih«:

»Naše čitaonice i zborovi mješte trošit u talijanske i njemačke ilustrovane novine, imali bi držat rečeni ruski list, koji i po sadržaju i po slikama nadilazi spomenute tugje novine« (iz članka »Najnovija književnost ruska«, »Slovinac« br. 23, 1884, str. 367).

Pisano je u »Slovincu« o Puškinu, Glinki, Turgenjevu,³¹ pa i o generalima i carevima ruskim. Prevedena je i jedna kraća proza L. N. Tolstoja³² kao i nekoliko proznih sastava bez naznake autora. Najbolji poznavalac ruskog jezika među Slovincima bio je Pero Budmani, a najvredniji popularizator Rusije i njene kulture Ljudevit Bukvić.³³

*

I Poljaci i Česi »nađoše« mjesto u »Slovincu«. 1878. godine objavljen je kraći prigodni sastav o Jaroslavu Čermaku češkom slikaru,³⁴ 1879. V. V. Vukasović prevede jednu »poljačku novelu«,³⁵ 1884. iziđoše članci o »najnovijoj češkoj i poljskoj književnosti«, jedna pjesma »s češkog« i jedna proza, koju »napisa češki« S. L. Tarnovsky.

*

²⁹ U »Slovincu« br. 8, 1881, str. 146.

³⁰ Lj. Bukvić, »Volček«, »Slov.« br. 1, 2, 1883.

³¹ O Puškinu, »Slov.« br. 35, 1884, str. 567; o Glinki, »Slov.« br. 34, 1883, str. 532; o Turgenjevu, »Slov.« br. 20, 1880, str. 398.

³² L. N. Tolstoj, »Čime ljudi žive« (prevodilac Pero Budmani) u »Slovincu« br. 14, 1883, str. 218.

³³ On je preveo najviše ruskih tekstova – vidi »Slov.« br. 3, 4, 21–31, 1883.

³⁴ U br. 2, str. 15.

³⁵ To je novela »Pouzdanje u boga«, »Slov.« br. 4, str. 50.

Iako Slovinci nisu voljeli Nijemce, ipak su se s poštovanjem odnosili prema njemačkoj književnosti. Prevodili su njene najznačajnije predstavnike:³⁶ Lessinga, Goethea, Schillera, Heinea. Osobito često Heinea. Najzaslužniji Slovinac za »prisustvo« njemačke književnosti u časopisu bio je St. Popović.

Englesku književnost »predstavljao« je u »Slovincu« njen najveći pjesnik – William Shakespeare. Slovinac Antun Kazali preveo je njegovu tragediju »Julije Cezar« (»Slovinac« br. 19–23, 1880). Iako poznavalac engleskog jezika i poklonik engleske kulture, Kazali nije volio ondašnju službenu Englesku. Zamjerao joj je što podupire Turke, slovinke neprijatelje. Svoju mržnju izrazio je i stihovima:

*Smrađe svijeta, Sramoto naroda
Kad će prići pohlepljeno doba,
Da te snadje svu krv, koju proda,
Da te stigne sva nevjerna zloba,
Da naplatiš opačinu mnogu
Uvrjegenim narodom i Bogu?*

(Iz »Davorija«, Slovinac br. 7, 1878, str. 58)

Slovinci su prevodili i s grčkog³⁷ – Luko Zore je »ponašio« Sofoklovu tragediju »Kralj Edip«, Medo Pucić Homerovu »Odiseju«, a J. Peričić³⁸ Platonov »Razgovor Sokrata s Kritonom«.

Koristeći se znanjem najvažnijih svjetskih jezika oni su »zahvatili« i u vanevropske književnosti – s njemačkog su preveli »Japansku priču«, s engleskog »kitajsku« i »kalifornijsku« pripovijest, s talijanskog basne »istočnih pjesnika« i t. d. Peru Budmaniju – Slovincu koji je »znao sve«, nije bilo potrebno da se zbog prevođenja neevropskog književnog djela koristi evropskim jezicima – on je s izvornika preveo staroindijsku dramu »Sakuntala«.³⁹

Najsnažnije su se strane književnosti odrazile u »Slovincu« preko prevedenih djela. Prijevodi su bili »vidljivi«, »opipljivi«, u prvi mah pristupačni čitaocu. A i prevedeni su samo najpoznatiji autori. Šturo nabranje njihovih imena izaziva spontane asocijacije o vrhuncima poezije, ali i o profinjenom ukusu Slovinaca, koji su tu poeziju pokušali prenijeti na naš jezik. Foscolo, Leopardi, Carducci, Hugo, De Musset, Goethe, Heine, Tolstoj – sama konstatacija da su u »Slovincu« objavljivana prevedena djela tih autora navodi na misao, da su ti prijevodi bili i najkvalitetniji dio časopisa.

³⁶ Lessing, »Slov.« br. 9, 1878. – br. 20, 1879; Goethe, »Slov.« br. 10, 1878; Schiller, »Slov.« br. 4, 5, 1883; Heine, »Slov.« br. 10, 1883.

³⁷ Vidi »Slovinac« br. 6–16, 1878; br. 2–5, 1881; br. 15, 1883.

³⁸ Peričić je »po grčkome« napisao i kratku crticu »Hrelja na raskršću«, »Slov.« br. 4, 1878.

³⁹ U »Slovincu« br. 3–22, 1879.

I lošiji prijevod velikog Leopardija zvučao je uvjerljivije od izvornog stvaralaštva mnogih Slovincaca:

*Ta prije će zvijezde panuti
I utonut u morskú pučinu
Nego vaše ime poginuti.
Žrtvenik je vaša raka: tu će
s milom djecom dohoditi majke
I tragove vaše svete krvi
Kazivat im. Evo i ja padam
O blaženi, na zemlju i ljubim
Ove krše i grude, koje će
Biti vječno sjajne i štovane*

(Iz Leopardijeve pjesme »Italiji«, Slovincac br. 3,
1883, str. 34, preveo Filip Kovačević)

Dašak »starije« – izgrađenije kulture, a i mogućnost »okretnijeg« poetskog izražavanja naslućuju se iz ovih stihova.

Osim toga njihov sadržaj – žestoka patriotska ljubav za zemlju – kao da je bio »stvoren« za Slovince.

I najličniju – intimnu liriku oni su prevodili:

*Osjećaš li jošte ono vrijeme
Tvog umrlog, Silvijo, života,
Kad u Tvojim veselim očima
I vidrastim sjajaše ljepota,
A radosna ti i misaona
Uzlazaše na pragak mladosti
Na svećerni tvoj pjev mirne sobe
I okolni s' puti razlijegahu,
Kad pri ženskim radom zadubena
Sjedijaše, jako zadovoljna
Preubavom onom budućnosti
Te imaše u svojoj pameti.
Bješe svibanj mirisavi, a ti
Dan provodit tako vikla bješe
Ja gdjejoder nauke gizdave
I oznojne knjige ostavljajuć,
Bolji dio pri čem se od mene
Trošijaše, moje prvo doba,
Sa prozora očinskoga stana
Prestluškihah zvuke tvoga glasa*

(G. Leopardi »Silviji«, »Slovincac br. 16, 1884, str. 251, preveo N. Pč.)

Iz tih dvaju odlomaka Leopardijevih pjesama vidi se, da su se Slovinci pri prevodenju služili narodnim desetercem. Oni dakle nisu samo

preveli na naš jezik talijanske riječi, nego su pokušali prenijeti i ritam riječi – muziku pjesme. Na taj su način u punom smislu »poslovinili«, »ponašili« Leopardija.

Težnja za davanjem što jačeg slovinskog pečata stranim djelima osjeća se i iz prevedene proze. »Prijevodni jezik« najuspjelije pripovijesti »Gospoda s kamelijama« stopostotni je narodni – slovinski – s mnoštvom narodnih izraza – narodu bliskih i svakodnevnih aorista i imperfekata:

»Obadjoh i ja stan hodajuć uvijek za plemenitim radoznalica-
ma, koje me bijahu tu pretekle. One udoše u jednu sobicu prostru
perzijskom tkaninom, a ja idjah baš da uljezem za njima, kad li
opet hitno izljeagoše smješeći se i stideć kanda svojoj ljubopitnosti.
Ova okolnost potače još većma moju radoznalost. Bješe to oblači-
onica, oskrbljena svim i najmanjim podrobnostima, kojima kao
da se osobito bijaše posvetila brižljivost pokojnice« (A. Dumas-fils,
»Gospoda s kamelijama«, preveo Marko Car, »Slovinac« br. 8,
1882, str. 123).

I imena autora, o kojima su pisali i kojih su djela prevodili, Slovinci su ponekad pisali na svoj slovinski način; Nikola (ne Nicolo) Tomaseo, Jakob (ne Giacomo) Leopardi. I naslovi prevedenih djela nerijetko su bili osebujno »poslovinjeni«: »Jul Cesar« (mjesto Julije Cezar), »Homerove Odisjevke« (umjesto Homerova Odiseja).

Znatno zastupljene strane književnosti u »Slovincu« nisu »razvodnile«, »internacionalizirale« časopis, nego su u njemu bile do krajnjih granica »ponašene«, »poslovinjene«. Slovinci se nisu »izgubili« u bezgraničnim područjima moćnijih kultura. Žestoki slovinski osjećaj bio je jači od njihove evropske kulture – unatoč i usprkos njoj oni ostadoše u prvom redu i iznad svega Slovinci.

*

U SVOM VREMENU

Želeći što bržu afirmaciju svom časopisu Slovinci su neposredno prije njegova izlaženja razaslali po svim južnoslavenskim središtima proglas redakcije, koji je ujedno bio i slovinski akcioni program.¹ Taj proglas

¹ Tih proglasa bilo je nekoliko – vidi »Slov.« br. 1, 1878, str. 4; br. 39, 1882, str. 576; br. 36, 1883, str. 568. Suština slovinskog programa sadržana je u nekoliko rečenica:

»Slovinac« držeći se svagda svog programa traži da na književnom polju združi i pomiri dva plemena Hrvate i Srbe, koji su se na svoju štetu zavadili i razdijelili. I sam znajući koliko je trudna ta zadaća i da ne može za nju nastojati nego na književnom polju, neće pustiti ni da ga zavede s njegove staze zanesenost prijatelja ni da ga poplaši mržnja i prijetnja neprijatelja. Jer je u ovo vrijeme »Slovinac« stekao i neprijatelja, a to je naravno da ko traži mir i slogu

pozdraviše, preporučiš e i djelimično objaviše sve ondašnje važnije publikacije – i hrvatske (»Vijenac«, »Pozor«, »Narodni list«, »Katolička Dalmacija») i srpske (»Straža«, »Javor«, »Srpska Zora«, »Starmali«). Te početne simpatije »široim južnoslavenskog prostora« Slovinci su nastojali i zadržati pa su »za uzvrat« na stranicama »Slovinca« veoma često preporučivali i popularizirali mnoge ondašnje časopise (»Srpska Zora«, »Straža«, »Pobratimstvo«, »Vijenac«, i t. d.).

Povezanost Slovinaca s »ostalim kulturnim svijetom« u južnoslavenskim relacijama nije bila samo formalna, nego i stvarna. Neki od njih, surađujući u raznim novinama i časopisima, bili su aktivni i izvan »Slovinca« (M. Ban, V. Vrčević, J. Sundečić),² istovremeno dok su u njemu objavljivali svoje priloge pisci, koji su bili jače angažirani u drugim središtima (Stojan Novaković, S. V. Popović, Tomo Orahovac, i t. d.).³ Radi što jačeg povezivanja sa širom domovinom Slovinci su nerijetko preštamovali u svom časopisu već objavljene književne sastave. Opširna studija S. V. Popovića o poeziji Meda Pucića, objavljena u »Slovincu« br. 19, 1882, već je ranije bila publicirana u Ljetopisu Matice Srpske 1880., pjesme Z. J. Jovanovića i A. Harambašića u »Slovincu« br. 27, 1883, preštampane su iz »Pozora« i »Starmalog«. Iz »Srpske Zore« preštampan je niz što kraćih što duljih članaka,⁴ a i nekoliko bakroreza, otisnutih u »Slovincu«, već je ranije bilo objavljeno u »Srpskoj Zori«.

Ondašnje južnoslavenske publikacije na razne načine su »doticale« »Slovinac« i slovinska pitanja. To »bavljenje Slovincem« moglo je biti općenita pohvalna fraza:

»Toplo preporučujemo našem svetu ovaj jedini dalmatinski list, koji svojski zastupa srpsku književnost. A kako i ne bi u sred staroga srpskoga Dubrovnika« (»Srpska Zora« br. 6, 1879, str. 118).

Ponekad je bila dovoljna i štura konstatacija o postojanju »Slovinca«; »Glasnik« srpskog učenog društva pomenuo ga je u »bibliografiji srpske i hrvatske književnosti«, ⁵ a srpski socijalistički časopis »Straža« u informativnoj rubrici »Hrvatski listovi«. ⁶

bude gledan krivijem okom od onijeh što žele samo svagju i rat. Za takove neprijatelje ne znamo upravo. treba li se radovati ili žaliti. Svakako »Slovinac« ne misli se upuštati s njima u zaludne borbe, no će samo odgovarati razlozima na razloge, a mlikom na psovke i ruženja.« (»Slovinac« br. 39, 1882, str. 576).

² Matija Ban je 1882. godine objavljivao pjesme u »Srbadiji«, Vuk Vrčević je surađivao u »Glasu Crnogorca« (br. 35, 46, 49, 1880), Jovan Sundečić također u »Glasu Crnogorca« (br. 17, 29, 1879; br. 11, 1880; br. 6, 1881).

³ Stojan Novaković, »Prilog k tumačenju Gundulićeva Osmana«, »Slov.« br. 5, 1879, str. 76; Popović Sv., »Naša novija lirika«, »Slov.« br. 19, 1882, str. 290; Tomo Orahovac, Pjesme, »Slov.« br. 1, 2, 7, 14, 1880.

⁴ Članak o Turgenjevju, »Slov.« br. 20, 1880; o Antunu Hadžiću, br. 24, 1880; o Z. J. Jovanoviću br. 29, 1884. i t. d.

⁵ Vidi »Glasnik Srpskog učenog društva« br. 59, 1884, str. 23.

⁶ Vidi »Straža«, 1878, str. 545.

I sadržaj »Slovinca« bio je zanimljiv za širu južnoslavensku javnost. U »Srpskoj Zori« pohvaljena je Sundečićeva studija o Petranoviću, »Glas Crnogorac« preporučio je raspravu Rista Kovačića o Vuku, u »Vijencu« je napadnuta Castrapellijeva radnja o Ljubiši,⁷ »Vijenac« i »Pozor« nisu bili zadovoljni imenom »Slovinca«,⁸ »Starmali« je uočavao stilske propuste.⁹

Na napade i kritike Slovinci su odgovarali trijezno i korektno. Služeći se argumentima oni su željeli obraniti svoje stavove, ali i izbjeći komplikacije, u koje bi ih ta obrana mogla dovesti. Primjer korektnosti Slovinaca je njihov odnos prema socijalističkom časopisu »Straža«. Iako su oni bili daleko od socijalizma, ipak su svojim čitaocima preporučili »Stražu« kao »knjigu trijeznu i ozbiljnu«.

Zanimljivo je, da su ondašnji najkvalitetniji srpskohrvatski časopisi »Vijenac« i »Otađžbina« veoma malo posvećivali pažnje »Slovincu«. »Vijenac« rijetko – povremeno,¹⁰ »Otađžbina« – nikako.¹¹ »Slovinac« iz malog zabačenog Dubrovnika nije ni mogao biti zanimljiv najvažnijim publikacijama u glavnim središtima. Njegov sadržaj bio je nesuvtremen za osamdesete godine. Glavni elementi iz tog sadržaja – narodna pjesma, narodna proza, narodni duh, dubrovačke starine – mogli su biti i dosadni. Isto tako su mogle biti dosadne romantičarske slovinske ideje, koje su s upravo neugodnom upornošću forsirane iz broja u broj, iz teksta u tekst.

Politički intonirano dubrovačko slovinstvo podsjećalo je na romantičarske ilirske zanose ili na oduševljenje za srpstvo iz četrdesetih godina, pa u osamdesetim godinama nije predstavljalo jaču političku, a pogotovu ne književnu pokretačku snagu.

Raspon zaostajanja Slovinaca za ondašnjim najkvalitetnijim južnoslavenskim književnim dostignućima pokazuje letimična usporedba s »Otađžbinom«, koja je u ono vrijeme bila zaista najbolji časopis. Stil uređivanja i sadržaj »Otađžbine« bili su potpuno oprečni »Slovincu«. ¹² U »Otađžbini« realizam i smisao za stvarne suvremene probleme

⁷ »Vijenac« br. 39, 1882.

⁸ Vidi odgovor Slovinaca u »Slovincu« br. 1, 1878, str. 4 (bilješka) i br. 4, 1878, str. 31 (»Koje je naše ime«).

⁹ Radilo se o »šupljim, nesmišljenim i bombastičkim frazama« u epigrafu objavljenom u »Slovincu«, br. 34, 1882, povodom smrti Đure Daničića – vidi »Starmali« br. 33, 1882, str. 263: »Slovincu, šapćemo na uvo, da niko ne čuje«. Blaga kritika »Starmalog« izazvala je prilično zajedljiv odgovor Slovinaca, »Slov.« br. 1, 1883, str. 14, na koji je opet suzdržano-žučljivo reagirao »Starmali« u br. 36, 1882, str. 286.

¹⁰ U »Vijencu« 1882. do 1884. izišlo je nekoliko kraćih napisa o djelima važnijih Slovinaca, koja su bila objavljena u »Slovincu« – vidi »Vijenac« br. 8, 1882, prikaz Vodopićeve pripovijesti »Na dobroskijem razvalinam« i u br. 34, 1883. preporuku tragedije Matije Bana.

¹¹ Slovinci su naprotiv, u stilu svog programa, pisali i o »Otađžbini« smatrajući je u prvoj godini njena izlaženja »bujnom i izvrsnom« (iz članka L. Zore, »Vladan Đorđević pokretač i urednik Otađžbine«, »Slov.« br. 21, 1881, str. 440).

¹² Realistička fizionomija »Otađžbine« vidi se »u prvi mah« iz njezinih rubrika – vidi na pr. »Otađžbinu« 1880. i rubrike: »Lepa književnost«, »Nauka«, »Iz zakonodavstva«, »Iz prosvetne struke«, »Iz nauke o prirodi i državnog lekarstva«, »Iz vojne struke«, »Iz građevinske struke«, »Književnost – eseji – referati – kritike«.

– u »Slovincu« romantičarski zanosi i »slovinška« priželjkivanja; u »Otadžbini« pored »lepe književnosti« i etnografija, prirodoslovie, financije, zanatstvo – u »Slovincu« narodni duh, narodna proza, narodne pjesme, dubrovačke starine.

Odnos »Slovinac«—»Otadžbina« je odnos zakašnjelog romantizma i suvremenog realizma – romantizma u malom provincijskom Dubrovniku i realizma u jednom državnom središtu. I književni kvalitet, koji su mogli dostići romantičari Slovinci (Sundečić, Vodopić, Bersa na pr.) sigurno je zaostajao za kvalitetom realista iz »Otadžbine« (Glišića, Lazarevića, Vojislava). Pa dok je »Slovinac« mogao ponekad biti i zanimljiv sebi ravnim, u južnoslavenskim relacijama, drugorazrednim časopisima (»Srpska zora«, »Straža«, »Starmali«) prilično je objašnjivo i razumljivo, što u »Otadžbini« nije ni spomenut.

*

Ali je zato »Slovinac« obilno pominjan u Dalmaciji – na svom užem području, gdje je bio jedini književni časopis.

Zadarski »Narodni list« nije samo početkom 1878. godine navijestio »rađanje« »Slovinca«, ¹³ nego ga je stalno »pratio« – i u toku i pri svršetku njegova života. Napisani o »Slovincu« u »Narodnom listu« bili su kratki, informativni – pisani sa simpatijama i povremeno objavljivani u rubrici »Domaće vijesti«. ¹⁴ To su zapravo bili osvrtni na važnije dubrovačke teme, koje je doticao »Slovinac«. Bilo da se radilo o znatnijim slovinškim ličnostima (Buzolić, Bukovac, Vodopić, Budmani, Pulić, Medo Pucić) ili o gorućim dubrovačkim problemima (teatar, crkve, izgradnja pruge, bolnice, vodovoda i t. d.).

Zanimanje za »Slovinac« pokazao je i zadarski »Srpski list« – od svog osnutka 1880. godine, pa do prestanka »Slovinčeva« života potkraj 1884. godine. Taj interes »Srpskog lista« za probleme Slovinaca prelazio je prigodne informativne okvire. Osim kraćih vijesti i podrške »Slovincu« u odbrani Vukova pravopisa, ¹⁵ »Srpski list« je povremeno objavljivao kritičke opaske, pa i odulje studiozno pisane replike. Prigovorio je apolitičnost i nezainteresiranost Slovinaca u odnosu na ustaničko vrenje u Hercegovini, ¹⁶ žigosao »Slovinčeva« pohvalno »fraziranje« o dubrovač-

¹³ Vidi »Narodni list«, 23. II. 1878. (rubrika »Domaće vijesti«), 27. II. 1878 (rubrika »Književnost«) i 20. IV. 1878 (rubrika »Domaće vijesti«).

¹⁴ Vidi »Narodni list«, rubriku »Domaće vijesti«: 8. V. 1878, 18. X. 1879, 26. X. 1881, 18. I. 1882, 11. III. 1882, 30. IX. 1882, 9. XII. 1882, 21. II. 1883, 11. IV. 1883, 13. VI. 1883, 10. X. 1883, 20. X. 1883, 27. XI. 1883, 13. XII. 1883, 26. I. 1884, 16. II. 1884, 8. III. 1884, 18. III. 1884, 8. IV. 1884, 17. V. 1884, 14. VI. 1884, 19. VII. 1884, 9. VIII. 1884, 16. IX. 1884, 17. X. 1884, 23. X. 1884.

¹⁵ »Srpski list« br. 50, 52, 1881; br. 8, 1882.

¹⁶ »Slovinac slatko spava, jer ga nikakve misli ne muče, za njegovu književnu misiju, ali nije lako spavati onijem, koji druge misije imaju u glavi.« (»Srpski list« br. 5, 1882).

kim odborima, koji ništa ne rade, napao članak Nikše Gradija,¹⁷ u kojem se kritički piše o paktiranju dalmatinskih Srba s autonomašima. Osobito je zanimljiv odulji članak objavljen u broju 7, 1881. godine, u kojem se odgovara na »Slovinčevu« tvrdnju, po kojoj bi pojava »Srpskog lista« mogla štetiti općeslovenskim interesima, jer je on osnovan »za srpsko-pravoslavne interese isključno«.¹⁸ Pisac članka (vjerojatno glavni urednik Sava Bjelanović) istakao je opravdanost borbe za navodno ugrožene srpske interese, ali ujedno je negirao »isključivost« pravoslavlja, – naglasivši toleranciju, »liberalizam« i spremnost, da se pri- grle i »braća Srbi katoličke vjere«!

Pri kraju »Slovinčeva« života izišla je u »Srpskom listu« notica,¹⁹ u kojoj se izražava divljenje prema »Objavljenju« Luka Zore, a ujedno i žaljenje za »Slovincem« »koji je za sedam godina života sakupljao oko sebe najbolje spisatelje«.

Najveći publicitet »doživio« je »Slovinac« u »Katoličkoj Dalmaciji«, kojoj je zbog njene borbe za isključivo hrvatske – katoličke interese, također prigovorio antislovinstvo.

Prvi broj »Slovinca« primljen je u »Katoličkoj Dalmaciji« sa simpatijama²⁰ i željama da novi časopis »svojim savjesnim i moralnim postupanjem postane gojiteljem, ljubimcem i ponosom našega naroda.« Ali to je ujedno i bilo sve, što je pozitivno napisano o njemu – tih nekoliko slatunjavih redaka bila je uvertira žučljivim kritikama i napadima, koji će se na stranicama »Katoličke Dalmacije« objavljivati sve do pre- stanka izlazenja »Slovinca«.

Polazeći s romantičarskih pravaških pozicija^{20a} o jedinstvenom jugo- slavenstvu pod hrvatskim imenom, podvrgavajući se usto agresivnom službenom katolicizmu »Katolička Dalmacija« oštro je napadala »sred- nju« srpsko-hrvatsku »Slovinčevu« liniju – njegovu tolerantnost (skoro ravnodušnost) u vjerskim i liberalizam u političkim pitanjima.

Napadi su bili ne samo žestoki, nego i tugaljivo-zanimljivi, neugodno komplicirani – u »Slovincu« su surađivali brojni katolički svećenici (Kazali, Buzolić, Franasović, Vodopić, Miljan, Liepopilli, Reija, Stojan- ović), većina znatnijih suradnika bili su katolici (uključujući i katolike, koji su se osjećali Srbima: Medo Pucić, Luko Zore, Matija Ban, Vice Adamović, Marko Car, Pero Budmani), znatan dio važnijih suradnika i osjećao se Hrvatima (svi svećenici osim Stojanovića, Marcel Kušar, Josip Bersa, Vlaho Bogdan, Kaznačić Antun, Kaznačić Ivo, i t. d.).

¹⁷ Nikša Gradi, »Nešto o našim stvarima« (posljednji štampani prilog u »Slovincu« br. 36, 1884, str. 577, 584). U članku se autor zalaže za slogu između Hrvata i Srba u Dalmaciji, za zajedničku akciju, ali strogo u okviru »reformirane« Austrije i njenih u ono vrijeme aktuelnih »Drang nach Osten« političkih smjernica.

¹⁸ Vidi članak »Ili kučku ubi ili žrvnje razbij«, »Slovinac« br. 4, 1881. str. 66.

¹⁹ »Srpski list«, 11. XII. 1884.

²⁰ »Katolička Dalmacija« br. 34, 7. V. 1878.

^{20a} S istih pozicija oštro je napadnut »Slovinac« i u sušačkoj »Slobodi« – vidi br. 6, 12. I. 1879.

Zanimljivost sukoba pojačavala je i činjenica, što su dubrovački »Slovinac« uglavnom napadali Dubrovčani (svećenici Batistić, Liepopilli, Miljan), što su dvojica od njih (Liepopilli i Miljan) objavljivali svoje sastave u prvim godištima »Slovinca« i pogotovu, što je glavni napadač A. Liepopilli, po nekim svojim stihovima objavljenim u »Slovincu«, bio oduševljeni Slovin.²¹

Jedan od glavnih prigovora »Katoličke Dalmacije« bio je navodni prelazak »Slovinca« u »srpske vode« pa mu je u tom smislu predbačen »šumadijski duh«, nazvan je »vlaškim organom«, »Srbincem«, »hrvatožderom«,²² koji donosi krive podatke o brojnom stanju Hrvata i koji »toliko preporučuje fonetiku, koju rabe najviše Srbi, a ne će ni da čuje za etimologiju, koju rabe najviše Hrvati, i t. d., i t. d.

Tragičan prizvuk imalo je često »svađanje« sa »Slovincem« o tome, da li su Bosna i Boka srpske ili hrvatske zemlje²³ u vrijeme, dok se Austrija učvršćivala i u Bosni i u Boki baš na račun srpsko-hrvatskih razmirica. A tragikomično – nalik na obiteljsku svađu – odzvanjali su prigovori uredništvu »Slovinca«, koje je dopustilo, da se na njegovim stranicama katolički svećenici potpisuju sa Jovan mjesto Ivan.²⁴

Osobito je napadan ravnodušni »Slovinčev« stav prema vjerskim pitanjima. Nazivan je »raskolnikom«, »sljedbenikom Focija«, »tlačiteljem vjerek«. »Grijeh« mu je bio to teži, što je »utemeljen i podržavan, većinom katolicima, megju kojijem prvenstvuje žalibože i odlikuje se dobar dio popova katoličkih« (»Kat. Dalmacija« br. 60, 7. VIII 1882). Cilj ovih napada bio je usmjeren na to, da časopis napuste katolički svećenici, pa je neposredno uoči propasti »Slovinca« s radošću pozdravljena vijest, da ga se odreklo »sve dubrovačko svećenstvo« (»K. D.« br. 34, 26. V 1884).

»Već u kolijevci »Slovinac« je bio zadojen duhom liberalizma i ras-kola« (»Kat. Dalm.« br. 88, 27. XII. 1883).

Glavni Slovinci bili su »zgotjni liberalci . . . nizoko plazeće pristaše Bismarkovaca, Gambetovaca i sličnih nadriliberalaca« (»Katolička Dalmacija br. 51, 8. VII 1879).

»Slovinac« radi uz neprijatelje društva ljudskog, radi uz socijaliste i nihiliste . . . radi uz Gambetu, uz talijanski parlament, koji ovijeh dana potpisivaju razdijeljenje muža i žene« (»Kat. Dalm.« br. 60, 7. VIII. 1882).

Zloguko je odzvanjalo »proročanstvo« objavljeno u »Katoličkoj Dalmaciji« pri početku izlaženja »Slovinca«:

²¹ Vidi pjesme A. Liepopilla, »Slovinac« br. 8, 16, 1878; br. 1, 1880.

²² »Katolička Dalmacija« br. 85, 7. XI. 1879.

²³ »Katolička Dalmacija« br. 3, 9. I. 1880; br. 29, 17. IV. 1882.

²⁴ Radilo se o Ivanu Stojanoviću i Ivu Miljanu. Stojanović, po osjećanjima Srbin, nije imao ništa protiv, da se mjesto Ivan potpisuje Jovan, ali je zato Miljan »uzvitlao prašinu«, napustio »Slovinac« i žestoko reagirao u »Katoličkoj Dalmaciji« br. 60, 7. VIII. 1882.

»Jako se bojimo, da će i dubrovačku »Sloviniju« stići ista kob, koja je ukobila i zagrebačku »Iliriju« i đakovačku »Jugoslaviju« (»Katolička Dalmacija« br. 5, 11. VII 1879).

Još zlogukije zvučala je otvorena prijetnja izrečena pri kraju »Slovinčeva« života:

»Ima li il ne zakona u Dubrovniku, da pedepše napadanja proti crkvi, kojoj pripada većina austrijskih podanika, proti crkvi, koja je zakonito spoznana u državi« (»Kat. Dalmacija« br. 88, 27. XII 1883).

Napadi »Katoličke Dalmacije« odnosili su se i na književne pojave u »Slovincu«. S moralističkih katoličkih pozicija »u ime čudoredja« kritiziran je »gad pjesmica ljubavnijeh« G. Sundečića,²⁵ a osobito oštro je ukoren branilac tih pjesama I. A. Kaznačić, koji je braneci Sundečića upozorio na

*Farizejsku onu kastu kletu
Što svetoga oko križa kvrči*²⁶

Sundečićevi kritičari pozivali su se i na Strossmayera – zaštitnika »Slovinca«,²⁷ koji bi navodno također osudio Sundečićeve pjesme.²⁸

Ni ostali književni sastavi nisu bili pošteđeni – »Žagarac« Ivana Stojanovića zbog liberalnog duha, »Jan Hus« Matije Bana zbog glorifikacije »raskolništva«. Najlošije je »prošlo« Zorino »Objavljenje« iz kojeg su citirani brojni stihovi, kojima su razobličene Zorine »prevratničke«, antiklerikalne – »bezbožničke« namjere.

Antun Liepopilli napadajući »Objavljenje« na ovaj način je sažeo ono, što je u tom spjevu Zore rekao o svećenicima:

»Grdni su tati, koji muzu i uče krivo, proždori su, koji s kožom, ljušte živo meso, kuge su, izješe grdne bezdanog žvala, grdovi su sramota su ljudska, koja grezne u brljogu i gnoju, tako da je sinje more ne bi opralo, oltarom su trgovci, izjelice su crna nesmiljena srda, opaka su vrsta, crno jato, koje u blud gladni srne, puna licumjerske putenosti »narodni su krvnici« (»Katolička Dalmacija« br. 31, 26. V 1884).

²⁵ A. L. »Dubrovačko svećenstvo o Slovincu«, »Katolička Dalmacija« br. 48, od 27. VI. 1879.

²⁶ Stihovi su uzeti iz Kaznačićeve pjesme »Jovu Sundečiću«, »Slovinac« br. 8, 1879, str. 12.

²⁷ Vidi bilješku u br. 13 u poglavlju »Narodna poezija – slovinstvo – prošli i savremeni Dubrovnik«.

²⁸ Oštrica kritike »Kat. Dalmacije« ticala se u prvom redu Sundečićeve pjesme »Sjećaj me se«, »Slovinac« br. 22, 1879, str. 337.

Nije stoga ni čudo, da je u »Katoličkoj Dalmaciji« br. 87 od 20. XII 1883. s radošću objavljeno, da je don Niko Batistić s propovjedaonice u crkvi sv. Vlaha uz mistično osvjetljenje lojanice čitao »bezbožne« stihove iz »Objavljenja« te prokleo i »Objavljenje« i njegovog autora i »Slovinac« i Slovince.

Evo nekoliko takvih stihova, koje svojedobno pročita i prokle Niko Batistić:

*I s slipila, što vam oči grabi,
Ako brzo vas se ne okane
Grdni tati, a božiji rabi
Te vas muzu i uče vas krivo,
A vi pjani pram proždorim slabi,
Žirite ih nudeći im pivo.
Hranu, zlato i kamenje drago,
Dok vam s kožom meso slušate živo*

(L. Zore, »Objavljenje«, »Slovinac« br. 33, 1883, str. 507.)

Stihovima se »Katolička Dalmacija« i »rastade« od »Slovinca«. Jedan od zadnjih njenih napada bila je odulja pjesma od 10 strofa po šest stihova pod naslovom »Slovincu«. Suština pjesme bila je izražena stihovima:

*Jedina si dika i milina
Surovijeh Focija pristaša
Tebe časti srbsku omladina
Jatagan hajdučkih ustaša
Ti si bio do smrti češ biti
Sred naroda smutitelj mahnuti
Izvetrit će sanjarije tvoje
I nestati svaka huda nada
Jer »vrag valja da dode po svoje«
Što je pakla u pako propada,*

*Ki su sada od tebe ruženi
Rugat će se tvojoj uspomeni.*

(»Katolička Dalmacija« br. 88, 27. XII 1883.)

Na brojne napade »Katoličke Dalmacije« Slovinci su odgovarali veoma rijetko – držali su se svog programa, po kojemu je potrebno »na razloge odgovarati razlozima«, a prešućivati »psovke i ruženja«.²⁹

Napada je bilo međutim i odviše (preko 45, i to često oduljih člana), a odgovora na njih premalo (niti desetak, kratkih sažetih, redovno u rubrici »Sitnice«).³⁰ Slovinci su se branili trijezno – smireno,

²⁹ Prema proklamiranom slovinskom programu – vidi bilješku br. 1 u ovom pogl.

³⁰ Vidi »Slovinac« br. 8, 12, 13, 22, 1879; br. 4, 1881; br. 14, 31, 1882; br. 3, 1883.

nastojeci diplomatskom spretnošću paralizirati žestinu i žučljivost, kojom ih je obasipala »Katolička Dalmacija«. Ovako su oni, prividno odstupajući, »obranili« Kaznačićeve stihove o »farizejskoj onoj kasti kletoj«:

»Svakako je sablazan da D. K. nema zdravu ideju o kasti, te misli, da se ta riječ može namijeniti katoličkom svećenstvu . . . pod izrekom »kasta farizejska« razumijevamo onu vrstu željadi u društvu ljudskomu . . . koja jednu misli, a drugu radi, ima zakon napisan na čelu, a ne vrši ga, upotrebljava razdor narodnji da oblikom narodnjim postigne svoje opake svrhe i ost.« (Iz članka »Ko to zove«, »Slovinac« br. 13, 1879, str. 207).

U obrani slovinške misije bili su odlučni:

»Mi zato . . . prosvjedujeemo protivu psovci »hrvatožder«, koju hoće »Katolička Dalmacija« da prilijepi »Slovincu«. »Slovinac« ostaje vjeran svomu programu i ne traži nego pomirenje i svrhu ovoj nerazložitoj, neuvremenoj, te pače nepametnoj i sramotnoj svagji između dva bratinska plemena« (Iz članka »Katoličkoj Dalmaciji«, »Slovinac« br. 22, 1879, str. 352).

Stil i suština »Slovinčeve« odbrane najbolje osvjetljuje istup Hrvata-Slovinca I. A. Kaznačića u obranu Srbina-Slovinca J. Sundečića, čije pjesme napada »Katolička Dalmacija«.

Zanimljivo je, da je sukob »Katolička Dalmacija«—»Slovinac«, pored sve širine i žestine, bio zapravo sukob između dva čovjeka – bivšeg Slovinca Antuna Liepopillija, koji je uglavnom istupao u ime »Katoličke Dalmacije«, i odgovornog urednika »Slovinca« Luka Zore, koji je skoro isključivo branio pozicije svog časopisa. Još je zanimljivije, da u »Katoličkoj Dalmaciji« nisu znali, da su Luko Zore i Milivoj Strahinić³¹ autor »Objavljenja«, jedna te ista ličnost. A upravo u »Objavljenju« sadržan je najiskreniji odgovor Slovinaca »Katoličkoj Dalmaciji« – odgovor žestok, žučljiv, žustar – kao što su bili i dugogodišnji napadi »Katoličke Dalmacije«.

*

Polemička živost nije samo došla do izražaja u sukobu s »Katoličkom Dalmacijom« – nego se ona povremeno odražavala i unutar »Slovinca« u svim njegovim književnim vrstama.

Vlaho Bogdan je u jednoj pjesmi izrazio protest zbog »nadutosti« i »oholosti« jednog zagrebačkog književnika,³² Mihail Vedropoljanin je

³¹ »Objavljenje« je potpisivao Luko Zore pseudonimom Milivoj Strahinić – vidi članak »Pokretači i važniji suradnici« o Luki Zori.

³² Ilija Šumefanin (pseud. V. Bogdana) »Hugonu Badaliću«, »Slov.« br. 6, 1879.

u proznom sastavu »napao jezuite«,³³ Luko Zore i Risto Kovačić u naučnim člancima³⁴ oštro su napali Armina Pavića, koji se »usudio« da kritički pristupa Gundulićevom »Osmanu«.

Osobito je bila živa polemika, koja se krajem 1884. godine razbukala među samim Slovincima o čisto književnim pitanjima – mora li književnik voditi računa o uobičajenom konzervativnom moralu ili si može dopustiti i slobodnije zalete.

Jovan Sundečić je u jednoj pjesmi »zavidio« Danteu, Petrarci i Tassu, koji u svom vremenu nisu imali neprilika zbog toga, što su slobodno opijevali »Beatrice, Laure, Leonore«,³⁵ ali je zato Pero Franasović, uprav zbog sličnog, odveć slobodnog pisanja, pominjući »strahotne nihiliste, socijaliste i krvopije komunarde«, žestoko napadao pornografe »gnusopisce«, koji pišu bogumrske »otrovne knjige«.³⁶

»Pornografski otrovnik« napisao, koji su mogli »izazvati« osjetljive konzervativne elemente, bilo je u mnogim brojevima »Slovinca«; 1879. godine, to su bile neke Sundečićeve pjesme, 1882. prozni sastav »Gospoda s kamelijama«, 1883., 1884. »Objavljenje« Luka Zore, 1884. neke ljubavne pjesme³⁷ M. Cara, J. Berse i P. Orlovića.

Evo dvije izrazitije »pornografske« strofe u kojima pjesnik bez »dlake na jeziku« svoj govor ne »zaogrće plaštem«, a svoju riječ ne krije »smokovim listom«:

*Tad bih mladjan od radosti svisno
objeručke podhvatio milu,
odapo joj prsluk plavobojni
pa je na krevet položio čilu.*

*Prosto sveza i kopača kletih
prosulo bi s' iz njedara blago,
kao mlijeko s vatre kad prebuji
bijeli djurdžic vijor kad zahuji*

(Iz pjesme »Čežnja« M. Cara, »Slovinac« br. 7, 1884, str. 110).

Takve i slične, u većini slučajeva mnogo blaže književne napise napadoše stariji Slovinci – pristaše konzervativnog katoličkog morala.

³³ Mihail Vedropoljanin, »Maroje«, »Slovinac« br. 14, 1879, str. 214.

³⁴ »U velike mi je milo da je g. Pavić uopće ispravio svoje krivo mišljenje o »Osmanu« i uvidio ljepote, koje krase ono neumrlo djelo. Čudo mi je samo, da je tako naglo onda pisao, jer Akademik zrelo prije promisli, pak onda sudi« (L. Zore, »Književni pretres«, »Slovinac« br. 9, 1878, str. 91. . . »Pokušalo ih je dosta da obore što zdrav razum ne da oboriti, zato nadvladaše branioci onih istina. Pokušao je i patriot g. Pavić oboriti i slavu Dubrovnika – ne obori je nego bolje s njome upoznađe: čista se zlata rda ne hvata: što je istina, lijepo i dobro ovim do vijeka!« (Risto Kovačić, »Zabavica novijem učenjima Gundulićeva Osmana«, »Slovinac« br. 24, 1880, str. 489).

³⁵ Jovan Sundečić, »Blago vami«, »Slovinac« br. 18, 1879, str. 276.

³⁶ Pero Franasović, »Zgode jedne porodice«, »Slov.« br. 21, 1883, str. 329.

³⁷ Vidi prvo dio poglavlja »Lirika« gdje su citirani dijelovi pjesama Cara, Berse i Orlovića.

Osobito su bili odlučni Pavo Relja, Vlaho Bogdan i Matija Ban. Njihovi istupi nerijetko su se ticali ne samo književnih, nego i političko-historijskih i filozofskih pitanja.

Pavo Relja je u očito tendenciozno montiranom članku »Kratak na- božan – politički katekizam« nastojao da afirmira bogoštovlje, idealizam i klerikalizam u odnosu na nova liberalna filozofska i politička strujanja. Osobito se okomio na »parnografiju«, »bludno pisanje«, ističući uzajamnu uslovljenost moralnog i književnog fenomena, »jer što je uprav etično, to mora biti i estetično, a što jedno nije nije ni drugo.«

Vlaho Bogdan je napadajući³⁸ »pornografsko pisanje« istakao poguban utjecaj talijanskih, francuskih i njemačkih »knjižurina«, »na kojijem se uprav odgajaju i izobrazuju neki Slovinčevi pjesnici i nove- liste«. »Slovinčevi« »realiste« po njegovu mišljenju ne pišu »poštene i skladne pjesme i pripovijetke«, nego svojim »gnusnim pjevanjem« negativno utječu na moral omladine. Ističući »čvrste temelje« svojih osvjedočenja i vjerujući u »vječne idealne istine, dobrote i ljepote« Bogdan je izrazio i uvjerenje, da će se na kraju krajeva pokajati svi »Slovinčevi« »realiste, veriste, materijaliste, epikurejci i pornografi«.

Najuporniji i »najizgrađeniji« kritičar pornografskih napisa u »Slovincu« bio je Matija Ban. Žigošući »lakomislene, pornografske novotarije«³⁹ on se pozivao na drevnu ugladenost, moralnost i pristojnost »s kojih je Dubrovnik od pamtivijeka na glasu.«

»Blatnjavim slojevima realističke škole«, »zapadnjačkoj nepristojnosti« suprotstavljao je naivnost, moralnost i mudrost običnog srpskog seljaka, čiji »vrt ne smijemo okužiti otrovnim biljkama zapadnjačke kulture«.

»Realističku školu« odobravao je u nauci, ali ne i u umjetnosti. Po njegovu mišljenju realisti su pretjerali »padajući u krajnost materijalističnu«, pa prema tome nisu pozvani da se bave umjetnošću, »koja po svojoj prirodi za idealnošću teži«. Osobito je Ban naglašavao važnost »moralnog osjećanja«, kojemu treba da je podložno sve, pa i poezija, jer »svaka bi žena, ako nije posljednja bludnica poslala dovraga pjesnika, koji ju je opisao kako se s njim valjuška po travi«.

Na napadaje Relje, Bogdana i Bana odgovorili su predstavnici mlađeg pokoljenja Slovincina: Marko Car i Jug Bogdan.

Car je odgovarao i stihovima:

*Oj surova moralista felo!
ne proklinji u jarosti svojoj
golu riječ kojom mladan htijedo
da proslavim to rumeno čedo*

(Iz pjesme »Čeznja«, Slovincac« br. 7, 1884, str. 110)

³⁸ Vlaho Bogdan, »Dragi urednič«, »Slovincac« br. 33, 1884, str. 525.

³⁹ »Poslanica Matije Bana Slovincu«, »Slovincac« br. 35, 1884, str. 556.

Ismijavajući pretjerano moralisanje u književnosti,⁴⁰ on je o »čudorednosti« rekao, da je to »skladna i ljubezna baka . . . ali samo baka«. Moral je po njegovu mišljenju historijska kategorija, a kršćanski misticismizam je tijekom vjekova zagorčio čovjeku »mnoge lijepe stvari«.

Mladenачki temperamentno – samouvjerenio branio je Car svoje »pornografske stihove«:

»Zašto je višnji stvorio ženskinje, rujno vince, svjetlost, cvijeće, pomamne ate, nego da ljubimo, pijemo, da se naslagjujemo, da jašemo . . . volimo lijepo djevojačko grlo no devet zavjeta tjelesne čistoće«.

Bila je njegova odbrana ponekad sasvim zrela, oštroumna, ispravna – »nemoralnost mojih stihova – reče on – može biti jedino to što su nesavršeni«.

Jednom jedinom rečenicom pogađao je »u glavu« svoje protivnike. Ismijavajući »banalne nezgrapnosti protiv verizma i pornografije« energično je ustvrdio da »književna kritika nije propovjedaonica«.

Jug Bogdan je podupirao Cara.⁴¹ Neposredan, mlad, iskren, prožet osjećanjem »ženskog mladog tijela«, – »izvora svih čuvstava o ljepoti«, on se žestoko okomio na »lažni moral naših popova« i »nekim građana«, koji su im se pridružili.

Prigovarajući kritici Pava Relje ustao je u obranu dvadesetgodišnjih momaka, koji više vole djevojke nego moralnost »jer da nije takvih mladića ne bi bilo svijeta«.

Ismijao je Vlaha Bogdana, koji je pjesmu Pava Orlovića »O dulce corpus«⁴² spočetka shvatio kao poetsko slavljenje božanskog tijela, jer je odmah osjetio, da se ne radi o nikakvom božanstvu nego o »corpusu vilovitom, tankovitom«.

Nije poštedio ni Kostu Vojnovića,⁴³ koji je napao »nemoral« Bersine pjesme »Jednoj dumni«, a Carevu pjesmu »Čežnja« proglasio je čežnjom cijelog svijeta.

Kritičko-polemički razlozi Jug Bogdana nisu uvijek bili samo mladenачki iskreni – naivni i spontani. Braneći »pornografsku« poeziju »grljenja i ljubljenja« znao je on izreći i zreliju misao:

»Nečedno bi bilo grliti posred puta, ali pjesnički izraziti grljenje nije nečedno – to je umjetnost«.

⁴⁰ Marko Car, »Pornografija?«, »Slovinac« br. 14, 1884, str. 218.

⁴¹ Jug Bogdan, »Pismo prijatelju Marku«, »Slovinac« br. 30, 1884, str. 477.

⁴² »Slovinac« br. 22, 1884, str. 337.

⁴³ »Jadna dumna (a ko je ne žali), gleda u žarko sunce, u veselo pramaljeće, strepi za život, za slobodu, za ljubav, žena je kao i svaka druga; pa evo ti vruga, jedne noći izgorgjele joj usne od puste čežnje za poljupcem. Koje čudo? Ipak g. Kosto Vojnović strašno je prekorio sačinitelja te pjesme. . . .« (Jug Bogdan, »Pismo prijatelju Marku«, »Slovinac« br. 30, 1884, str. 477.)

S pravom je uočavao zastarjelost i neinteresantnost »Slovinčeva« sa- držaja pa je i u tom smislu iznio jetke ironične primjedbe:

»... neka »Slovinac« pečata stare dubrovačke komedije koje niko ne čita; neka pečata sijaset drugih stvari, neka prevagja i život svih svetaca i svetica, pa će tada veselo hoditi putem vre- mena u kojem žive. Ne bojte se naše djevojčice se ne će pokvariti čitajući »Slovinca«; nijedna ga od njih ne čita. Ja poznajem samo jednu, a to sidjelica u sedamdesetoj godini života što žive u Du- brovniku; kažu da se je upropastila zbog »Slovinčeve« pornogra- fije«.

Očito je, da je iz žestine sukoba između liberalnih i konzervativnih Slovinaca iskrsavalo pitanje o budućnosti »Slovinca« – kojoj struji da se prikloni redakcija – da li da krene novim tek naslućenim putovima, koje su otkrivali liberali, ili da se uputi utrtim stazama, koje su prepo- ručivali konzervativci.

Odluku je trebao da donese Luko Zore – odgovorni urednik.

On je najprije pokušao⁴⁴ da objasni značenje riječi pornografija. ističući da je pogrešno »svaku pjesmu ili prozu, koja udara realizmom ili verizmom krstiti pornografijom«. Negirajući Banovo idealiziranje srpskog seljaka naprama »zapadnjačkoj nepristojnosti« Zore je ustvr- dio, da su »savremeni realisti Zola i Dickens neporočni spram Vukovim i Vrčevićim pornografskim, narodnim pjesmama«. Pavu Relji je spo- čitnuo pretjerano moralisanje, »jer je i moralnost relativ na stupnju prosvjedenosti«, a »Sveto pismo ostaje sveto pismo, neka se u njemu slave vino i žena«.

U polemici s Vlahom Bogdanom istakao je historijsku uslovljenost sukoba starih i novih shvaćanja – »novotarije« redovno pobjeđuju, reče on, pa im se treba prikloniti. Novitet u književnosti je realizam, pa i njega treba prihvatiti.

I Zore izriče vrlo zanimljivo tumačenje realizma:

»Realizam je ono kad pjesnik zna predstaviti pojave istinite u njihovu unutrašnju biću, i to umjetno, jer ako on samo istinu prepíše, onda je fotograf, a ne slikar«.

Na kraju svog članka, opredijelivši se jasno uz nova shvaćanja, on prepušta vremenu da ono presudi, tko je na kraju krajeva bio u pravu.

Podprijevši tako mlade, liberalno nastrojene Slovince, Zore je samo sankcionirao postojeće stanje, jer su oni već bili čvrsto »zasjeli« u po- sljednjem godištu »Slovinca«. Najkvalitetniji prilozi tog godišta bili su upravo književni sastavi Josipa Berse, Marka Cara i Pava Orlovića. Njihov sukob sa starijim konzervativno nastrojenim Slovincima pod-

⁴⁴ Luko Zore (pseud. X) »Pornografija«, »Slovinac« br. 27, 1884, str. 430.

sjećao je na sudar svježeg mladosti, koja grabi iz života s iščiljelom starošću, koja više ne može da grabi. To je zapravo bila borba napretka i nazatka – napretka oličenog u svježini novih realističkih, pa i »pornografskih« strujanja, preko kojih je u »Slovinac« prodirao oplodavajući dašak ondašnje književne Evrope i nazatka okamenjenog i sputanog vjerskim, narodnim i dubrovačkim tradicijama.

»Književna kritika nije propovjedaonica« – to je bila liberalna »bomba«, koja je »uništila« konzervativce.

Pred »Slovincem« su dakle pucala nova obzorja. Na jednoj široj naprednijoj liniji, bez predrasuda o isključivosti narodne poezije, slovinstva i dubrovačkih tradicija, on je konačno mogao slobodnije »disati« i uspješnije djelovati na cijelom južnoslavenskom prostoru.

Ali u osvit svog obzorja potkraj 1884. godine »Slovinac« je prestao izlaziti – pobjeda naprednih snaga – u sukobu s konzervativcima bila je ujedno i njegov labudi pjev. Junački se i održao nakon dugogodišnjih frontalnih i zakulisnih napada »Katoličke Dalmacije«, nakon crkvenog prokletstva i nakon unutarnjih rovarjenja.

Zanimljivo je, da se »Slovinac« održao punu godinu nakon »prokletstva i crkvi« – i da je upravo u toj svojoj posljednjoj godini bio najkvalitetniji – nije ga dakle uništio bijes klerikalnih krugova. On je morao propasti zbog toga, što su mu i biološki korijeni bili podsječeni. Samo u dvije godine njegova izlaženja, 1882., 1883., pomrli su mu najvredniji pokretači i suradnici: Niko Veliki Pucić, Medo Pucić, Vuk Vrčević, I. A. Kaznačić, Đuro Pulić, Pero Franasović. Ostatak stare »Slovinčeve« garde počeo se osipati; Mato Vodopić nije surađivao od 1881. godine, Antun Liepopilli je 1880. prišao »Katoličkoj Dalmaciji«, Pero Budamani 1883. ode u Zagreb,⁴⁵ Jovan Sundečić nešto kasnije »kod knjaza« na Cetinje. »Stara garda« bila je svedena na okorjele protivnike progressa: Pava Relju, Vlaha Bogdana i Matiju Bana.

Mladi napredni Slovinci Luko Zore, Josip Bersa, Marko Car, Pavo Orlović bili su usamljeni. I pored najbolje volje ne mogoše spasiti časopis, pa se i oni razidoše; Car i Bersa u Zadar, Zore na Cetinje. Zadar je bio pokrajinsko, Cetinje državno središte, a Dubrovnik zabačeni provincijski gradić – i pravo je čudo, da je takav Dubrovnik izdržao i podupro slovinški kulturno-politički i književni napor od svibnja 1878. do prosinca 1884. godine.

Utonu tako časopis »Slovinac« u historiju, te ostade na vremenu da presudu o njegovoj vrijednosti – kako reče njegov glavni urednik.

⁴⁵ »Veleučeni g. Pero prof. Budmani primivši dopust krenuo je u Zagreb onomadne na 16. o. mi. da produži Daničićev rad na akademickom Rječniku. Eto malo po malo naši nas najbolji ljudi ostavljaju; neko ide na drugi svijet, neko u drugi svijet te tako ostajemo prave sirote! No u polasku Budmanijevu imamo i utjehe, jer šaljemo u drugi svijet pravog učenjaka, kojijem se možemo uprav dičit, a u tome uvidamo prosljegjenje staroga prosvjetnoga dubrovačkoga zadatka u našem narodu. Naš c. k. gimnazij gubi neprocijenjenu silu, kojom se može dičit svaka univerzitat... a napose ovom prigodom i našem je listu žaliti, jer gubi učena radnika i mudra savjetnika – Sretan mu i plodan rad!« (»Slovinac« br. 12, 1883, str. 195, rubrika »Sitnice«).

Časopis »Slovinac« bio je književna manifestacija političkog slovinak-pokreta, pa iskrsava i pitanje o slovinstvu kao političkom pokretu.

Iako najrodnije Gajevu ilirstvu,¹ dubrovačko slovinstvo imalo je svoje originalne značajke. Ono se razvilo na novom terenu i pod drukčijim okolnostima, punih četrdeset godina poslije Ilirskog pokreta, pa je logično da se u mnogome i razlikovalo od ilirstva. Dok je u doba ilirstva bila aktualna borba za narodni jezik, u doba slovinstva bila je ta borba uglavnom izborena; dok su se ilirci borili za vlastitu narodnost, Slovinci su već imali posla s diferencijacijama u okviru narodnosti. Osnovna taktičko-politička parola iliraca bila je sveslavenstvo, a Slovinci su isticali jugoslavenstvo, ne kao taktičku parolu, nego kao životnu nužnost proizašlu iz hrvatsko-srpskih trvenja u Dalmaciji onog vremena. Sveslavenstvo iliraca, pored sve svoje veličajnosti, bilo je maglovito, romantičarski nestvarno; jugoslavenstvo Slovinaca bilo je pak realnije, jer su u njihovo doba postojali realni oslonci jugoslavenstva nezavisne države Srbija i Crna Gora.

Premda su Slovinci poput iliraca u svojim programatskim parolama pozivali na okup sva srodna jugoslavenska »plemena« (Hrvate, Srbe, Slovence, Bugare), ipak je slovinstvo u suštini bilo isključivo srpsko-hrvatski pokret izrastao iz situacije hrvatstva i srpstva u Dalmaciji i Dubrovniku krajem sedamdesetih i početkom osamdesetih godina prošlog stoljeća.

Specifična značajka slovinstva bila je i u tome, što se ono, iako je propovijedalo slogu i suradnju u Dalmaciji, nije jače angažiralo u osnovnom nastojanju ondašnje narodne stranke – borbi za sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom, nego je populariziralo Srbiju i Crnu Goru.² Ta »prosrpska« orijentacija slovinstva nije nastala toliko zbog toga, što su se neki Slovinci osjećali Srbima, nego što su svi važniji Slovinci, iscrpeni bezizglednom narodnom borbom na prostoru hrvatstva³ pritiješnenog od Austrije sve više otpočinjali da od Srbije očekuju spas i ostvarenje svojih slovinskih-južnoslavenskih koncepcija.⁴

Napuštanje bezizgledne borbe za sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom u okviru Austrije, propovijedanje sloge i suradnje među dalmatinskim Hrvatima i Srbima, idejno-politička orijentacija na Srbiju – sve su to bile komponente izrazito antiaustrijski usmjerene, pa bi se slovinstvo u relacijama svog vremena moglo smatrati politički realnim i dalekovid-

¹ Srodnost između slovinstva i ilirstva nije proizlazila samo iz sličnih idejno-političkih shvaćanja, nego i zbog toga što su slovinski aktivisti: Medo Pucić, Matija Ban, Antun Kazali, braća Kaznačići bili svojevremeno i aktivni ilirci u doba Hrvatskog narodnog preporoda četrdesetih godina 19. stoljeća.

² Takav stav Slovinaca nepravedno bi bilo poistovjećivati s politikom t. zv. srpske narodne stranke u Dalmaciji, koja je boreći se protiv hrvatske narodne stranke surađivala i s talijanima.

³ Niko Veliki Pucić glavni inspirator slovinskog pokreta kao narodni zastupnik u dalmatinskom i hrvatskom saboru uzaludno se borio za ideale narodne stranke –

nim pokretom. To je pokazala i buduća politička praksa, koja je potvrdila stavove Slovinaca – Dalmacija nije bila sjedinjena s Hrvatskom ni do propasti Austrije, u vrijeme Riječke i Zadarske rezolucije u Dalmaciji je konačno triumfirao »slovinški duh« sloge i suradnje, a Srbija je bila i ostala glavni južnoslavenski čimbenik rušenja Austrije i glavni akter prvog ostvarenja zajedničke jugoslavenske države.

Slovinstvo je dakle u političkom smislu bilo idealni poetizirani pret-hodnik »nacionalnog« centralističkog jugoslavenstva, koje je u nas, nakon brojnih hrvatsko-srpskih »zblizavanja« i »udaljavanja«, ostvareno od 1918. do 1941. godine. Naravno da se tako idealno slovinstvo ne može poistovjećivati sa službenom »jugoslavenskom« praksom između dva rata, jer je ta praksa značila suštinsku negaciju kristalno čistih slovinških-južnoslavenskih ideala iz 1878.–1884. godine.

*

Dok je političko slovinstvo bilo prožeto smislom za realnu politiku, književnost Slovinaca bila je znatnim dijelom romantičarska. To potvrđuju klasične romantičarske značajke u književnim sastavima Slovinaca – utjecaj narodne poezije i kult dubrovačkih tradicija.⁵ I jedna i druga značajka bile su uvjetovane situacijom u Dubrovniku krajem sedamdesetih i početkom osamdesetih godina 19. stoljeća. Narodna pjesma »prodirala« je u Dubrovnik »preko brda« iz Hercegovine, u kojoj je zaista u doba »Slovinca« postojala »romantičarska« stvarnost – ustanak protiv Turaka, krv, pogibije, junaci, hajduci, gusle, narodna pjesma,⁶ a dubrovačke tradicije također su bile neminovne, jer je u Dubrovniku

sjedinenje Dalmacije s Hrvatskom (vidi N. Beritić, »Niko Veliki Pucić«, »Dubrovnik« br. 1, 1955).

Medo Pucić osnivač »Slovinca« borio se svojedobno za iste ideale (vidi »Pozor« br. 6, 1861).

Luko Zore glavni urednik »Slovinca« napisao je 1875. g. (dakle uoči pokretanja »Slovinca«) stihove, iz kojih izbija želja za jedinstvom i duhovnom sraslošću Dubrovnika i Zagreba:

Dubok raj je slovinški
Preda nj sve pada me
Dubrovnik luča svjetlosti
Vladala kad je tmica
Dubrovnik mu je klica
A Zagreb granat dub

(izloženo kao letak u Dubrovačkom muzeju 19. stoljeća)

⁵ Vidi o tome: Milan Rešetar – nekrolog Peru Budmaniju, Ljetopis Jug. akademije br. 39, 1925; Mirko Deanović – nekrolog Milanu Rešetaru, Ljetopis Jug. akademije br. 54, 1949.

⁶ Vidi poglavlje »Narodna poezija – slovinstvo – prošli i savremeni Dubrovnik«.

⁶ Narodna pjesma nije prodirala u Dubrovnik samo iz Hercegovine »preko brda« – ona je naime živjela i u narodu u neposrednoj okolici grada – Primorju, Župi, Konavlima... U jesen 1952. god. asistenti Historijskog instituta u Dubrovniku Nada Beritić, Miroslav Pantić i Nikola Ivaniškin čuli su i zapisali desetke narodnih pjesama od Mare Begović nepismene starice iz župskog sela Plata udaljenog od Dubrovnika 12 kilometara.

bilo nemoguće, a i nepametno kulturno djelovati bez oslonca na jake kulturne tradicije, koje su mogle samo oploditi slovinska kulturno-politička i književna nastojanja.

Međutim, nije se narodna poezija u književnim sastavima Slovinaca odrazila samo u romantičarskom smislu, jer su narodnim stihom i u ritmu narodne pjesme pjevali i oni Slovinci, koji su bili napadani zbog realizma i »pornografije«. To su bili Marko Car, Josip Bersa, Pavo Orlović – najbolji pjesnici u »Slovincu«. ⁷ Slično je i s dubrovačkim tradicijama, jer se u »Slovincu« nije radilo samo o romantičarskom osloncu na tradicije dubrovačkih gospara, knezova, vlastele, nego i o osloncu na revolucionarne i liberalne tradicije iz kraja 18. i početka 19. stoljeća, kada su u Dubrovniku djelovali sorbonezi, gjakobini, ⁸ »framasuni«, koji su na svojim sastancima čitali »zabranjene knjige«, ⁹ maštali pa čak i djelovali u smislu ostvarenja ideja Francuske revolucije. Samo »podrškomo« takvih tradicija mogao je u jednom dijelu »slovinske« književnosti dominirati demokratski duh, liberalizam i antiklerikalizam.

Romantičarski elementi nisu potpuno prevladavali ni u proznim sastavima Slovinaca, jer su u njima i na realistički način opisani pojedini djelići života ondašnjeg Dubrovnikana. ¹⁰ Najkvalitetnija pripovijest objavljena u »Slovincu« je »Školska ikona« realistička novela Laze Lazarevića, ¹¹ a najčitanija proza bila je »Gospoda s kamelijama« – opet pripovijest, u kojoj dominiraju realistički elementi. ¹² I pisci brojnih informativnih i kritičkih napisa u »Slovincu« nisu se isključivo zanosili romantičarskom borbom za narodnu pjesmu, narodni jezik, dubrovačke tradicije, nego su u svojim člancima pisali i o realizmu, naturalizmu, moralnim i estetskim vrednotama. ¹³

Dio naučno-kritičkih i polemičkih sastava u »Slovincu« bio je tematski, a katkad i kvalitetno na nivou ondašnje vrhunske hrvatske književne kritike – Gundulić glavna tema ondašnjih zagrebačkih književnih historika A. Pavića i F. Markovića ¹⁴ bio je i tema slovinskih učenjaka Luka Zore i Rista Kovačića. ¹⁵ zagrebački književni sukobi onog vremena – za ili protiv naturalizma ¹⁶ podsjećali su na sukobe Slovinaca za ili protiv pornografije. ¹⁷

⁷ Vidi poglavlje »Lirika« i drugi dio poglavlja »U svom vremenu«.

⁸ Vidi Zarko Muljačić, »Istraga protiv jakobinaca 1797. g. u Dubrovniku«, Anali Hist. inst. Jug. akad. Dubrovnik, 1958, str. 235-252.

⁹ Vidi Nada Beritić, »Nekoliko arhivskih vijesti iz 18. stoljeća o zabranjenim knjigama u Dubrovniku«, »Dubrovnik« br. 1, 1956. god.

¹⁰ Vidi poglavlje »Proza«.

¹¹ Vidi bilješku 20 uz poglavlje »Proza«.

¹² O priči »Gospoda s kamelijama« vidi u poglavlju »Odras stranih književnosti«.

¹³ Vidi poglavlje: »Informativni članci, kritika, nauka« i »U svom vremenu«.

¹⁴ A Pavić, »Estetična ocjena Gundulićeva Osmana«, Zagreb 1879; F. Marković, »Estetična ocjena Gundulićeva Osmana«, »Rad« br. 46, 47, 1879.

¹⁵ Vidi bilješku br. 34 uz poglavlje »U svom vremenu«.

¹⁶ Kumičićev članak »O romanu« (»Hrvatska vila«, 1882), Iblerova podrška Kumičiću, članak J. Pasarića, »Hoćemo li k naturalizmu« (»Vijenac«, 1883, br. 52, str. 846) i t. d.

¹⁷ Vidi završni dio poglavlja »U svom vremenu«.

Nepravедno bi dakle bilo književne napore Slovincaca krajem sedamdesetih i početkom osamdesetih godina u Dubrovniku ocjenjivati kao zanimljive, ali zakašnjele isključivo provincijske romantičarske pokušaje, jer je književnost Slovincaca, kao i svaka iole kvalitetnija književnost bila živ organizam u razvitku kojeg su se sukobljavala i isprepletala konzervativna i napredna književno-politička strujanja.¹⁸

*

Dubrovačko slovinstvo nije samo zanimljivo zbog svog originalnog »doprinosa« u izgradnji jugoslovenstva ili zbog svog književnog značenja, nego je ono zanimljivo i zbog toga, što je u njegovu krugu odgojen niz znamenitih ličnosti – poznatih u jugoslavenskim, pa i u širim relacijama.

Slovinac Niko Veliki Pucić bitno je utjecao na razvitak Slovinca Valtazara Bogišića, koji je pod njegovim utjecajem otišao u inostranstvo,¹⁹ završio visoke škole i postao pravnik svjetskog glasa. Brat Nika Velikog osnivač »Slovinca« Medo Pucić moralno je i materijalno pomogao Slovincu Vlaha Bukovca, koji je zahvaljujući toj pomoći usavršio svoj talent i postao naš najpoznatiji slikar onog vremena.²⁰ Izravno iz »Slovinca« izrastao je Pero Budmani jedan od najdarovitijih naših filologa.²¹ Uz slovinski krug i tradicije časopisa »Slovinac« vezani su životom i djelom naši poznati filolozi i književni historici: Milan Rešetar, Petar Kolendić, Mirko Deanović.²²

Veoma značajan prilog Slovincaca hrvatskoj i jugoslavenskoj kulturi je i u tome, što je u slovinskom krugu »odnijnhan« jedan od naših najvećih književnih talenata – Ivo Vojnović.²³ Vojnovićevo književno djelo – od »Geraniuma« do »Maškerate« – stalno je pratila »sjena« Slovinca Mata Vodopića. Neki Vojnovićevi umjetnički likovi, bez kojih se ne može zamisliti cjelina »Dubrovačke trilogije« – »pozajmljeni« su iz »Slovinca« – gospodar Lukša iz trećeg dijela »Trilogije« – »Na taraci« potomak je gospara Nikše iz priče »Maroje« objavljene u »Slovincu« 1879. godine, dum Marin, koji »Na taraci« zapisuje memoare gospara Lukše »istovjetan je« sa svojim »šuvremenikom« dum Ivanom Stojanovićem – najčudnijim i najoriginalnijim Slovincem.

¹⁸ To je vidljivo iz svih poglavlja ove radnje – osobito iz poglavlja »U svom vremenu«.

¹⁹ Vidi Nada Beritić, »Tridesetgodišnje prijateljstvo Nika Pucića s Baltazarom Bogišićem«, Istorijski zapisi, Cetinje 1955, str. 253–260.

²⁰ »I ovdje treba spomenuti, da Medovo oko i vještina spoznala je odmah početka vrijednost mladog slikara Cavtačanina Bukovca: zato ga je Medo pratio u Pariz, uveo u umjetničku školu, preporučio profesorima« (iz članka Luka Zore, »Medo knez Pucić«, »Slovinac« br. 23, 1882, str. 362).

²¹ Vidi bilješku 45 uz poglavlje »U svom vremenu«.

²² Mlada slovinska garda – učenici i duhovni srodnici Pera Budmanija i Luka Zore. Njihova djela tematski i idejno mogu se smatrati kvalitetnijim nastavkom onoga, što otpočeše i uradiše Slovinci od 1878.–1884. godine.

²³ Vidi pismo Iva Vojnovića Albertu Haleru (uz predgovor Vodopićeve »Tužne Jele«, Dubrovnik 1934, na str. 14–16, i A. Haler, »Novija dubrovačka književnost« str. 250–251).

Vojnović je i sam izjavljivao, da je još od 1878. godine čitao »tek izašli Slovinac«, a samo je slučajni stjecaj okolnosti, što u njemu nije objavio i svoje prvo književno djelo – pripovijest »Geranium«. ²⁴

... Životna djela Bogišića, Budmanija, Bukovca, Vojnovića, Rešetara, Kolendića i Deanovića nastala su u razdoblju iza 1884. godine daleko ²⁵ poslije prestanka »Slovinčeva« života... Činjenica, da su ta djela, koja imaju svoje značenje u općejugoslavenskim relacijama, na ovaj ili onaj način ipak povezana uz »Slovinac« i slovinstvo, najbolje posvjedočuje ozbiljnost, vitalnost i vrijednost onoga, što se na kulturno-političkom i književnom planu događalo u Dubrovniku od 1878. do 1884. godine.

Napomena

O časopisu »Slovinac« i o dubrovačkom slovinstvu uzgred je pisano u slijedećim publikacijama, koje nisu nikako ili su veoma rijetko pomenute u radnji:

1. Ivan Stojanović, Dubrovačka književnost. Dubrovnik 1900, str. 181, 301, 333.
2. Jovan Skerlić, Istorija nove srpske književnosti. Beograd 1954, str. 346, 347.
3. Vinko Lozovina, Dalmacija u hrvatskoj književnosti, str. 239, 240, 247.
4. Josip Bersa, Dubrovačke slike i prilike. Zagreb 1941, str. 233, 234, 289, 295.
5. Albert Haler, Novija dubrovačka književnost. Zagreb 1944, str. 112.

²⁴ Taj »slučajni sticaj okolnosti« je prisno prijateljstvo oca Iva Vojnovića Koste Vojnovića s Augustom Senoom – urednikom zagrebačkog »Vijenca«. S pravom držeci, da je probitačnije, da se prvo književno djelo njegova sina pojavi ne u provincijskom »Slovincu«, nego u zagrebačkom »Vijencu«, Kosta Vojnović je posredovao kod Senoe i »Geranium« se »pojavi« u »Vijencu« (br. 1, 1880)... Vojnovići su od 1874. živjeli u Zagrebu, ali su svake godine ljetne praznike proveli u Dubrovniku.

²⁵ Jedino je V. Bogišić dio svojih djela objavio prije 1884. godine.

